

Η ΜΕΛΕΤΗ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ

ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΩ 1907

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1908

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

42 - ΟΔΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ - 42

Η ΜΕΛΕΤΗ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κωνσταντίνου Παλαιολόγου θάνατος, τάφος και σπαράξη ὕπὸ Σ. Α. Σιδερῖδου (τέλος)	Σελ. 129
Ἐντυπώσεις μετανάστων: Ἀμερικανικὴ Ζωολογία ὑπὸ Ρ. Δημητριάδου	» 147
Ὁδηγὸς τῆς ἑλληνικῆς τέχνης ὑπὸ Δ. Φουρτβαγγλερ κατὰ μετάφρασιν Γ. Σωτηριάδου (συνέχεια)	» 153
Γεωργικὰ ζητήματα: Ἡ κατάλυσις τῶν ἀγραμματοσειῶν ὕπὸ Στυρ. Χασιώτου	» 175
Ἐπιστημονικὰ σημειώματα ὑπὸ Θ. Χ. Φλωρᾶ	» 182
Χρονικά	» 187
Ἀναγνωστήριον: Ἐξένα περιοδικά.—Ἑλληνικά περιοδικά.— Βιβλιοκρισίαι	» 189

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ὨΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

42 — ΟΔΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ — 42

ΤΙΜΗ ΕΚΑΣΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ 4 ΔΡΑΧΜΗ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ

ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

Πρόεδρος Α. ΒΙΚΕΛΑΣ. Δ. ΑΙΓΙΝΗΤΗΣ Αντιπρόεδρος. Μ. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ
Γ. ΠΑΣΠΑΤΗΣ, ΑΡ. ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΣ, Π. Ε. ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗ, Α. ΜΑΤΣΙΣ
Ε. ΡΩΜΑΝΟΣ, Γ. Σ. ΣΤΡΕΪΤ, Γραμματεὺς Γ. ΔΡΟΣΙΝΗΣ

Η ΜΕΛΕΤΗ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΤΗΣΙΑ ΠΡΟΠΛΗΡΟΤΕΑ

Διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην δραχ. 10

Διὰ τὰς λοιπὰς χώρας φράγκα χρυσῶ 12

Ἐκαστὸν τεύχος χωριστὰ πωλεῖται δρ. 1 εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Κρήτην — φρ. χρ. 1,20 εἰς τὰς λοιπὰς χώρας.

Ἡ "ΜΕΛΕΤΗ", ἐκδίδεται κατὰ μῆνα εἰς τεύχη ἐκ σελίδων 64, κατὰ δὲ τοὺς θερινοὺς μῆνας, Ἰούνιον — Ἰούλιον καὶ Αὐγούστιον — Σεπτέμβριον, ἐκδίδεται ἀνὰ ἓν τεύχος, ὥστε ἕκαστος ἐτήσιος τόμος ἀποτελεῖται ἐκ δέκα τευχῶν, ἧτοι 640 σελίδων.

Αἱ συνδρομαὶ τῆς "ΜΕΛΕΤΗΣ", καταβάλλονται εἰς τὰ Γραφεῖα τοῦ Συλλόγου ἢ ἀποστέλλονται ἀπ' ὀνόματι αὐτοῦ διὰ συστημένων ἐπιστολῶν, ταχυδρομικῶν ἢ τραπεζικῶν ἐπιταγῶν καὶ χαρτονομισμάτων Γαλλίας, Ἀγγλίας, Γερμανίας, Αἰταρίας, Ἰταλίας, Ρωσίας, Ἀμερικής.

Οἱ συνδρομηταὶ τῆς "ΜΕΛΕΤΗΣ" λαμβάνουν δωρεάν καὶ τὸ Ὠφέλιμα Βιβλίον.

Η "ΜΕΛΕΤΗ" ΤΟΥ 1907

ἀποτελοῦσα τόμον ἐξ 640 σελίδων πολυτελῶς δεδεμένον: δραχ. 10 διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην — φρ. χρ. 12 διὰ τὴν Ἀλλοδαπήν. Μόνον τὸ πολυτελές περιεχόμενον δρ. 2 διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην — φρ. χρ. 3 διὰ τὴν Ἀλλοδαπήν. Ἀπηλλαγμένον ταχυδρομικῶν.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Κ. Ν. Ἀλεξάνδρου. ἂν εὐλάβετε οἷτε σαις, οἷτε καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν συνδημητῶν τῆς Μελέτης, Ὠφέλιμα Βιβλία τοῦ τρέχοντος ἔτους, διὰ τὴν εὐχρηστικὴν ἀνάγκη τοῦ θύου "Ὁ Καποδιστριας ὡς βασιλικῆς τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν Ἑλλάδι". Ἡ βραβεύσις τῆς ἐκδόσεως προήλθε ἀπ' τοῦ ἔργου τοῦ βιβλίου διπλοῦ τοῦ ἀνὴρου. Ὡς γνωρίζετε αἰνοῦ τοῦτο τὸ βραβεῖον εἰς τὸ ἀποβιβασμῶν, γραφῶν δὲ ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Βελέγγη. Ἐλπίζομεν ὅτι ἀντὶς τοῦ Μαρτίου ἐκδοθῆ. — Ἄριθ. 227 Ἐνταῦθα, τὴν "Grande Revue" ἠνέκαθη καὶ κατὰ τὸν χρόνον ἀγοράζετε ἀπὸ τοῦ Βασιλοπύλου Ἐλευθεροπούλου παρὰ τὴν Πλατεῖαν Συντάγματος.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ

ΘΑΝΑΤΟΣ, ΤΑΦΟΣ ΚΑΙ ΣΠΑΘΗ *

§ 6.

Περὶ τῆς τύχης τοῦ νεκροῦ τοῦ Βασιλέως ὁ μὲν Λαΐκας οὐδὲν λέγει, γράφων μόνον περὶ τῆς κεφαλῆς, ὁ δὲ Φραντζῆς τοῦναντίον περὶ τῆς κεφαλῆς οὐδὲν λέγει, γράφει δὲ μόνον περὶ τοῦ πτώματος. Ἰδόμεν ἤδη ὅτι ὁ γράψας τὸν Πίνακα τῶν Ναυάρχων (Χαριτάϊ καπουδανάνι δεργιά) λέγει ὅτι τὸ πτώμα ἐκτελλέν εἰς μεγάλην τῆς πόλεως πλατείαν, διεδιθάσθη μετὰ παρέλευσιν πολλῶν ἡμερῶν εἰς Χρυσόπολιν πρὸς θέαν τῶν ἐκεῖ ὁ Σεργι μάλιστα λέγει ὅτι ἀρωματισθὲν ἀπεστάλη εἰς τὴν Ἄσιαν ¹¹ ἀλλ' ἀξιοπιστότερος ἀναμφιβόλως εἶναι ὁ Φραντζῆς, καθὼ αὐτόπτης καὶ ἐνδιαφερόμενος, καὶ ὑπὸ ὀθνημανοῦ προσέτι βεβαιούμενος λέγει λοιπὸν ὁ Φραντζῆς ὅτι ἀναγνωρισθέντος τοῦ πτώματος ὁ Σουλτάνος «περιχαρῆς καὶ εὐφραινόμενος ὑπῆρχε καὶ προστάξει αὐτοῦ οἱ εὐρεθέντες χριστιανοὶ ἔθαιψαν τὸ βασιλικὸν πτώμα μετὰ βασιλικῆς τιμῆς» (βιβλ. Γ' κεφ. 9). Ὁ Ἰβηλιῶ βεβαιοὶ τὴν ὑπὸ χριστιανῶν (κιαφιρλέρ = ἀπίστων) ταφὴν τοῦ πτώματος καὶ ἐρῖζει τόπον ταφῆς τὸ Σουλτοῦ Μοναστήρ. Ἀνεξήγητος ἡ παράλειψις τοῦ Φραντζῆ περὶ τοῦ τόπου τῆς ταφῆς καὶ τοῦ τρόπου τῆς κηδεύσεως: εἰκάζομεν ὅτι διετάχθη καὶ ἐγίνε κηδεύσις ἐπιδεικτικῆ, διὰ μόνον τὸν λόγον ὅπως πεισθῆ ὁ λαὸς περὶ τῆς ἀποδιδώσεως τοῦ αὐτοκράτορος ὁ τῆ 1847 συντάξας καὶ τῆ 1855 δημοσιεύσας τὸ ἄρθρον «Κωνσταντῖνος ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως» ἄστοχον ὅπως ἐπλασεν ἐξήγησιν τῆς σιωπῆς ταύτης τοῦ Φραντζῆ, γράψας: «Ὁ Φραντζῆς, ὅστις ὑπηρέτησεν εἰς τὴν κηδεύσιν ταύτην, ἀπε-

* Συνέχεια ἐκ σελίδος 78.

¹¹ Ἐν σελ. 251 τοῦ φέτχι τζελλι Κωνσταντινιγιέ.

» σιωπήσεν, ἐπίτηδες ὡς φαίνεται, τὸν τόπον ὅπου ἐτάφη ὁ αὐτο-
 » κράτωρ, ὑποπτεύων, μήπως τυριδωρυγηθῆ καὶ τοῦ εὐσεβοῦς
 » τούτου ἀνακτος τὸ λείψανον, καθὼς τόσων του προκατόχων
 » ἐπὶ τῆς Λατινοκρατίας»⁴⁵. Ἐὖ ἀληθὲς εἶναι ὅτι ἡ σιωπὴ τοῦ
 Φραντζῆ περὶ τοῦ τόπου τῆς ταφῆς τοῦ Κωνσταντίνου ἐγέννη-
 σεν ἀμφιβολίας περὶ τοῦ ὄλου τῆς ἀφηγήσεως· οἱ δὲ ἄλλοι μὲν
 εἶπον ὅτι ἡ κεφαλὴ ἦτο ἀνδρὸς ὁμοιάζοντος τὴν μορφήν τοῦ
 ἀποθανόντος βασιλέως⁴⁶, ἄλλοι δὲ ἔτι δὲν εὐρέθη ποτὲ τὸ πτώμα
 συνταφέν μετὰ τῶν ἄλλων νεκρῶν⁴⁷. ὁ Πασπάτης λέγει (αὐτ.)
 ὅτι ἡ διχογνωμία πάντων τῶν ἱστορησάντων τὰ τῆς πόλεως
 τεκμαίρει τὴν ἀπίθειαν τοῦ βασιλικοῦ πτώματος. Ἐν τούτοις
 κάλλιον τοῦ Φραντζῆ οὐδεὶς ἄλλος ἠδύνατο νὰ γνωρίξῃ τὰ
 γινόμενα καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς ἀφηγήσεως αὐτοῦ δὲν εὐρίσκο-
 μεν λόγους ἀπιστίας ἢ δυσπιστίας, ἀφοῦ μάλιστα καὶ ὁ Ἰββλιᾶ
 βεβαίως τὸ γεγονός τῆς ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ταφῆς τοῦ πτώμα-
 τος εἰς Σουλοῦ Μοναστήρ, περὶ οὗ μετέπειτα γενήσεται λόγος.
 Ἐὖ μνῆμα τοῦ Κωνσταντίνου ποῦ ἔκειτο οὐδ' οἱ μεταγενέστεροι
 ἐγνώρισαν· ὁ Ζυγομαλιᾶς, ἐκ παραδόσεως πάντως μαλλίον, ἔδει-
 ξεν εἰς τὸν Γέρλαχ, ὡς εἶπομεν, τόπον ἐν ᾧ πεσὼν ἀπὸ τοῦ ἵππου
 δῆθεν ἐφρονεύθη, ποῦ ἕμις ἐτάφη οὐδὲν εἶπεν ἀγνοῶν· ὁ Κρού-
 σιος ἀσχολούμενος εἰς σύνθεσιν ἐπιτυμβίων εἰς τὸν Κωνσταντι-
 νον καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ (ἀγνοῶν ὅτι ἦτο χήρας) ἠρώτησε
 τὸν Ζυγομαλιᾶν περὶ τοῦ ὀνόματος ταύτης, καὶ ἔλαβεν ἀπάντη-
 σιν, «... οὐκ οἶδα· ἠρώτησα γὰρ πολλοὺς καὶ οὐδεὶς μοι εἶπε
 » λέγειν ἀληθείας ῥήματα ἢ γραφῆς δεῖξαι»⁴⁸. συμπεραίνομεν
 ὅτι ἐὰν ἐγνώριζε περὶ τοῦ τάφου ἤθελε πάντως πληροφωρῆσαι
 περὶ αὐτοῦ τὸν Κρούσιον, ὅστις ἀφ' ἑτέρου ἐν ταῖς ἐπιτυμβίαις
 μετὰ τὴν λέξιν ἐπιτάφια ἐν παρενθέσει ἐρωτᾷ «ποῦ»; καὶ ὁ ἴδιος
 ἀποκρίνεται «Θεὸς οἶδεν»· ἀμφότερα παραλλέτομεν ἐκ τῆς
 Τουρχελλάδος.

1 Ἐπιτάφια (ποῦ; Θεὸς οἶδεν) κάρη οὗ πατρὸς ἔχουσιν
 Ἑλλήνων ἀγέ, λοιπὸν, ταλάντατα Κωνσταντίνου.

⁴⁵ Πανδώρα, ἔτ. Ε' (1855), σελ. 200 σημ. β.

⁴⁶ Πασπάτης, ἐνθ' ἄν., σελ. 200. - Ἀχμέτ Μουχτάρ, ἐνθ' ἄν., σελ. 254.

⁴⁷ Chevalier, voyage dans la Propontide, Paris, 1800, σ. 106, καὶ ἄλλοι.

⁴⁸ Ἐπιστολὴ πρὸς Κρούσιον.

2 Ἐπιτάφια (ποῦ; Θεὸς οἶδεν) τάφος οὗ ἀνώνυμος ἔστιν
 Ἑλλήνων βασιλεῦς, Νιόβην κρύπτουσα γαῖαν
 ὄψεσιν ἀλλὰ φιλόανθρωπος Θεὸς ὑμετέρρησι
 χάρμασιν ἀλήκτοις ἀπὸ δάκρυα πάντα καθαιροί.

Συνεχίζων ὁ Ἀχμέτ Μουχτάρ τὰς παραδόσεις, καθ' ἃς ἐν Βεφᾶ
 γιοκουσοῦ εὐρεν ὁ Κωνσταντίνος τὸν θάνατον, λέγεται, γράφει,
 ὅτι εἰς ὃ μέρος ἔπεσεν ἀνεφάνη, καὶ ἔκτοτε ἐορτάζεται, ἀγία-
 σμα, τὸ ἐν Βεφᾶ⁴⁹, καὶ ὅτι ὁ νεκρὸς ἐτάφη εἰς Μπαλουκλή (εἰς
 τὴν Μονὴν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς), ἐρειδόμενος καὶ εἰς τὰ γρα-
 φόμενα ἐν προσφάτως ἐκδεδομένῃ ἐν Βιέννῃ ἔκτενετ', ὡς λέγει,
 Παγκοσμίῳ Ἱστορίᾳ· ἐν αὐτῇ ἀναφέρεται ὁ Κωνσταντίνος ταφῆς
 ἐν λίαν δενδροφύτῳ τόπῳ, μεγάλης τιμῆς ἀπολαύοντι παρά τοῖς
 Ἑλλήσι· τοιοῦτον μέρος, λέγει ὁ Ἀχμέτ Μουχτάρ, εἶναι τὸ ἐν
 ταῖς παραδόσεσιν ἀναφερόμενον Μπαλουκλή, ἐνθα καὶ κατ' ἔτος
 τελεῖται πανήγυρις· καὶ τοῦτο, προστίθησιν, ἐννοεῖ καὶ ὁ Ἰββλιᾶ
 ὀνομάζων Σουλοῦ Μοναστήρ, ἦτοι ὕδατοῦχον μοναστήριον, ὅτε
 ἔχον ἀγίασμα, οὐχὶ δὲ τὸν γνωστὸν ἐν Ἑψιμαθελίσι ναὸν Σουλοῦ
 Μοναστήρ, ἐκπαλαί ἔνθα εἰς χεῖρας τῶν Ἀρμενίων⁵⁰. Ἀγνοίαν
 ἱστορικὴν προδίδωσιν ὁ Ἀχμέτ Μουχτάρ· τὸ ἐν Ἑψιμαθελίσι
 εἰς χεῖρας τῶν Ἀρμενίων Σουλοῦ Μοναστήρ ἦτο ἡ Μονὴ τῆς
 Περιδλέπτου, μέλασα εἰς τὴν κυριότητα τῶν ὀρθοδόξων μέχρι
 τοῦ ἔτους 1643⁵¹· ἐν αὐτῇ ὑπῆρχε μνῆμα αὐτοκράτορος, ἢ τοῦ
 Ἰδρυτοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Ἀργυροῦ, ἢ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ⁵², ἢ
 τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτου, θεωρουμένου δευτέρου κτίτορος·
 καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Ἰββλιᾶ συνέγραφε τὴν περιήγησιν αὐτοῦ (1620),
 ἡ Μονὴ ἦτο ἐτι εἰς χεῖρας τῶν ὀρθοδόξων· εἰκάζομεν ὅτι ἐσφαλ-

⁴⁹ Ἐννοεῖ τὸ ἀνήκον εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Μακεδονικὴν Φιλεκ-
 παιδευτικὴν Ἀδελφότητα ἀγίασμα, ἐνθον παρακλητοῦ τιμημένου ἐπ' ὀνό-
 ματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

⁵⁰ Φέτχι Ἰββλιᾶ Κωνσταντινιγιέ, σελ. 79, 255.

⁵¹ Ἀνακριθὸς ὁ Σκαρλάτος, Κωνσταντινουπόλις τ. Α', σελ. 301, γράφει
 1563, καίτοι ἀκολουθῶν τὸν ὀρθὸν γράφοντα τὸ ἔτος συγγραφέα τῆς
 «Κωνσταντινιάδος».

⁵² Α. Π. Κεραμεύς, Ἱεροσ. Βιβλ., τ. Δ', σημειώματα εἰς χειρόγραφα ὑπ'
 ἀριθ. 252 καὶ 441 τοῦ ἐν Φαναρίῳ Ἀγιοταφικοῦ Μετοχίου. — Κρουμβάχου,
 Ἱστ. Βυζ. Λογοτεχνίας, τ. Α', σελ. 746, β.

μένως ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ ἐν αὐτῇ βασιλικὸς τάφος ἦτο ὁ τοῦ τελευταίου Βασιλέως Κωνσταντίνου. Ἀμφότερας τὰς παραδόσεις ταύτας περὶ τοῦ μέρους τοῦ ἐνταφιασμοῦ τοῦ βασιλικοῦ σκήνους, Σουλῶ Μοναστῖρ ἢ Μπαλουκλή, κρῖνομεν ἀπορριπτέας, ὡς ἀπιθάνους, ἀνυποστάτους μὴδὲ μνημιονευομένους ὑπὸ ἱστορικοῦ τινος ἀξιοπίστου ἢ τινος τῶν περιηγητῶν.

§ 7.

Ὁ ἀοίδιμος Κωνσταντῖνος, ὁ ἀπὸ Συναίου πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ὁ φιλάρχαιος ἀνὴρ, ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιδιωρθωμένη ἐκδόσει τῆς ἀνωνύμως τυπωθείσης «Κωνσταντινάδος» αὐτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 1814, ἑμιλῶν περὶ τοῦ νῦν Γκιούλ-τζαμῆ, θεωρουμένου ὡς ναοῦ τῆς Ἁγίας Θεοδοσίας, λέγει τὰ ἑξῆς: «Ἐνδὸν τοῦ τεμένους δρᾶται ἐκ δεξιῶν ἐν μνήμα, ἐπὶ τὸ ὄποιον ἀναγινώσκειται ἡ ἐφεξῆς τουρκικὴ ἐπιγραφή «τοῦτο ὑπάρχει ἐνὸς τῶν τοῦ Ἰησοῦ μαθητῶν» (σελ. 18), καὶ ὑποσημειοῖ (σελ. 19) «... ἴσως ἐνὸς τῶν ὁμολογητῶν τοῦ ἐπὶ Λέοντος τοῦ εἰκονομάχου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κοπριωνίου...» κτλ. Ἐν δ' ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Σκαρλάτον Βυζάντιον, γραφείσῃ κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1852, ἐξηγεῖται περὶ τούτου πλατύτερον καὶ παρέχει λεπτομερεῖας ἀναγομένους εἰς τὸ ἡμέτερον θέμα περὶ τοῦ τάφου τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου· διὸ παραλαμβάνομεν ὀλόκληρον τὸ σχετικὸν μέρος τῆς ἐν λόγῳ ἐπιστολῆς. «Ἐν τῇ τῆς Ἁγίας Θεοδοσίας ποτὲ ναῖ, ἀναφέρομεν ἐν τῇ ἡμῶν φιλοπονῆματι, ὅτι κεῖται μνήμα, φέρον ἐπιγραφὴν ἀραβικῆ ἐνταῦθα κεῖται εἰς τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ὅτι τοῦτό ἐστι δῆθεν τοῦ ὁμολογητοῦ Ἀθανασίου· ἀλλ' ὥσπερ καὶ ἐν ἄλλοις, διὰ λόγους ἀνωτέρους, τὸν θακτύλιον Ἀλεξάνδρου ἐπὶ στόματι θέντες, σιγῆν ἠσπάσθημεν, οὕτω καὶ περὶ τοῦ ἐπισημοτάτου τούτου μνήματος, ἀποδιώσαντες τὴν ἐν αὐτῷ κειμένην τέφραν ἐτέρῃ ὁμολογητῇ καὶ αὐχλὶ τῇ ἢ αὕτῃ ἀνῆρκει, τῇ μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς Αὐτοκρατορίας μαρτυρικῶς καὶ ἐνδόξως συναποθανόντι ἀοιδίμῳ αὐτοκράτορι Κ.(ωνσταντίνῳ) τῷ Παλαιολόγῳ, οὗ τὴν ἐπὶ τοῦ τύμβου ἀραβικὴν ἐπιγραφὴν στέλλομεν ἐμπερίκλειστον». [Εἰς ταῦτα ὑποσημειοῖ ὁ Σκαρλάτος: Ἴδου ἡ ἐπιγραφή αὕτη «Μερκὰτ χαθαδεγούνε

» ἀσχάμπ Ἰουσοῦχ ἔλλ μεσέχ' ἀλεχ οὐλ σελάμ! » (Τύμβος τῶν Ἀποστόλων μαθητῶν Ἰησοῦ τοῦ Μεσίου· ἐπ' αὐτῶν προσκύνησις (εἶη προσκυνημένος). Ἡ σημεῖωσις τοῦ ἀοιδίμου πατριάρχου φέρει ἄλλην μετάφρασιν τὴν ἑξῆς: «ἐνθάδε κεῖται εἰς τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ»]. «Ἡ περὶ τούτου παράδοσις ἀλληλοδιαδόχως μετέβη καὶ εἰς τοὺς γηραιοὺς θαναριώτας, ὧν, παῖδες ὄντες, ἠκούσαμεν λεγόντων, αὕτη δὲ μεταβαίνει καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς κατασχοῦσι καὶ κατέχουσι τοὺς πρώτους βαθμοὺς τοῦ θρησκευτικοῦ τάγματος τῶν Οὐλεμάδιων καὶ αὐτῶν τῶν μουδερῶν τῶν μεγάλων τεμενῶν περὶ τοῦ ἐν τῇ μνήματι τούτῳ κειμένου. Τοῖς δὲ ἐπισκεπτομένοις δι' ὄρισμον ἐπισήμοις τῶν Εὐρωπαϊκῶν, οἵτινες ὁμῶς ἐμμένουσιν ἀναζητοῦντες ἐν τῇ τεμένει τοῦ Πορθητοῦ Σουλτάν Μεχμέτ ἢ τὴν τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου λάρνακα, ἢ τὰς τῶν ἄλλων αὐτοκρατόρων, ὑποδεικνύουσι τοῦτον τὸν τοῦ ὑστάτου Κωνσταντίνου τάφον, ὡς μόνον διασωζόμενον. Προσφάτως δὲ πρὸς τοὺς βασιλέων τάφους καὶ μᾶλλον τὸν τοῦ Μ.(εγάλου) Κ.(ωνσταντίνου), ἐπιμονῇ πολλῇ δι' ὄρισμον ἐκζητοῦντα πρὸ τριῶν χρόνων εὐγενῆ γνωστὸν Ρῶσον καὶ ἀνιχνευτὴν τῶν ἱερῶν ἀρχείων, Ἀνδρέαν Μουραδιέβ, ὑπέδειξαν καὶ αὐτῇ τὸν εἰς Γκιούλ-τζαμισί, ἔν, ὡς τῇ ὄντι τοῦ ὑστάτου Παλαιολόγου, ἐβεβαίωσαν αὐτῇ καὶ ὁ τοῦ τεμένους τούτου Ἰμάμης. Ὅτι δὲ τὸ τοῦ ἀειμνήστου πτῆμα, κατ' ἔρευναν τοῦ Πορθητοῦ, εὐρέθη... καὶ ὅτι προσταγῇ τοῦ Σουλτάνου... ἔθλαψαν... μετὰ βασιλικῆς τιμῆς, τοῦτο διέξεισι βεβαιῶν Γεώργιος ὁ Φραντζῆς. Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως, ὅτι οἱ παρὰ τῇ Σουλτάνῳ ὁμογενεῖς, οἱ λαθόντες τὴν τοῦ ἐνταφιασμοῦ ἄδειαν, οὐκ ἐν ἄλλῃ ναῖ, ἀλλ' ἐν τῇ τῆς Ἁγίας Θεοδοσίας, πρὸς μνήμην τοῦ κατ' αὐτὴν τὴν ἀποφράδα ἡμέραν, καὶ ἢ ἦν ἐμρτάζετο αὕτη, συμβῆναι καὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Πόλεως καὶ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος, φέρουτες τὸν τούτου νεκρὸν ἐκῆδυσαν. Οἱ δὲ μετατρέψαντες τὸν ναὸν εἰς τέμενος, αἰδεσθέντες τὸν τάφον, ὑπέκρυψαν μὲν, κατὰ πρόληψιν, τὸ ὄνομα τοῦ κειμένου, ἀλλ' οὐ τὸ θρήσκευμα. Κατὰ δὲ τὸ 1832 ἔτος, ἐπισκευαζομένου τοῦ τεμένους τούτου κελεύσει ἰδιαιτέρᾳ τοῦ Σουλτάνου Μ.(αχμούτ) εἰδότης τίνος ὁ τάφος ἔτυχεν ὡς παρημελημένος, τῆς δεούσης περιποιήσεως καὶ

» ἀκοιμήτου κανδήλας»⁵³. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Σκαρλάτου, ἐν ἔτει 1862, εἰς τὰ Προλεγόμενα τοῦ Β' τόμου τῆς «Κωνσταντινουπόλεως» ἐν σημειώσει, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀνεδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Ἀριστοκλέους ἐν ἔτει 1866· ἐν τούτοις οἱ μετ' αὐτοὺς γράψαντες περὶ τοῦ θέματος τούτου παρέβλεψαν τὴν τόσον σαφῶς καὶ ἰρρισιμένης φερομένην παράδοσιν ὁ Ἀνδρέας Μουραβιέρ, ὁ μνημονευόμενος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντίου, ἐδημοσίευσεν ἐν Πετρούπολει, κατὰ τὸ 1851 ἔτος, τὴν ἀνακοινωθείσαν αὐτῇ παράδοσιν λέγων, ὅτι ὁ μουλάς (=ἰμάμης) τοῦ Γκιούλ-τζαμί ὄχι μόνον ἐπεβεβαίωσε τοὺς λόγους τῶν ἄλλων μουλάδων περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ τάφου τοῦ τελευταίου Κωνσταντίνου, ἀλλὰ καὶ ἔδειξεν αὐτῇ τὸν ὑποτιθέμενον τάφον, ἔνδον αὐτοῦ τούτου τοῦ τζαμίου, πρὸς τὴν δεξιάν πλευράν μεταξὺ τοῦ ἱεροῦ καὶ παραπλεύρου θυσιαστηρίου, ἐν ὑψηλοτέρῃ τοῦ ἐδάφους βαθμίδας τινὰς στενῇ θαλαμίσκῃ· πραγματικῶς δέ, ἐξακολουθεῖ λέγων, εὕρισκεται αὐτόθι μαρμάρινος τάφος· ἀλλὰ τίνας τοῦ πρώτου ἢ τοῦ τελευταίου; τούτο μένει ἄδηλον, λέγει καὶ παρηγορεῖ ἑαυτὸν ἐπιφωνῶν: ἔστιν ὁ τοῦ τελευταίου, ἀφοῦ ἀπωλέσθη ὁ τοῦ πρώτου!⁵⁴. Ὁ πατριάρχης Κωνσταντίας πιθανῶς κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1832 γενομένην ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπίσκοπου Χατζῆ Στεφανῆ Γαϊτανάκη, Μαδυτηνοῦ, ἐπισκευὴν τοῦ ἐν λόγῳ τεμένους ἔλαβε γνῶσιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ μνήματος καὶ τῆς ἐπιγραφῆς, ἀφοῦ μόνον ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει (1844) τῆς «Κωνσταντινιάδος» (τὸ πρῶτον τυπωθείσης τῇ 1824) ἀναφέρει αὐτὰ καὶ ἀποδίδει εἰς μάρτυρά τινα ἐπὶ τῶν εἰκονομαχίῶν, πιθανῶς τὸν Ἀθανάσιον, ὅτε καὶ ἡ ἀγία Θεοδοσία ἐμνηστεύθησε⁵⁵. Πιστεύο-

⁵³ Γ. Α. Ἀριστοκλής, Ἑλλάς, συγγρ. Κωνσταντίνου Β', ἐν Κωνσταντινουπόλει 1866, σελ. 442-443.

⁵⁴ Α. Μουραβιέρ, ἐπιστολαὶ εἰς Ἀνατολῆς, ἐν Πετρούπολει 1851, τόμ. Β' σελ. 342-Β (ρωσιστ.). Ὁ *Portulan*, προμ. p. 111. dans C/rie, Paris, 1855 προμ. X., τὴν πρὸ τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος (Χείρεκ τζαμιά) λάρνακα δεκνύουσαι, λέγει, ὡς τὴν τοῦ Μεγ. Κωνσταντίνου, ἀλλ' οὗτος θεωρεῖ τὴν ἄλλην, τὴν ἐν τῇ τεμένει Ὀσμάνι κειμένην μεγαλοπρεπῆ ἐκ πορφύρετου (τ. II σελ. 68, 68). Ὁ δὲ *Baratta*, C/rioli nel 1831, Genova 1831, σ. 30 ἐν ἄλλαις ἀρχαιοτάταις ἀναφέρει καὶ τάφον τοῦ Κωνσταντίνου.

⁵⁵ Ὁ Σκαρλάτος, Κων/πολις, Α', σελ. 561 ὑποδεικνύει τὸ περὶ Ἀθανασίου ἀνακριδές.

μεν ὅτι ὁ Μουραβιέρ, ὅστις, καθὰ ἐκ τῶν Ἐπιστολῶν αὐτοῦ φαίνεται, καλῶς ἐγνώρισε τὸν φιλόρχαιον Πατριάρχην, εἰσηγήσει αὐτοῦ ἐπεσκέφθη τὸ τέμενος, καὶ ἐδημοσίευσεν, ἄνευ ὅμως μνείας τῆς ἐπιγραφῆς, ὅσα ὁ Πατριάρχης «διὰ λόγους ἀνωτέρους» ἀπεισιώπησε τότε, ἦτοι τὴν παράδοσιν, ὅτι ἐν τῇ μνήματι ἐκείνῃ ἦτο κατατεθειμένος ὁ νεκρὸς τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐν τούτοις ἀντίκειται εἰς τὴν παράδοσιν καὶ ἀναίρει αὐτήν· εἶναι δ' ἀξιὸν ἀπορίας πῶς ἢ ἀκριβῆς αὐτῆς σημασία διέφυγε τὴν παρατηρητικότητα τοῦ Πατριάρχου· ἀπατηθεὶς οὗτος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐξ ἀνακριδοῦς μεταφράσεως, οἷα ἢ δημοσιευθεῖσα, τῆς ἐπιτυμβίου ἐπιγραφῆς, παρεδέχθη τὸν τάφον ὡς τὸν τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου· τὸ εἰς τὸν Σκαρλάτον σταλὲν καὶ ὑπὸ τούτου ἐκδοθὲν κείμενον αὐτῆς ἔχει ὅλως διάφορον ἔννοιαν, διότι αὕτη ἀναφέρει τὸν τάφον ὄχι εἰς ἕνα μαθητὴν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἦτοι εἰς ἕνα χριστιανὸν οἶον τὸν Κωνσταντίνον, ἀλλὰ εἰς τοὺς Ἀποστόλους (χαβαριοῦν), τοὺς τοῦ Ἰησοῦ ἀσχάμπ (οὕτω καλοῦνται ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων οἱ πρῶτοι μαθηταὶ καὶ συνεργάται τοῦ κατ' αὐτοὺς προφήτου Μωάμεθ· σαχίπ, ὁ ἐνικὸς ἀριθμὸς σημαίνει τὸν Κύριον· ὁ πληθυντικὸς ἀσχάμπ)· ἀνέκαθεν οἱ Μουσουλμᾶνοι σέβονται τοὺς Ἀποστόλους, καὶ εἰς τὸ σέβας τοῦτο ὀφείλεται καὶ ἡ τῆς κανδήλας ἐπὶ τοῦ τάφου ἀνάρτησις. Ἡ ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίνου κατάστασις παραμένει ἔτι καὶ σήμερον ἢ αὐτῇ· κατὰ πρόσφατον ἡμῶν ἐπίσκεψιν (Μαΐου μηνί 1907) ὁ μουεζίνης ἠδῆγησεν ἡμᾶς εἰς τὴν διόδον τοῦ δεξιοῦ κτιστοῦ πινσοῦ· ἀμφότεροι οἱ πινσοὶ ἔχουσι διόδους φερούσας εἰς τὰ ἑκατέρωθεν αὐτῶν κλίτη τοῦ ναοῦ· ἐν μέσῳ τῆς διόδου τοῦ εἰρημένου δεξιοῦ πινσοῦ ὑπάρχει ξυλίνη κιγκλιδωτὴ θυρὶς ὑπὸ κλειδα· ὑπεράνω αὐτῆς εἶναι ἀνηρτημένος πλίναξ, φέριον χρυσοῖς γράμμασι καλλιγραφικὴν ἐπιγραφὴν, γραφείσαν ὑπὸ τοῦ Μεχεμέτ Κεμαλ-ετ-τίν, καθὰ ἐν τῇ γωνίᾳ τῆς κάτω ἀριστερᾶς ἄκρας, ὡς ἔθος, σημειοῦται ἢ ἐπιγραφὴ διαλαμβάνει: «Μερκάτ-τι χαβαριοῦν ἀσχάμπι Ἰησᾶ· ἀλέιχ ἐς-σελάμ» ἦτοι: Μνήμα Ἀποστόλων μαθητῶν Ἰησοῦ αὐτῷ ἢ προσκύνησις (ἔστω)!⁵⁶. Ἀνοίξας τὴν θυρίδα ὁ μουεζί-

⁵⁶ Ἡ ἐν τῇ ἀντιγράφῳ τοῦ Πατριάρχου λέξις ἐλμεσίχ δὲν ὑπάρχει· ἢ ἀνάγνωσις τοῦ Σκαρλάτου (Κων/πολις, τόμ. Β' σελ. 6 ἐν σημ.) πλημιελίς.

νης ἤναψε κηρίον καὶ ἀνήλωσεν κοχλιοειδῆ κλίμακα, ἔχουσαν ἐννέα κτιστὰς ἀνίσους βαθμίδας· προχωρήσαντες τέσσαρα βήματα εἰς διάδρομον ἐπεστρωμένον διὰ τάπητος, ἐνδὲς περίπου μέτρου πλάτος ἔχοντα, ἔστημεν ἔμπροσθεν μνήματος, (0,40) — 0,50 γαλλικοῦ μέτρου ἔξέχοντος τοῦ ἐδάφους, κεκαλυμμένου διὰ σαλίων καὶ μεταξωτῶν πρασίνων ὑφασμάτων· ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς ὑπῆρχε φεγγίτης καὶ κανδήλα, ἔχουσα βάσιν ἐπὶ τοῦ τοίχου· τὸ κάτω μέρος τοῦ μνήματος (οἱ πόδες) εἰσῆρχετο ἐν χάσματι, ἀνοιχθῆντι ἀνωθεν ἕως κάτω τῆς δεξιᾶς τοῦ θαλαμίσκου πλευρᾶς τὸ μνήμα εἶναι κτιστόν. Περὶ τοῦ κειμένου ἐν αὐτῇ νεκροῦ ὁ μουεζίνης οὐδὲν πλείοτερον τοῦ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ δηλουμένου ἐγνώριζε. Καθ' ἡμᾶς ἡ ἐπιγραφή μαρτυρεῖ ἀριδῆλως ὅτι τὸ μνήμα δὲν εἶναι τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου· τὰ σάλια, τὰ μεταξωτά, ὁ τάπητος, ἡ κανδήλα ὀφείλονται, κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν εἰς τὸν σεβασμὸν τῶν Μουσοουλμάνων πρὸς τοὺς ἁγίους Ἀποστόλους (χαβαριοῦν), ἀδικαιολόγητα δὲ καὶ πως ἀπάδοντα θεωροῦμεν ἀπονεμόμενα εἰς τὰ λείψανα τοῦ πολέμου καὶ τσαούτης αὐτῶν φθορᾶς προξένου αὐτοκράτορος, καθ' οὗ ὄρμαθόν περιφρονητικῶν φράσεων, ἀνιέρων ἐπιθέτων καὶ ἀναθεμάτων σωρεύουσιν οἱ μνημονεύοντες αὐτοῦ ὀθωμανοὶ συγγραφεῖς, καὶ οὐ μόνον οἱ τότε σύγχρονοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πολὺ μεταγενέστεροι. Διὰ ταῦτα ἐστηματίσαμεν στερεὰν πεποιθήσασθαι ὅτι τὸ μνήμα τοῦτο δὲν περικλείει τὰ λείψανα τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου· τὸ δὲ εἰς τίνα ἀνήκει εἶναι ἀντικείμενον λόγου ἐν ἰδιαιτέρῳ περὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Θεοδωσίας ἀρθρῷ ἡμῶν, ἐξ οὗ παραθέτομεν τὸ πρὸς τὸ θέμα ἡμῶν σχετικὸν μέρος (εἰς § 11 τοῦ παρόντος).

§ 8.

Ὁ Μοσκοβίτης ἱστορικὸς τῆς ἀλβανίσεως λέγει ὅτι ὁ Σουλτᾶνος, ἀφοῦ ἐβεβαιώθη περὶ τῆς γνησιότητος τῆς κομισθῆσης ἐνώπιον αὐτοῦ κεφαλῆς τοῦ αὐτοκράτορος ἠσπάσθη (;) αὐτὴν καὶ ἀπέστειλε πρὸς τὸν Πατριάρχην, καὶ ὅτι οὗτος περικλείσας ἐντὸς ἀργυροῦ δοχείου ἔθαψεν ὑπὸ τὴν ἁγίαν Ἰράπεζαν, ἐν τῇ ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας⁵⁷. Εἰς ταῦτα ὑποσημειῖται ὁ Pears, ὅτι καὶ

σήμερον ἔτι δεικνύουσιν οἱ Τούρκοι εἰς τοὺς ἐπισκεπτομένους τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας μέρος τι ἐν τῇ ἱερῇ βήματι ἰσχυρίζομενοι, ὅτι ἐκεῖ εἶναι τεθαμμένος ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος. Ταῦτα πάντα ἐν συνόλῳ εἶναι ἀνυπόστατα, διότι οὔτε πατριάρχης ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἄλωσιν οὔτε καὶ ὁ ναὸς τῆς ἁγίας Σοφίας μετὰ τὴν εἰσέλασιν τῶν Τούρκων ἦτο πλέον προσιτὸς εἰς τοὺς Χριστιανούς.

§ 9.

Ὑπολείπεται ἤδη ἡμῖν ἡ βάσανος ἄλλης τινὸς παραδόσεως, καθ' ἣν ὁ τάφος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου κεῖται ἐν τῇ περιοχῇ ἰδιωτικοῦ κτήματος ἐν Βεφᾶ-Μεϊτάν (Βεφᾶ πλατεία) τῆς Πόλεως· ἐδημοσιεύθη δ' αὕτη ἐν ἔτει 1858 τὸ πρῶτον, καὶ ἀναδημοσιεύεται ἔκτοτε καὶ εἰς ἔργα ἱστορικὰ καὶ εἰς τοὺς ὀδηγούς (guides) τῶν περιηγητῶν· ἡ παράδοσις ἔχει τὰ ἑξῆς: «Ὁ τάφος αὐτοῦ (τοῦ Κωνσταντίνου) ἐκ λίθου ἀνευ ἐπιγραφῆς κεῖται παρὰ τὸ Βεφᾶ-Μεϊτάνι καὶ τὸ τέμενος Βεφᾶ, ἐν γωνίᾳ χανίου, οἰκουμένου ὑπὸ σκυτοτόμων, ἡμισποίων καὶ ἄλλων χειρῶνάκτων, σκιαζόμενος ὑπὸ ἰτέας, περιελισσομένης ὑπὸ κλάδων ἀγρίας ἀμπέλου καὶ ροδῆς· καὶ νῦν ἔτι πᾶσαν ἐσπέραν ἀνάπτεται ἐπὶ τοῦ τάφου ἀπλῆ λυχνία, τὸ ἔλαιον τῆς ὁποίας χορηγεῖ ἡ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις»⁵⁸. Ἀναδημοσιεύων ταῦτα ἐπισκέπτῃς τοῦ ὑποτιθεμένου τούτου τάφου τοῦ Παλαιολόγου μετὰ δωδεκαετίαν, δίδει τὴν ἐπομένῃν περιγραφὴν· «εἰς τὸ παλαιὸν χάνιον, πλησίον τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται ὁ τάφος, κατοικοῦσι σήμερον ἑπαῖται ρυπαροί· ὁ μονόλιθος δὲν ὑπάρχει· τέσσαρα μικρὰ ὑπομέλανα μάρμαρα ὑπάρχουσιν εἰς τὰς γωνίας, καὶ ἐν τῇ μέσῃ στρώμα χύματος· εἰς δύο τῶν μάρμων τούτων, πρὸς ἀνατολὰς τὸ ἐν καὶ πρὸς δύσιν τὸ ἄλλο, κατεσκευάσαν κοιτώματα καὶ ἐνέβαλον στήλην, ἵως συνειθίζε-ται διὰ τοὺς τουρκικοὺς τάφους· ἡ μιά τῶν στηλῶν μετατοπισθεῖσα λέγεται σιζομένη, ἡ δ' ἄλλη ἐνετειχίσθη ἐν γειτνιαζούσῃ μουσοουλμανικῇ οἰκίᾳ· ἐξέλιπε δὲ καὶ ἡ ἰτέα καὶ ἡ

⁵⁸ A. Mordtmann, Belagerung und Eroberung C/Pels im J. 1453, Stuttgart, 1858, σ. 100. [Μετάφρ. ἐν Πανδώρα τ. 10 (1859-1860) σ. 209. — Ἐκδ. Φέξη, Ἄθ. 1892 σ. 123-4.

⁵⁷ *Id. Pears*, ἐνθ' ἀν., σ. 351, καὶ σ. 2.

« κληματαίς και ἡ ροδῆ· μόνον δὲ κυρτόν τι και χαμηλὸν δέν-
 » δρον ἀπέμεινε. Πλησιέστατα τοῦ χανίου εὑρίσκεται μέγας τις
 » τάφος, ἔχων σιδηροῦν κιγκλίδωμα ἐνούμενον καθ' ὕψος· εἰς
 » τοῦτον ἐτάφη ὁ φονεὺς τοῦ Κωνσταντίνου»⁶⁹. Ἡ τελευταία
 πληροφορία, περὶ τοῦ τάφου τοῦ φονέως, δὲν ὑπάρχει παρὰ τῇ
 Μόρτμανν· ἴσως τότε ἀγνωστος ἦτο. Ἐν ἔτει 1890 ἐπεσκέφθη-
 » μεν και ἡμεῖς τὸ ἐν λόγῳ μέρος και ἐσημειώσαμεν τὰ ἐξῆς:
 » « Ἀνήλθον τὴν ὁδὸν Βεφᾶ γιοκουσοῦ (= ἀνήφορος Βεφᾶ) και
 » ἔφθασα εἰς τὴν ὁμώνυμον πλατεῖαν (Βεφᾶ μεϊτανῆ), σκιαζο-
 » μένην ὑπὸ γηραιῶν πλατάνων· δεξιόθεν εἰς τὸ βάθος ἀδιεξό-
 » δου εἶδον τὴν θύραν χανίου· εἰσελθὼν παρετήρησα τέσσαρας
 » παραλλήλους σειρὰς χθαμαλῶν συναφῶν οἰκημάτων, ὧν αἱ μὲν
 » δύο ἦσαν ἐν τῷ μέσῳ, κεχωρισμέναι διὰ διαδρόμων, αἱ δ' ἄλ-
 » λαι δύο προσηρτημέναι εἰς τὰς πλευρὰς τοῦ κτήματος, ὅπερ
 » ἦτο περιτειχισμένον και περικεκυκλωμένον ὑπὸ διαφόρων
 » οἰκοδομῶν, ἐπὶ τῆς ἀδιεξόδου μόνον τὴν θύραν ἔχον· εἰς τὸ
 » βάθος, εἰς μὲν τὴν ἀριστερὰν γωνίαν ἦτο ὑπαιθρος τάφος,
 » περιοριζόμενος διὰ σιδηρῶν καγκέλων· πρὸς τὸ μέρος τῆς
 » κεφαλῆς ἦτο ἐστημένος ἀνεπίγραφος ὀρθία πέτρα και ἄλλη
 » ὁμοία πρὸς τὸ τῶν ποδῶν· ὑπῆρχε και μία κανδήλα, και περὶ
 » τὴν μίαν πέτραν ἐφύετο δάφνη· ὁ πλησιάσας με με εἶπεν ὅτι
 » εἶναι τὸ μνήμα τοῦ φονεύσαντος τὸν Κωνσταντίνον, τοῦ Ἀράπη,
 » τὸν ὁποῖον ὁ Πορθητῆς ἀπεκεφάλισε, διότι δὲν συνέλαβε
 » ζῶντᾶ τὸν αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων· εἰς δὲ τὴν ἀπέναντι
 » γωνίαν, τὴν δεξιάν, κανονικῶς ἐξεργασμένα μάρμαρα ἀπετέ-
 » λουν πλαίσιον μνήματος εἰς βάθος 40-50 ἑκατ. γαλλ. μέτρον
 » σχεδὸν ἐν μέσῳ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς ὑψοῦτο ἰτέα ἢ ἀκανθα δύο
 » ἢ τρεῖς ἔχουσα κλῶνας· παρακολουθήσας με και ἐδῶ ὁ αὐτὸς
 » με εἶπεν ὅτι τὸ μνήμα τοῦ Κωνσταντίνου (Κωνσταντίν μεζαρή)
 » ἦτο αὐτό. Ἐὰ μάρμαρα εἶναι νέα· τίς λοιπὸν ὁ φροντίσας; τίς
 » ὁ δαπάνῃσας; τίς ὁ φυτεύσας τὸ δένδρον; ποίους εἶχε λόγους;
 » ἐρωτηθεὶς ὁ παρακολουθῶν με ἀπεκρίθη μετ' ἀδιαφορίας· τίς
 » οἶδε!». Μετὰ ὀκτῶ ἢ δέκα ἔτη ἐπεσκέφθημεν και αὐθις τὸ

⁶⁹ G. Marcovani, l'église et les empereurs à Constance, Corfou, 1870, σελ. 201-2, σημ. 2.

χανιον· τὰ μὲν οἰκήματα ἦσαν ἠρειπωμένα και ἀκατοίκητα, οἱ
 δὲ τάφοι εἰς τὴν αὐτὴν κατάστασιν· ἐν ἔτει 1904 τὸ λεγόμενον
 μνήμα τοῦ Κωνσταντίνου ἦτο ἀφανές· κατέρρευσε ἡ αὐτόθι
 γωνία τοῦ τοίχου τοῦ κτήματος και λίθοι και χῶματα κατεπλά-
 κωσαν αὐτό· πέρυσιν ἀφηρέθησαν μὲν οἱ λίθοι, ἐπισκευασθέντος
 τοῦ τοίχου, τὸ χῶμα ὁμως ἐκάλυπτεν ἐντελῶς τὸ μνήμα. Ἐν
 τῇ περιοχῇ τοῦ χανίου ἐπήχθησαν πενιχρότατα οἰκήματα πτω-
 χολάτων ὀθωμανικῶν οἰκογενειῶν, καταγομένων ἐξ Ἑβριν, τοῦ
 νομοῦ Ἐρζερούμ, και ἐγκαταστασῶν ἐκεῖ, ἀδελφὰ τοῦ ἰδιοκτήτου
 συγχωρῆτου αὐτῶν. Νακὰς ὀγλοῦ Γιασάρ ἐφέντη. Ἐὰ τέκνα αὐτῶν
 ἅμα ἴδωσι ξένον προσέρχονται, χάριν τῆς δεκάρας, νὰ τῇ δεί-
 ξωσι τὸ μνήμα τοῦ Ἀράπη, τοῦ φονεύσαντος τὸν Κωνσταντίνον,
 και τὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ρωμαίων Κωνσταντίνου (Ροῦμ Κιραλή
 Κωνσταντίν μεζαρή). Καὶ ἐφέτος εἶδον τὸν τάφον, ἐσκεπασμέ-
 νον ἔτι ὑπὸ τῶν χωμάτων· τὰ ἐκ τῶν ἀλλίων ἐκείνων οἰκημά-
 των τοῦ χανίου προστρέξαντα παιδία μ' ἐβεβαίουν, μαθόντα
 παρὰ τῶν γονέων αὐτῶν, ὅτι ὑπὸ τὰ χῶματα ἐκεῖνα εἶναι δῆθεν
 μαρμαρίνη κλιμαξ και βαθμίδες, τὸ μαρμάρινον βεβαίως πλαί-
 σιον ὅπερ εἶδον κατὰ τὴν πρώτην μου ἐπίσκεψιν. Παραπλεύρως
 και δεξιόθεν τοῦ μνήματος ἦτο ὀχετὸς ἀνοιχτὸς και ὄζων, τοῦ
 γείτονος ὀθωμανικοῦ νηπιαγωγείου... Ἐκ τῶν ὀθωμανῶν ἱστο-
 ριογράφων μόνος ὁ νεώτατος, ὁ Ἀχμέτ Μουχτάρ ἀναφέρει περὶ
 ἀμφοτέρων τούτων τῶν τάφων, κατὰ τὰς εὐρωπαϊκὰς μᾶλλον
 πηγὰς, τὰς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Μόρτμανν ἀπορρεούσας·
 περιπίπτει δὲ εἰς ἀντίφασιν· διότι ἐν μὲν σελ. 80 γράφει:
 » « Μνήμα τι, ἐν τῇ δεξιᾷ γωνίᾳ γηπέδου παλαιοῦ χανίου εἰς τὸ
 » ἄκρον τοῦ μεγάρου τοῦ ποτὲ Τουλουμπατζι μπασι ἐν Βεφᾶ
 » θεωρεῖται παρὰ τοῖς Μουσουλμάνοις ὡς ὄν τὸ τοῦ Κωνσταν-
 » τίνου· ἀλλ' Ἑλληνές τε και Φράγγοι οὐδεμίαν ὑπόληψιν οὐδ'
 » ἀξίαν ἀποδίδουσιν εἰς αὐτό. Ἐὰν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ἀφ' ἐνός
 » μὲν τὴν χθαμαλότητα τοῦ τάφου, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὴν μὴ ἀνα-
 » γνώρισιν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων και Φράγγων ὡς τοῦ Κων-
 » σταντίνου, δεόν νὰ μὴ δεχθῶμεν αὐτὸν ὡς τοιοῦτον»· ἐν δὲ
 σελ. 253 λέγει, ἐκ τῆς μελέτης ἐγκρίτων ἱστορικῶν ἐξάγων, ὅτι
 » « τὸν Κωνσταντίνον, θελήσαντα ν' ἀποθάνῃ, εἰς τραυματίας στρα-
 » τιώτης Ἀζάπης ἐφόνευσεν, εἰς τὰ ὑψηλὰ τοῦ ἀνωφεροῦς δρό-

» μου· μετέπειτα Σουλτανική προστάξει εὑρεθὲν τὸ πτώμα ἐτάφη
 » μετ' ἐξόχων τιμῶν, ὡς ἤρμοζεν εἰς δυνάστην εἰς τὸ μέρος ὅπερ
 » σήμερον εἶναι αὐτὴ παλαιοῦ χανίου, παρὰ τὸ μέγαρον τοῦ
 » ποτὲ Τουλουμπατζι μπασί (=ἀρχιπυροσβέστου)»⁶⁰. Εἶδομεν ἤδη
 ὅτι ὁ ἱστορικὸς οὗτος προτιμᾷ τῆς εἰς Βεφᾶ τὴν εἰς Μπαλουκλή
 ἐνταφίαν τοῦ Κωνσταντίνου, ἐρειδόμενος καὶ ἐρμηνεύων κατὰ
 τὸ φρόνημα αὐτοῦ τὸν Ἐβλιᾶ λέγοντα τὸν τάφον εἰς Σουλοῦ
 Μοναστήρ, καὶ ἐν σημ. 1 τῆς σελ. 252 τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ
 λέγει ὅτι γνωστοποιήσας ὁ Ἀζάπης τὴν πρᾶξιν τοῦ φόνου τοῦ
 Κωνσταντίνου ἐκρίθη ἔνοχος ποινῆς θανατικῆς καὶ ἐτάφη περὶ
 τοῦ ἐν Βεφᾶ τάφου τοῦ Κωνσταντίνου. Τὸ ἔλαιον τῆς κανδή-
 λας καὶ τοὺς ἀναπτομένους κηροὺς ἐπὶ τοῦ θεωρουμένου ὡς
 μνήματος τοῦ Ἀζάπη—διότι μόνον εἰς αὐτὸ ὑπῆρχον καὶ ὑπάρ-
 χουσι τὰ τοιαῦτα—προσφέρουσιν οἱ περλοικοὶ καὶ οἱ προσερχό-
 μενοι Μουσουλμᾶνοι· ἔσφαλε δ' ὁ *Mijatovich*, ὡς καὶ ὁ *Pears*
 παρατήρησε, γράψας ὅτι ὁ Πορθητῆς πλὴν τῆς κηδεύσεως καὶ
 ἐνταφιάσεως διέταξε καὶ τὴν δαπάνη τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ταμείου
 λυχνοκαΐαν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Κωνσταντίνου⁶¹.

§ 10.

Ὁ Μόρτμανν αὐδεμίαν ἔδωκεν ἐξήγησιν παρὰ τίνος ἔμαθε
 καὶ πῶς ἀνεῦρε τὸν τέως ἀγνωστον τάφον· εὐλογον δ' ἀπορίαν
 γεννᾷ ἢ σιωπὴ αὐτοῦ περὶ τοῦ ἐν τῇ αὐτῇ περιοχῇ ὑπάρχοντος
 καὶ πλειότερον τιμωμένου τάφου τοῦ φονέως τοῦ Κωνσταντί-
 νου. Ὁ Πασπάτης, σχηματίσας στερρὰν πεποιοῦσιν ἐκ τῆς
 διχογνωμίας τῶν ἱστορησάντων τὰ τῆς ἀλώσεως, ὅτι οὐδέποτε
 ἀνευρέθη τὸ σῶμα τοῦ Κωνσταντίνου, ἀλλ' ὅτι «συνετάφη ὁ
 βασιλεὺς ἐν κοινῷ λάκκῳ μετὰ τῶν συμπολεμιστῶν καὶ ἐχθρῶν
 αὐτοῦ» (σ. 200), ἀπέφυγε πάντα λόγον περὶ τῶν ἐν Βεφᾶ τάφων
 καταρρίπτει δὲ τὴν ὑπόθεσιν περὶ τοῦ ἐκεῖ τάφου τοῦ Κων-
 σταντίνου, ἐξηγῶν τὴν προέλευσιν αὐτῆς ὡς ἐξῆς: «Πρὸ τινῶν
 » ἐτῶν παντοπώλης Ἑλλην ἐν τῇ πλατείᾳ καλουμένῃ Βεφᾶ,
 » ἄνω τῆς πύλης Οὐν καμπάνι, ἤγειρε μικρὸν τάφον ἐν τινί
 » γωνίᾳ τοῦ τείχους· ἐπὶ τοῦ τάφου τούτου, τοῦ βασιλέως Πα-

» λαιολόγου, ἔκαιε λυχνία ἀκοίμητος· ὁ τάφος οὗτος μετὰ και-
 » ρὸν ἐγένετο ἐμπόρευμα ἐπικερδέστερον τοῦ παντοπωλείου του.
 » Ἡ ἀρχὴ πρὸ τίνος καιροῦ ἀπηγόρευσε τὴν καπηλείαν ταύτην»
 (σελ. 187). Κατὰ ταῦτα ὁ Μόρτμανν ἐγένετο θύμα ἀπατεῶνος·
 ἐν τούτοις ἀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν εἰς τὰ γραφόμενα τοῦ
 Πασπάτη πρῶτον ὅτι δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ἐκεῖ τείχος, καὶ δεύτερον
 ὅτι ἔχει τι τὸ ἀπίθανον ἢ ἐν συνοικίᾳ καθαρῶς μουσουλμανικῇ,
 ἐν ξένῳ ἰδιωτικῷ κτήματι, ὑπερδιακόσια βήματα ἀπέχοντι τοῦ
 ἐργαστηρίου αὐτοῦ (καὶ νῦν ἐν τῇ αὐτῇ θέσει ὑφισταμένου, τοῦ
 παντοπώλου κληρονομικῶς ἔχοντος αὐτὸ) καὶ ἐν ἐποχῇ οὐχὶ
 βεβαίως ἀνεκτικῇ, ἀνέγερσις τάφου καὶ ἀνακήρυξις αὐτοῦ ὡς
 τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, καὶ ἐπὶ πλεόν παραδοχῇ αὐτοῦ
 ὡς πραγματικοῦ ὑπὸ τῶν περιοίκων Τούρκων· εἰς ἰδιωτικὰ κτή-
 ματα, εἰς γωνίας ἢ μέσον, ὁδῶν ἢ οἰκοδομῶν, ἀπαντῶσι μεμο-
 νωμένοι τάφοι μουσουλμάνων, τιμώμενοι διὰ λυχνοκαΐας, διὰ
 περιφραγμάτων καὶ δι' ἐπιτυμβίων, συνήθως ἐπὶ ὀρθίων πετρῶν,
 δηλούντων ὅτι ἐκεῖ πεσὼν ἐτάφη ὁ δεῖνα ἐκ τῶν συναγωνιστῶν
 τοῦ Πορθητοῦ, ἢ οἰκῶν ἀπέθανε καὶ ἐτάφη ὁ δεῖνα δερβίσης,
 δεδές, ἀπτᾶλ καὶ οἱ ὅμοιοι· διὸ καὶ ὁ *Pears* θεωρεῖ τὸν περὶ οὗ
 ὁ λόγος τάφον δερβίσου τινός· ἀλλὰ καὶ τάφους κακούργων,
 τιμωρηθέντων διὰ θανατικῆς ποινῆς ἕνεκα φόνων κατὰ χριστιανῶν,
 εἶδομεν τιμωμένους διὰ καγκέλων καὶ λύχνων καὶ κηρῶν
 ἐν Φιλιππουπόλει (τοῦ ὀλοφονήσαντος τὸν Δημ. Γκουμοῦς
 γκερδάν) καὶ ἐν Προύση (τοῦ διαδοήτου Ἰβραχίμ Πεχλιβάν),
 θεωρηθέντων ὡς σεχίτ (μαρτύρων). Ἴσως ὁ ἔνοχος ποινῆς κηρυ-
 χθεὶς Ἀζάπης ἢ Ἀράπης, ὡς φονεύσας καὶ μὴ συλλαδῶν τὸν
 Κωνσταντίνον, ὑπέστη ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ θανατικὴν ποινὴν καὶ
 ἐτάφη, καὶ ἡ παράδοσις διετήρησε τὴν μνήμην αὐτοῦ· ἀλλὰ τὸ
 πτώμα τοῦ Κωνσταντίνου, τὸ ὁποῖον Σουλτανικῇ προστάξει
 βασιλικῶς ἐκηδεύθη καὶ μετὰ βασιλικῆς τιμῆς ἐτάφη, πῶς ἦτο
 δυνατὸν νὰ ταφῆ εἰς ἰδιωτικὸν καὶ ἄσημον καὶ ἀπόκεντρον
 μέρος, καὶ ἐπὶ τέσσαρας ὅλους αἰῶνας νὰ παραμένῃ ἀγνωστον;⁶²

⁶⁰ Φέτσι τζεελίλι Κωνσταντινιγιέ.

⁶¹ *Mijatovich*, ἐνθ' ἀν. — *Pears*, ἐνθ' ἀν. σ. 354.

⁶² Κατὰ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Φραντζῆ, λέγει ὁ *Pears* (σ. 355), ἔρχεται ἡ ἀγνοία τοῦ τάφου καὶ ἡ ἀφασία συγχρόνου ἢ μεταγενεστέρου συγγραφέως, οὐδ' ἤθελε λάθῃ τὴν μνήμην Ἑλληνός τινος, ἂν ὑπῆρχε τάφος· ἤθελε δὲ μείνῃ παράδοσις ἐὰν εἰς τι ἀπόκρυφον μέρος ἐθάπτετο ὁ νεκρὸς τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου.

“Ὅσον δ’ ἀπίθανον καὶ ἀπίστευτον φαίνεται ἡμῖν τοῦτο, τοσοῦτο πιθανὸν καὶ πιστευτὸν ἀφ’ ἑτέρου θεωροῦμεν ὅτι τὸ εὐρεθὲν πτώμα τοῦ Κωνσταντίνου, κηδευθὲν ὡς ἐλέχθη πομπικῶς, ὅπως γίνῃ πασίγνωστος ὁ θάνατος αὐτοῦ, καὶ οὕτως οἱ μὲν “Ἕλληνας ἀπελπισθῶσιν, οἱ δὲ Τούρκοι ἀμεριμνήσωσιν, ἐτάφη ἐν τῇ ἀνέκαθεν χρησιμεύσαντι βασιλικῇ ἡρώδι, τῇ ναῦ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, ὅπερ καὶ ἐπὶ τινὰς μῆνας μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐχρημάτισεν ἔδρα καὶ ναὸς τοῦ Πατριαρχείου. Οὗτος ἐγκαταλειφθεὶς μετὰ διέτιαν περίπου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου ἔμεινε μὲν κατὰ τὸν Μαλαξὸν «σφαλισμένος», πάντως ὁμῶς εἰς τὴν κατοχὴν τῶν ὀρθοδόξων, ὅπως καὶ τινες ἄλλοι, μέχρις ὅτου, ἀποφασίσας ὁ Πορθητῆς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ περιωνύμου μεγαλοπρεποῦς τζαμίου ἐπὶ τῆς περιόπτου ταύτης θέσεως, διέταξε τὴν κατεδάφισιν τοῦ περιωνύμου ἐκείνου ναοῦ «χωρὶς οὐδεμίαν ἄ χαθῆ πέτρα αὐτοῦ», ὡς ἱστορεῖ ὁ Χαϊρουλλάχ, καὶ ἀνέθηκε τὴν ἐκτέλεσιν εἰς τὸν “Ἕλληνα ἀρχιτέκτονα Χριστόδουλον· τότε καὶ ὁ τάφος καὶ τὰ λείψανα τοῦ Κωνσταντίνου ὑπέστησαν τὴν αὐτὴν τύχην τῶν ὑπὸ τὴν ἁγίαν Ἰράπεζαν τοῦ ναοῦ καταθειμένων ἀποστολικῶν λειψάνων ὡς καὶ τῶν διαφόρων βασιλικῶν τῶν ἐν τῇ ἡρώδι αὐτοῦ ἀποκειμένων. Ἄλλ’ ἀρά γε πλανώμεθα ἐὰν εἴπωμεν ὅτι ὁ ἀρχιτέκτων Χριστόδουλος κατεδαφίζων τὸν ναὸν καὶ ἀνασκάπτων τὸ ἔδαφος ἐφρόντισε καὶ ἐξετέλεσε τὴν ἐκ τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων (καὶ διὰ τοῦτο πάντες ὁ Φραντζῆς καὶ οἱ λοιποὶ ἐθεώρησαν περιττὸν νὰ ὀνομάσωσι τὸ μέρος τῆς ταφῆς, ὡς πασίγνωστον) ἀνακομιδὴν καὶ κατάθεσιν τῶν μὲν ἀποστολικῶν λειψάνων εἰς τὴν τότε ἴσως ἐπιτούτῃ ὀρυχθεῖσαν κρύπτῃ ἐν τῇ δεξιῇ πινσῶ τοῦ νῦν Γκιούλ-τζαμί καλουμένου ναοῦ, τῶν δὲ βασιλικῶν, ἐν οἷς καὶ τὸ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, εἰς τὴν ἐν τῇ ἀριστερῇ πινσῶ τοῦ αὐτοῦ ναοῦ; Καὶ πρὸς τούτοις ὅτι τὰ μὲν ἀποστολικά ἐσεβῆσθησαν καὶ σέβονται οἱ Τούρκοι, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἐπιγραφή καὶ ἡ κανδήλα, ὧν ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω, τὰ δὲ βασιλικά εἰς λήθην κατεδίκαν, φράξαντες διὰ τοίχου τῆς κρύπτῃς τὴν εἴσοδον, ὡς ἡ παράδοσις, ἔστω καὶ ἀμυδρῶς, μαρτυρεῖ; Ἦν ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίου τὸ πρῶτον ἀναγραφεῖσαν παράδοσις τῶν Φαναριωτῶν καὶ οὐλεμάδων καὶ μουδερσίων τοῦ Γκιούλ

τζαμὴ περὶ τῆς ἐν αὐτῇ ταφῆς τοῦ νεκροῦ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου καὶ ἡμεῖς ἠκούσαμεν παρὰ τῶν τελευταίων, σπουδαίως λεγομένην, κατὰ τὴν πρό τινων ἡμερῶν ἐπίσκεψιν ἡμῶν εἰς τὸ τέμενος τοῦτο, ἐμάθομεν δ’ ὅτι πρὸ χρόνων ἔφραξαν διὰ τοίχου τὴν εἴσοδον τῆς κρύπτῃς τοῦ ἀριστεροῦ πινσοῦ ἐπὶ τῇ λόγῳ ὅτι ἦτο αὕτη ἀπεριποίητος καὶ πλήρης ἀσβεστοκεραμοκονίας καὶ συντριμμάτων λίθων καὶ πλίνθων, καθὰ ἔλεγέ τις γέρων ἀνελθὼν ἄλλοτε εἰς αὐτήν· εἶδομεν δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ τούτου πινσοῦ ὁπῆν ἀκριβῶς ἀντιμετωπίζουσαν ὁμοίαν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ πινσοῦ, οὔσας φεγγίτας ἢ ἀεριστήρια. Νεώτεροι ἔρευναι ἴσως ἀποδείξωσιν ἀληθεύουσαν τὴν παράδοσιν, καὶ ἡμᾶς μὴ πλανηθέντας εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὁ νεκρὸς τοῦ ἀτυχοῦς Κωνσταντίνου Παλαιολόγου βασιλικῶς κηδευθεὶς ἐτάφη μετὰ βασιλικῆς τιμῆς ἐν τῇ ἡρώδι τῶν βασιλέων, ἐν τῇ ναῦ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων· ὅτι κατεδαφιζομένου τοῦ ναοῦ τούτου περὶ τὸ 1456-1457, ὁ εὐσεβῆς ἐκεῖνος ἀρχιτέκτων Χριστόδουλος, ὁ παρὰ τοῦ εὐνοοῦντος αὐτὸν Πορθητοῦ ζητήσας καὶ λαβὼν τὸν ἐν Μουχλίῳ ἱερὸν ναὸν τῆς Παναγίας καὶ τὰ περὶ αὐτὸν ἀδέσποτα μέρη διὰ σουλτανικοῦ προστάγματος, οὗ τὸ κείμενον ἐν μεταφράσει διέσωσεν ὁ Δημ. Καντεμῖρ καὶ ἀπ’ αὐτοῦ παρέλαβεν ὁ Ὑψηλάντης⁶³, ἔκαμε τὴν ἀνακομιδὴν καὶ κατάθεσιν τῶν λειψάνων αὐτοῦ εἰς τὴν κρύπτῃν τοῦ ἀριστεροῦ πινσοῦ τοῦ νῦν Γκιούλ τζαμὴ, τοῦ θεωρουμένου ὡς ναοῦ τῆς ἁγίας Θεοδοσίας, μείναντος ἐπὶ τινὰ χρόνον εἰς τοὺς ὀρθοδόξους, ὡς εἰκάζομεν.

§ 11.

Οἱ ἐκάστοτε τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων ἐπισκεπτόμενοι Εὐρωπαῖοι περιηγηταί, ἀναζητοῦντες λείψανα τοῦ ἠρωϊκῶς τελευτήσαντος τελευταίου “Ἕλληνος αὐτοκράτορος, διήγειραν τὰς χρηματιστικὰς ὀρέξεις τῶν ἀρχαιοκαπήλων καὶ τῶν ἀγυρτῶν· θῦμα δ’ αὐτῶν ἐν ἄλλοις ἐγένετο καὶ ὁ ποτὲ πρέσβυς τοῦ Τουρίνου ἐν Κωνσταντινουπόλει Γέκκος, συλλέξας ἐν Ἀνατολῇ σημαίας καὶ ὄπλα καὶ δωρήσας αὐτὰ εἰς τὴν ἐν Τουρίνῳ πλουσίαν Βασιλικὴν ὀπλοθήκην (Armeria Regia)· ὑπάρχει δὲ μεταξύ αὐτῶν μία σπάθη, ἣτις ὑπ’ ἄλλων μὲν ἐθεωρήθη ἀπλοῦν ἀνατολικὸν

⁶³ Ἄθ. Κομμ. Ὑψηλάντης, τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σελ. 12.

ἔργον, ὑπὸ δὲ τοῦ ἀρχαιολόγου *Victor Langlois*, ἐν ἔτει 1858 γινώσιν τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς λαβόντος, ὡς οὖσα τοῦ τελευταίου Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου. Τὴν περιγραφὴν αὐτῆς καὶ τὴν γνώμην τοῦ σοφοῦ τούτου δημοσιευθεῖσαν τότε διὰ τῆς ἐν Παρισίοις «*Revue Archéologique*» παραθέτομεν ἐνταῦθα λαμβάνοντες ἐκ τῆς ἐν Ἀθήναις «*Νέας Πανδώρας*». «ἡ μὲν λεπίς»
 «εἶναι κυρτή, δαμασκηνουργῆς· ἡ δὲ λαβὴ καὶ ὁ κολεὸς δὲν»
 «σώζονται, ἀρπαγέντα βεβαίως ἕνεκα τοῦ πλούτου αὐτῶν... Τὸ»
 «ὄπλον τοῦτο, ὡς τὴν σημαίαν Μωάμεθ τοῦ Β', ὑπάρχουσαν ἐν»
 «τῇ συλλογῇ, ἠγόρασε κατὰ πρῶτον ἔμπορος τις παρά τινος»
 «φύλακος τοῦ τάφου τοῦ κατακτητοῦ· ἔχει δὲ κοσμήματα ὄλων»
 «βυζαντινὰ, ἥτοι δύο λαμπάδας ἐφ' ὧν κεῖται ἡ εἰκὼν τῆς Θεο-»
 «τόκου, βασταζούσης τὸν Ἰησοῦν, καὶ τούτου καὶ ἐκείνης ἐστεμ-»
 «μένης διὰ κύκλου φωτὸς καὶ κεχαραγμένων κατὰ τὸν αὐτὸν»
 «ἀκριδῶς ρυθμὸν, καθ' ὃν ἐζωγραφοῦντο αἱ εἰκόνες τοῦ Βυζαν-»
 «τίου καὶ ἐχαράσσοντο τὰ μετάλλια τῶν τελευταίων τῆς Ἑλλά-»
 «δος αὐτοκράτορων. Μικρὸν ὑπεράνω τῆς εἰκόνης ταύτης φαί-»
 «νονται δύο ἄγγελοι βαστάζοντες στέφανον, πρὸς δὲ καὶ τρεῖς»
 «ἄνθρωποι ἐγκεκολλημένοι τεχνηέντως ἐπὶ τῆς λεπίδος, ἧς τὰ»
 «κοσμήματα σώζουσιν εἰσέτι ἵχνη χρυσαῖ. Ἐπὶ τοῦ ἄλλου μέρους»
 «τῆς λεπίδος ὑπάρχει ἡ ἐπομένη μονόστιχος ἑλληνικὴ ἐπι-»
 «γραφὴ, κεχαραγμένη δι' ἀναγλύφων στοιχείων κεχρυσωμένων,»
 «ταύτης δὲ προηγεῖται σταυρὸς, ὡς φαίνεται ἐν τῷ παρακει-»
 «μένῳ σχεδίῳ⁶⁴: «Σὺ βασιλεῦ ἀήττητε, Λόγε Θεοῦ παντάναξ,»
 «τῷ ἡγεμόνι καὶ πιστῷ αὐθέντη Κωνσταντίνῳ». Καίτοι καθα-»
 «ρῶς ἀναγινωσκομένης τῆς ἑλληνικῆς ταύτης ἐπιγραφῆς καὶ»
 «καθαρῶν ἐπίσης ὄντων τῶν χριστιανικῶν ἐμβλημάτων, ἡ σπάθη»
 «... εἶχε καταλεχθῆ μετὰ τῶν ἀδεσπότην μνημείων. Καὶ ὅμως»
 «τὸ ὄνομα τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ ἐπίκλησις τοῦ Χριστοῦ, ἡ εἰκὼν»
 «τῆς Θεοτόκου, ὁ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων βασταζόμενος στέφανος,»
 «καὶ τὸ μέρος αὐτὸ ὅθεν ἐκομίσθη τὸ ὄπλον φυλασσόμενον, ὡς»
 «ἔρρηθη, ἐντὸς τοῦ μαυσωλείου τοῦ Μωάμεθ, ἔπεισάν με παρ-»
 «εὐθὺς ὅτι ἡ σπάθη ἀνήκεν εἰς τὸν τελευταῖον αὐτοκράτορα»
 «τῶν Ἑλλήνων Κωνσταντίνον... Εἰ δὲ χρεῖα νὰ προσεπιβε-

⁶⁴ Παρατίθηται τὴν εἰκόνα τῆς σπάθης.

» βαιωθῆ ἢ ἀλήθεια αὕτη, λέγομεν, ὅτι ἔθος ἦν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις»
 «τὸ νὰ ἀποθέτωνται τὰ ὄπλα τῶν ἠττηθέντων ἐπὶ τῶν τάφων»
 «τῶν νικητῶν»⁶⁵. Ὁ *Langlois* ὁμολογεῖ, ὅτι ἐπεισθη, ὅτι ἡ»
 «σπάθη αὕτη ἀνήκεν εἰς τὸν Κωνσταντίνον Παλαιολόγον· ἐὰν»
 «ἕτεροι ἀρχαιολόγοι ἐπεισθησαν ὡσαύτως, ἀγνοοῦμεν· γνωρίζομεν»
 «ὅμως ὅτι τριάκοντα σχεδὸν ἔτη βραδύτερον, οἱ ἐν Κωνσταντι-»
 «νουπόλει Ἕλληνες ἀγοράσαντες ἐδώρησαν εἰς τὸν Διάδοχον τοῦ»
 «ἑλληνικοῦ στέμματος Κωνσταντίνον ἐπὶ τῇ ἐνηλικότητι αὐτοῦ»
 «(1 Δεκεμβρίου 1886), δῆθεν ὡς τὴν τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιο-»
 «λόγου «βυζαντινὴν σπάθην, ἐπίκυρτον, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁποίας»
 «ὑπάρχει ἐγκεχαραγμένη καὶ ἐγκεχρυσωμένη εἰκὼν τῆς Πανα-»
 «γίας, φερούσης βρέφος τὸν Ἰησοῦν, περὶ δὲ τὴν εἰκόνα γραμμὴ»
 «περικλείουσα τὸ ὄπλον ἐν σχήματι μεταλλίου· πρὸς τὴν λαβὴν»
 «ὑπάρχουσι πέντε πεντάγωνοι ἀστέρες, ἀνωθεν δὲ πρὸς τὴν»
 «αἰχμὴν τρεῖς ὅμοιοι καὶ ἀνωθεν τῶν τριῶν τούτων εἰκὼν δύο»
 «ἀγγέλων μετὰ πτερύγων καὶ χιτῶνος ποδήρους, ὑποβαστα-»
 «ζόντων δὲ στέμμα βυζαντινόν»⁶⁶. Εἰκόνα τῆς σπάθης ταύτης»
 «ἐδημοσίευσεν τὸ τότε ἐκδιδόμενον ἑβδομαδιαῖον φύλλον «*Ἄστυ*»,»
 «ὡς καὶ τὴν ἐπιγραφὴν: «Σὺ βασιλεῦ ἀήττητε Λόγε Θεοῦ παν-»
 «τάναξ». Οὐδ' ἐλαχίστη ἐπιτρέπεται ἀμφισβόλια ὅτι ἡ σπάθη»
 «αὕτη εἶναι ἢ ἀπομίμησις τῆς ἐν τῇ Βασιλικῇ ὀπλοθήκῃ τοῦ»
 «Τουρίνου ἀποκειμένης ἢ σύγχρονον ἔργον ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ»
 «τεχνίτου, ἀμφότεραι οὖσαι καθ' ὅλα ὅμοιαι. Κατὰ τῆς γνώμης»
 «ἡμῶν ταύτης ἔχομεν τὴν παρὰ Πασπάτη εἰδησιν, καθ' ἣν ὁ»
 «σταλεὶς ὑπὸ τοῦ Πάπα καρδινάλιος Ἰσίδωρος εἰς Κωνσταντινού-»
 «πολιν καὶ τελέσας ἐν τῇ ἀγίᾳ Σοφίᾳ τὴν ὀνομαστὴν ἐκείνην»
 «λειτουργίαν ἐπὶ τῇ δῆθεν ἐνώσει τῶν ἐκκλησιῶν, τῇ 12 Δεκεμ-»
 «βρίου 1452, εἶτε κατ' αὐτὴν εἶτε μετ' αὐτήν, ὡς ἱεράρχης καὶ»
 «πολέμαρχος, ἐδώρησεν εἰς τὸν Κωνσταντίνον Παλαιολόγον ξίφος»
 «εὐρεθὲν μετὰ τὴν ἀλωσιν καὶ μέχρι τοῦδε ἐν Βυζαντίῳ σωζό-»
 «μενον, ἐπὶ τῆς κοπίδος τοῦ ὁποίου εἶναι τὰκόλουθα γράμματα:

» Σὺ βασιλεῦ ἀήττητε, Λόγε Θεοῦ παντάναξ,
 » Νίκης βραβεῖα δώρησε κατὰ τῶν πόλεμιων,

⁶⁵ *Νέα Πανδώρα*, τόμ. Κ', σελ. 802 - 3. (ἔτει

⁶⁶ *Δελτίον «Ἐστίας»*, ἀριθ. 520, 14 Δεκεμβρίου 1886.

» τῷ ἡγεμόνι καὶ πιστῷ ἀδελφῷ Κωνσταντίνῳ
 » ὡς περ ποτὲ τῷ βασιλεὶ Μεγάλῳ Κωνσταντίνῳ»⁶⁷.

Πόθεν ἔλαθεν ὁ Πασπάτης τὴν εἶδησιν ταύτην δὲν γνωρίζομεν, οὐδ' ἐμάθομεν ποῦ εὑρίσκετο ἐν ἔτει 1890, ὅτε οὗτος ἔγραφεν, οὔτε νῦν ποῦ εὑρίσκεται, ἐάν ἔτι σώζεται· ἄξιον δὲ σημειώσεως ἐν τούτοις εἶναι τὸ ὅτι οἱ ἐγκεχαραγμένοι εἰς τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας δύο σπάθας στίχοι ἀποτελοῦσι τὸν πρῶτον καὶ τὸν τρίτον στίχον τῆς ὑπὸ τοῦ Πασπάτη δημοσιευθείσης τετραστιχοῦ ἐπιγραφῆς· καὶ διὰ τοῦτο εἰς ἐκείνας ἡ ἔννοια χωλαίνει, ἐνῶ εἰς ταύτην ὑπάρχει πλήρης. Ἐπομένως ἐπιτρέπεται, νομίζομεν, ἡ παραδοχὴ ταύτης μὲν ὡς γνησίας ἴσως, ἀπομιμήσεων δὲ τῶν ἄλλων, τῆς τε δηλαδὴ ἐν τῇ Βασιλικῇ Ὀπλοθήκῃ τοῦ Τουρλίνου ἀποκειμένης καὶ τῆς τῷ Διαδόχῳ τῆς Ἑλλάδος δωρηθείσης, προερχομένης ἐκ τινος νήσου τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἐνθα καὶ ἄλλαι τρεῖς ἢ τέσσαρες ὅμοιαι ὑπῆρχον πρό τινων δεκάδων ἔτων⁶⁸.

⁶⁷ Ἐν Κωνσταντινουπόλει μηνί Ἰουνίῳ 1907.

Ξ. Α. ΣΙΔΕΡΙΑΗΣ

⁶⁷ Πασπάτης, ἐνθ' ἄν. σελ. 94-95. Ἐντὶ δώρησε γραπτέον δώρησον.

⁶⁸ Συμπληρώσαντες εἶχομεν ἀποστείλῃ τὴν πραγματείαν, ὅτε εἶδομεν εἰς τὸν Η' τόμον τῆς Νέας Πανδώρας (φυλ. 174, 15 Ἰουνίου 1857) ἀποσπάσματα ἐκ μελέτης τοῦ διασήμου γάλλου ἐλληνιστοῦ Brunet de Presle περὶ τῶν τάφων τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατὰ μετάφρασιν Μάρκου Ν. Δραγούμη. Τὴν πραγματείαν τοῦ de Presle, ἐπιγραφομένην Étude sur les tombeaux des Empereurs de Constantinople, Paris, 1856, εἰς 4ον, δὲν ἠδυνήθημεν νὰ εὑρωμεν, οὐδὲ περὶ τοῦ ἐν αὐτῇ ἀναφερομένου Λέβενστερν ἐμάθομέν τι, τὸν ὁποῖον φαίνεται ἀκολουθήσας ὁ Μόρτμανν παραθέτομεν ὅθεν, ἐκ τῆς σελ. 139 τοῦ εἰρημένου τόμου τῆς Νέας Πανδώρας, τὰ σχετικά ταῦτα: «Τὸ σῶμα αὐτοῦ δὲν ἐκηδεύθη μὲν μετὰ τῶν ὁστέων» τῶν προκατόχων ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἀποστόλων· ἀλλὰ κατὰ τινα παράδοσιν» ὑφαίρεθ' ἐτάφη ἐν τινὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως προαστείῃ, ὅπου μέχρις» ἐσχάτων λυχνία ἔκειτο κρυφῶς παρὰ τὸ μνήμα αὐτοῦ. Σοφός τις περιηγη» τῆς, ὁ κ. Λέβενστερν, ἀσχοληθεὶς μετὰ πολλῆς ἐπιστοίας εἰς τὴν ἀνακάλυ» λυψιν τοῦ μυστηριώδους τούτου τάφου, φρονεῖ ὅτι ἀνεῦρε τὴν θέσιν αὐτοῦ.» Ἴσως ἡ ὑπαρξίς τῆς λυχνίας ὀφείλεται εἰς τὸ θερμουργὸν τῆς ἀσιατικῆς» φαντασίας· τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμῶς ἀπέχομεν πάσης συζητήσεως ἀφορώσης εἰς» τὴν κατασκευαστικὴν ταύτην παράδοσιν, μαρτυροῦσαν ὅτι Κωνσταντῖνος ὁ» Παλαιολόγος ἀναμίξας τὸ αἷμα αὐτοῦ μετὰ τοῦ αἵματος τῶν τελευταίων» τῆς πατρίδος προμάχων, ἀνήγειρεν ἐν τῇ μνήμῃ τῶν μεταγενεστέρων» μαυρωλεῖον κατὰ πολὺ καὶ αὐτοῦ τοῦ λίθου διαρκέστερον».

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΟΥ

ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΖΩΟΛΟΓΙΑ

Ἡ παράνομος «Ἀρκούδα». — Τὰ Ραγγοῦν καὶ ἡ Βρωμόγατα. — Ὁ Ἀγριόγαλος καὶ ἡ Ἀλκέλαφος. — Μεγάλα μηχανήματα διὰ μικρὰ ἔντομα. — Αἱ παρασιτοκτόνοι ἔταιρεῖται.

Εἰς τὸν εὐλογημένον αὐτὸν τόπον οὐδεὶς ἀρπάζει τὸν ἀγρὸν τοῦ γείτονος, οὐδεμία δίκη περὶ συνόρων, περὶ ζημιῶν. Ἄμφιδάλλω πολὺ ἂν ἡ διοίκησις, οἱ νόμοι, αἱ ἀρχαί, τὰ δικαστήρια ἐδῶ εἶνε καλλίτερα καὶ σοφώτερα ἢ ἀλλαχοῦ. Τὸ οὐσιῶδες εἶναι ὅτι οὐδεὶς ἔχει ὄρεξιν νὰ γίνῃ φυγόδικος ἢ ληστής, ἀφοῦ δύναται εὐκόλως νὰ προαχθῇ διὰ τῆς τιμιότητος. Οὐδεὶς σχεδὸν εἶναι ἄνευ ἰδιοκτησίας καὶ διὰ τοῦτο ὅλοι σέβονται τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου.

Ἐπάρχουν βεβαίως καὶ μέρη τῆς Συμπολιτείας, τὰ ἀραιότερον κατωκημένα τὰ συνορεύοντα πρὸς ἐρήμους καὶ ἀπρόσιτα βουνά, ὅπου εὑρίσκονται κακοποιὰ στοιχεῖα κ.τ.λ. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα ὁλονὲν ἐκλείπουν. Ἐδῶ οὔτε μίαν δυστυχῆς Ἀρκούδα, ἥτις ἄλλως ἐκρύπτετο ἐπιμελέστατα εἰς τὰ δάση μας, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐπὶ πολὺ τὸν ἥσυχον βίον τῆς.

Εἶχεν ἔλθῃ προφανῶς ἀπὸ τὰ δασωμένα βουνά τῆς γείτονος Πενσυλβανίας καὶ ἔζη ἐντὸς τοῦ νόμου ἐξ ἀγρίων καρπῶν. Πλὴν φεῦ, μίαν φορὰν τῆς ἤλθεν ὁ πειρασμὸς ν' ἀνατρέψῃ μίαν κυφὲλην καὶ νὰ δοκιμάσῃ τὸ μέλι. Αὐτὸ τὸ πλημμέλημα ἤρκει διὰ νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἐγκληματοῦσα. Ἡ γυνή, ἡ ὁποία εἶδε τὴν πρᾶξιν, ἐκωδώνισεν εἰς ὄλας τὰς γειτονίσσας τῆς αὐτῆς τηλεφωνικῆς γραμμῆς καὶ ἀνεκοίνωσε τὸ γεγονός. Τὸ «Κέντρον» ἐτηλεφώνησεν εἰς ὄλας τὰς ἀκτῖνάς του, αἱ ὁποῖαι ἐκτείνονται πρὸς τὰς ἀπομεμονωμένας ἀνὰ τὸ δάσος ἐπαύλεις, νὰ ἔχουν προχείρους τοὺς σκύλους καὶ τὰ ὄπλα. Ὅπου καὶ ἂν ἀνεφάνετο ἡ Ἀρκούδα, τὸ τηλέφωνον ἀπεκάλυπτε τὴν νέαν τῆς διαμονήν. Μίαν ἡμέραν παρ' ὀλίγον τὸ κατακουρασμένον θηρίον

θα έχανε τὴν ζωὴν του, διότι ἐφωράθη ἐν πλήρει ἡμέρᾳ εἰς δένδροκομεῖον, ὅπου συνέλεγε «σάπια μῆλα». Εὐτυχῶς ἦτο Κυριακὴ καί, ὡς εὐκόλως δύνασθε νὰ ἐννοήσετε, τὴν Κυριακὴν ἀπαγορεύεται τὸ κυνήγιον «χάριν τῆς κυριακῆς ἀργίας». Οὕτω ἡ παράνομος Ἀρκούδα κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ πυκνὰ δάση τῆς Πενσυλβανίας.

Ἀλλὰ δὲν εἶχον τὴν αὐτὴν τύχην τρία μικρὰ «Ῥαγγούν», τὰ ὁποῖα ὡς ἐτηλεφωνήθη ἐκοιμῶντο ἐντὸς κοίλου δένδρου. Οἱ πλησιέστεροι κυνηγοὶ περιεκύκλωσαν ἀμέσως τὸ δένδρον, ἤναψαν φωτιὰν διὰ ν' ἀναγκάσουν τὰ «Ῥαγγούν» νὰ ἐξέλθουν τῆς κρύπτῃς των καὶ τὰ ἐφόνευσαν διὰ πελέκεων.

Τὸ «Ῥαγγούν» εἶναι «ἀρκουδοειδὲς» ζῷον, μεγέθους μικροῦ χοίρου. Τὸ κρέας του ὄχι μόνον εἶναι ἐδώδιμον, ἀλλὰ καὶ θεωρεῖται ὡς ἐκλεκτὸν — δι' ὃ τὸ ζῷον ὑψίσταται ἀπηνῆ καταδίωξιν.

Περὶεργον θήραμα εἶναι ἄλλο ζῷον καλούμενον «Σκόγκ». Ὁ «Σκόγκ» συγγενεὺς πρὸς τὰ «κουνάβια» καὶ ἔχει ἀναλογίαν πρὸς τὸ «βρωμοκούναδον» τῆς Εὐρώπης. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν Ἀμερικῇ βασιλεύει ὁ ὑπερθετικὸς βαθμὸς, δηλ. ὅλα τὰ πράγματα εἶναι μεγαλειότερα ἢ ἐν Εὐρώπῃ (αἱ μεγαλήτεροι περιουσίαι, αἱ μεγαλειότεραι οἰκίαι, τὰ μεγαλήτερα δένδρα, ὁ μεγαλιότερος ποταμὸς κ.τ.λ.), οὕτω καὶ οἱ «Σκόγκ» ἀναπτύσσουν τὴν «μεγίστην δυσωδίαν τοῦ κόσμου». Μίαν ἡμέραν ἐνόμισα ὅτι αἰσθάνομαι τὴν «βρωμὴν φοφμιοῦ» μαζί με τὴν ὀσμὴν τράγου, καιομένων πτερῶν καὶ πετρελαίου.

— Μὰ τί ἀνυπόφορος μυρωδιὰ εἶναι αὕτη; ἠρώτησα ἐκπληκτος μερικὰ παιδιά παίζοντα εἰς τὴν αὐλήν τοῦ κτήματος.

— Ἐπέρασεν ἓνας Σκόγκ.

— Πότε;

— Πρὸ ἐνὸς τετάρτου.

— Ἐὖν εἶδατε; πῶς εἶναι;

— Ἐὖν εἶδαμεν· εἶναι σὰν γάτα μαύρη με ἄσπρην βάρχην καὶ ἐμβῆκε εἰς τὸ κοτέτσι νὰ φάγῃ αὐγά.

— Εἶδοποιήσατε τὸν πατέρα σας;

— Ναί· μᾶς εἶπε νὰ μὴ τὸν πειράξωμεν, διότι θὰ βάλῃ αὐριον δηλητηριασμένον αὐγὸν «φῶλι» διὰ νὰ τὸν πιάσωμεν.

Σημειώσατε ὅτι οἱ «Σκόγκ» δὲν εἶναι διόλου δειλοί. Τὴν ἐσπέ-

ραν περὶ τὸ λυκόφως διασταυροῦν ἡρέμα τοὺς δρόμους πληροῦντες τὸν ἀέρα διὰ τῆς δυσωδίας των καὶ τρέποντες εἰς φυγὴν ἀνθρώπους, σκύλλους καὶ ἄλλα ζῷα. Ὁ ἀπειρος δ' ὁποῖος θὰ ἐτόλμα νὰ πλησιάσῃ τὸν «Σκόγκ» θὰ ὑψίστατο φοβερὰν τιμωρίαν. Ὁ «Σκόγκ» ἀντὶ νὰ τραπῇ εἰς φυγὴν, βρέχει τὴν οὐρὰν του μετὰ τὸ ἐκχύλισμα τῆς δυσωδίας του καὶ φαίνει τὸν ἐχθρὸν του. Ἡ ἀφόρητος ὀσμὴ τοῦ βαντίσματός του καταδικάζει εἰς ἀχρηστίαν τὴν βαντισθεῖσαν ἐνδυμασίαν ἐπὶ ἐβδομάδας καὶ μῆνας ὀλοκλήρους· ἐνίοτε διὰ παντός. Διὰ τοῦτο πάντες καὶ πᾶσαι σέβονται αὐτὴν τὴν «βρωμόγαταν».

Ἦκουσα ὅτι εἰς τινὰ συνεδρίασιν χειραφετημένων γυναικῶν ὁ «Σκόγκ» ἐχρησίμευσεν ὡς ἐπιχείρημα τῶν ἐχθρῶν τῆς χειραφετήσεως ὡς ἐξῆς: Καθ' ἣν ὥραν ἡ ῥήτωρ εἶχεν ἀναπτύξῃ τὸ θέμα ὅτι οὔτε ὑπὸ ἔποψιν ἀνδρείας αἱ γυναῖκες δὲν εἶναι ὑποδεέστεραι τῶν ἀνδρῶν εἰσώρμησε νέος φέρων δερμάτινον σάκκον καὶ τὸν ἔρριψεν ὡς βόμβαν ἐν τῇ μέσῃ τῶν κυριῶν. Αἱ ἀνδρεῖαι γυναῖκες ἐπλησίασαν, ἀλλ' ὡ τῆς φρίκης, ἐκ τοῦ σάκκου ἐξῆλθε νεαρὸς «Σκόγκ», ὅστις τὰς ἔτρεψεν εἰς οἰκτρὰν φυγὴν οὕτως, ὥστε ἐξεκενώθη ἡ αἴθουσα ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, διότι οὐδεμία ἦτο τόσον ἠρωϊκῆ, ὥστε νὰ θυσιάσῃ τὴν «τουαλέτταν» τῆς μαχομένη πρὸς τὸ «βρωμοκούναδον».

***

Τὰ δάση ταῦτα ἔδριθον ἄλλοτε περιέργων θηραμάτων. Ἐδῶ ἔζη ἄλλοτε ὁ ἄγριος «γάλος». Ὅχι τὸ πτηνόν, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν Ἑλλάδα ὀνομάζομεν «ἀγριογάλον», ἀλλ' αὐτὸς ὁ γάλος τὸν ὁποῖον ἔχομεν σήμερον ὡς κατοικίδιον πτηνόν, δηλ. ὁ πρόπαππος τῆς Ἰνδικῆς ὄρνιθος. Σήμερον ἔγινε σπανιώτατος. Ἐνίοτε εὐρίσκουν τὰ αὐγά του καὶ τὰ ἐπιάξουν τεχνητῶς. Εἶδα εἰς τὴν οἰκίαν ἐνὸς γεωργοῦ τοιοῦτους «ἀγριογάλους». Ἐχουν πτερὰ μετὰ λάμψιν μεταλλικὴν ὡς τοῦ ὀρειχάλκου καὶ καθ' ὑπερβολὴν μεγάλους πόδας. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐξημερώνονται εὐκόλως. Ἄλλο περιέργον ζῷον τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει, νομίζω, καὶ εἰς ὀλίγα δάση τῆς Βορείου Εὐρώπης, εἶναι ἡ Ἄλκη ἢ Ἄλκέλαφος. Ἐλαφος πελωρίων διαστάσεων, ὡς ἵππος οὐγγρικός πρώτου ἀναστήματος. Τὰ κέρατά της ἔχουν ἄκρα

ἀρκετά πλατέα και χρησιμεύουν ἴσως εἰς τὸ ζῆρον ὡς πύα διὰ ν' ἀπομακρύνῃ τὴν χιόνα ἀπὸ τὰ χόρτα. Εἶδα εἰς ἓν ἐμπορικὸν κατάστημα τοῦ χωρίου μας τὴν κεφαλὴν ἐνὸς τοιούτου «Ἐλκ» ἀρσενικοῦ, τὴν ὁποίαν εἶχε στείλῃ κυνηγὸς ἐκ τῶν δασῶν τοῦ «Ὀρεγον». Ἐκαστὸν κέρασ εἶχε μῆκος περίπου πέντε ποδῶν. Ἐννοεῖται ὅτι τόσον μέγα ζῆρον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διατηρῆται ἀνευ προστασίας εἰς τὰς πυκνότερον κατωκημένας Ἀνατολικὰς Πολιτείας. Εὐτυχῶς οἱ Ἀμερικανοὶ δὲν περιορίζονται εἰς ἀπλᾶς θεωρίας ὅπου χρειάζεται ἐνέργεια. Μία φιλόζυφος Ἑταιρεία πρὸ τινος μετέφερεν ὀλόκληρον ἀμαξοστοιχίαν φορτωμένην Ἀλκελάφους ζωντανάς. Τὰ ζῆρα ταῦτα ἦσαν προωρισμένα ν' ἀφεθοῦν ἐλεύθερα εἰς τὰ Ἀλλεγάνια ὄρη διὰ νὰ πολλαπλασιασθοῦν ἐκεῖ ἐκ νέου, ἀπαγορευθείσης τῆς θήρας αὐτῶν ἐπ' ἀόριστον. Φαντάσθητε τί ὦρατον κυνήγιον θὰ ἔχωμεν, ὅταν αἱ γιγάντεια αὐτὰ ἔλαφοι πολλαπλασιασθοῦν.

* * *

Κατὰ συνειρμὸν τῶν ἰδεῶν φέρομαι ἀπὸ τὰ μεγάλα θηράματα εἰς τὰ μικρά. Μάθετε λοιπὸν ὅτι εἰς τὸν «δῆμόν μας» ὄχι μόνον δὲν ὑπάρχουν ἀνωφελεῖς κύνωπες, ἀλλ' οὔτε φύλλοι. Κορεοὶ ἐπίσης δὲν ὑπάρχουν, ἐφ' ὅσον γνωρίζω, εἰς τὸν καθαρὸν τοῦτον δῆμον, ἐκτὸς ἂν εὐρίσκωνται ἀκόμη τοιοῦτοι εἰς τὸ «στρατόπεδον» ἐργατῶν μιᾶς νέας σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, ὅπου ἐργάζονται πολλοὶ Ἰταλοὶ νεήλυδες ὑπὸ δυσχερεῖς ὄρους κατοικοῦντες στενάς καλύβας κατὰ μῆκος τῆς γραμμῆς.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, φαντάσθητε πόσον ἐξεπλάγην, ὅταν κάποιος γείτων μου ἔδειξεν ἀρκετὰ μέγα μηχανήμα μὲ τὴν πληροφορίαν ὅτι τοῦτο εἶναι «ψειροσκοτώστρα», ἦτοι μηχανήμα πρὸς θανάτωσιν φθειρῶν.

— Πῶς τὸ εἶπατε αὐτό; ἠρώτησα δυσπιστῶν.

— «Δάους κίλλερ», ἀπήντησε σαφῶς. (Ἄν ἤξεύρη κανεὶς καλλίτερα ἀγγλικά, ἄς μεταφράσῃ τὴν λέξιν louse-killer ἐπιτυχέστερον ἐγὼ τὴν ἐρμηνεύω «ψειροσκοτώστρα»).

— Πῶ, πῶ! και ἔχετε τόσας ψεῖρας; ἐπέλλισα και ἤρχισα καθ' ὑποβολὴν νὰ ξύωμαι.

— Ναί.—ὄχι.—δηλαδὴ ναί, αἱ ὀρνιθές μας ἔχουν ἡμεῖς βέβαια ὄχι. Ψεῖραν ὀνομάζομεν ἐδῶ τὴν «κοιτόψειραν».

— All right, ἠμπορῶ νὰ σᾶς παρακαλέσω νὰ μοῦ ἐξηγήσετε τὴν χρῆσιν τῆς μηχανῆς;

— Ἀπλούστατα· βλέπετε ἐδῶ ἓνα μακρὸν κύλινδρον;

— Ναί, ὁμοιάζει πρὸς «καβουρδιστήρι» τοῦ καφέ ἐν μεγαλογραφίᾳ.

— Ἐδῶ μέσα εἰσάγομεν δώδεκα ὀρνιθὰς και τέσσαρας οὐγγίαις ἐντομοκτόνου σκόνης και θέτομεν τὸν κύλινδρον εἰς βραδείαν περιστροφικὴν κίνησιν.

— Ἐννοῶ, οὕτω πως ἐπιτυγχάνεται τελεία ἀνάμιξις πτηνῶν και σκόνης και κατόπιν ἐξάγεται τὸ «μίγμα».

— Δηλαδὴ κάμνομεν ὀλίγας στροφάς, αἱ ὀρνιθὲς κτυποῦν μακρῶς τὰ πτερά των και τὸ πουδράρισμα ἐπιτυγχάνεται τόσον τελείως και τόσον ὁμοιομόρφως, ὥστε οὐδεμίᾳ ψεῖρα γλυτώνει.

— Ἄ! μὲ συγχωρεῖτε, κύριε, ἀλλ' εἶμαι γεωπόνος και ὡς ἐκ τούτου ἔχω ἐνστάσεις. Γνωρίζετε βέβαια ὅτι μόνον ἡ «φαιὰ» ὀρνιθόψειρα κατοικεῖ ἐπὶ τῶν ὀρνιθῶν. Τοῦναντίον ἡ ἄλλη ἡ κοκκίνη ὀρνιθόψειρα κατοικεῖ εἰς τὰς ῥωγμάς τῶν τοίχων, ἐξέρχεται ἐκεῖθεν τὴν νύκτα, πίνει τὸ αἷμα τῶν κοιμωμένων ὀρνιθῶν και κρύπτεται—ἔχει δηλαδὴ ἔθιμα κορέου.

— Και αὐτὸ τὸ εἶδος τὸ καταδιώκομεν, ἀλλὰ δι' ἄλλου μηχανήματος.

— Περὶ τούτου δὲν ἀμφιβάλλω. ἠμπορῶ νὰ τὸ ἰδῶ.

— Εὐχαρίστως· εἶναι κυρίως ὄχι μηχανήμα, ἀλλὰ «ψειροπαγίδα». (Ὁ ἀναγνώστης ἂν δὲν μὲ ἐμπιστεύεται, ἄς πάρῃ τὸ λεξικὸν νὰ μεταγλωττίσῃ μόνος του· ἐγὼ λέγω lice-trap, θὰ εἴπῃ «ψειροπαγίδα»).

Ἴδου ἀπὸ τί ἀποτελεῖται ἡ παγίς. Ἡ «κούρνια» τῶν ὀρνιθῶν συνίσταται ἐκ σανίδος, ἡ ὁποία εἰς τὸ κάτω μέρος εἶναι πλανισμένη, ὥστε νὰ εἶναι τελείως λεία ἢ ἐπιφάνεια. Εἰς ταύτην τὴν κάτω ἐπιφάνειαν τῆς σανίδος ἐφαρμόζεται πῆχυς κινητὸς ἐκ σκληροῦ ξύλου, ἐπίσης πλανισμένος, συγκρατούμενος διὰ καταλλήλου ἐλάσματος, ὥστε νὰ κινῆται ἐλευθέρως. Ἐννοεῖται τί συμβαίνει: Ἐκείστην πρῶταν τὰ αἰμοδόρα ἐντομα καταφεύγουν εἰς τὴν μικρὰν σχισμάδα μεταξὺ τῆς σανίδος και τοῦ πῆχους ὁδηγούμενα ὑπὸ τοῦ ὀρμεμφύτου. Ὁ ὀρνιθοτρόφος ἐκείστην πρῶταν πιέζει μικρὸν μοχλὸν θέτοντα εἰς κίνησιν τὸν πῆχυν,

ὅστις πηγαινοερχόμενος καὶ προστριβόμενος ἐπὶ τῆς σανίδος ἀλέθει, συνθλίβει, «σιδερώνει» ὅλας τὰς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς σανίδος φθειρας.

Αὐτὸ θὰ εἰπῆ ἐφευρετικότης. Ἄλλὰ καὶ περισσότερον ἀπίστευτα πράγματα ὑπάρχουν.

Ὅπου ὁ ἴδιος δὲν ἐπαρκεῖ καὶ χρειάζεται μεγάλη ἐγκατάστασις, ὁ γεωργὸς ἀπευθύνεται πρὸς εἰδικὴν Παρασιτοκτόνον Ἑταιρείαν. Τοιαῦτα ὑπάρχουν ἰδίως ὅπου καλλιεργοῦνται εἰς ἐκτάσεις ὀπωροφόρα δένδρα. Ὑποθέσατε ὅτι τὰ δένδρα προσεβλήθησαν ὑπὸ παρασίτων ἐκ τῶν εἰδῶν ἐκείνων, τὰ ὅποια δὲν φονεύονται μὲ τὰ συνήθη γεωπονικὰ λαπροσόφια καὶ βαντίσματα.

Προσκαλεῖτε τηλεφωνικῶς τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ἑταιρείας. Αὕτη σὰς στέλλει ἱκανοὺς ἐργάτας καὶ ἱκανὰς σκηνάς, π. χ. δώδεκα σκηνάς. Αἱ σκηναὶ στήνονται ἀνὰ μίαν πέραξ ἐκάστου δένδρου. Εἶναι πελωρίων διαστάσεων, ὥστε περιβάλλουν τελείως τὸ δένδρον. Ἐντὸς ἐκάστης σκηνῆς τίθεται χημικὴ συσκευή παράγουσα δηλητηριώδη ἀέρια, τὰ ὅποια, χωρὶς νὰ βλάπτουν τὰ δένδρα, φονεύουν ἀσφαλῶς ὅλα τὰ παράσιτα. Μετὰ ἡμίσειαν ὥραν αἱ σκηναὶ τίθενται ἐπὶ ἄλλων δένδρων, ὅπου ἐπαναλαμβάνεται ἡ μέθοδος τῆς δημιουργίας δηλητηριώδους ἀτμοσφαιρας καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ἦν χῶρα τῶν ἀπιθανωτάτων πιθανοτήτων!

P. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ

ΟΔΗΓΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

ΥΠΟ ΑΔΟΛΦΟΥ ΦΟΥΡΤΒΑΙΓΓΛΕΡ

Τὸ αὐθυπόστατον τῆς κρητομυκηναϊκῆς τέχνης φαίνεται καὶ εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν.

Διεισώθησαν δὲ εὐτυχῶς πάμπολλα ἐρείπια ἀνακτόρων καὶ ἰδιωτικῶν κατοικιῶν, ἐνῶ διὰ τὰς θεότητας ὁ πολιτισμὸς οὗτος ἔκτισε μόνον βωμοὺς καὶ παρεκκλήσια τρόπον τινά, ἀλλ' ὄχι ναοὺς.

Ἦν πρώτην θέσιν εἰς ὅ,τι κινεῖ τὸ κοινωνικὸν ἐνδιαφέρον κατέχει ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ φαιδρὸς τερπνὸς βίος τῆς Αὐλῆς. Συμβαίνει δηλαδὴ καὶ ἐδῶ ὅ,τι βλέπομεν εἰς τὸν Ὀμηρον, ὅπου μόνον τῶν ἀνάκτων οἱ οἴκοι ἔχουν σημασίαν. Καὶ τὰ μὲν κυριώτερα γινώρισμάτα τῶν μεγάλων κρητικῶν ἀνακτόρων, ἦτοι ἡ μεγάλη αὐλὴ μὲ τὰ κανονικῶς περὶ αὐτὴν ἐκδομημένα δωμάτια, τοὺς διαδρόμους καὶ τὰς ἀποθήκας, εἶναι βεβαίως ἀνατολικὰ δάνεια· ἀλλ' ἡ κατὰ μέρος ἐκτέλεσις εἶναι ἐντελῶς ἀνεξάρτητος. Διακρίνονται δὲ δύο κύριαί περιοδοὶ τῆς κτίσεως τῶν ἀνακτόρων, καθόσον τὸ νεώτερον κτίσμα ἀνηγέρθη ἀπλῶς ἐπὶ τοῦ ἀθίκτου μείναντος θεμελίου τοῦ προγενεστέρου. Ἀμφότερα ὁμῶς εἶναι γνησίως κρητικά. Χαρακτηριστικὸν ἰδιαίτερον αὐτῶν εἶναι αἱ ἀίθουσαι ἐκεῖναι, τῶν ὁποίων οἱ τοῖχοι κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς διανοίγονται ἐντελῶς εἰς μεγάλας θύρας, μεσολαβούσας τοιουτοτρόπως μεταξὺ ἐρεισμάτων· πρὸ τῶν τοίχων τούτων σχηματίζεται διὰ κιόνων περίστασις. Ἐἰς τοιαύτας αἰθούσας ἠδύνατο ὁ ἀναξ νὰ διατρέβῃ, ἐναλλάξ ἢ ἐντὸς αὐτῶν ἀποσυρόμενος ἢ πανταχόθεν ἀφήνων ἐλευθέραν τὴν εἴσοδον εἰς τὸ φῶς, τὸν ἀέρα καὶ τοὺς ἀνθρώπους.

Ἦν πελοποννησιακὰ ἀνάκτορα τῆς Ἰλρυνθοῦ καὶ τῶν Μυκηναίων, τὰ ὅποια μόνον ὑπὸ τὴν νεωτέραν των μορφήν βλέπομεν,

είναι έντελώς διαφορετικά¹. Πρώτον τὸ ἔλρον κτίριον εἶναι πολὺ μικρότερον, ἐξ οὗ δῆλον, ὅτι ἐδῶ ἐβασίλευον ἡγεμόνες πολὺ ἀσθενέστεροι τῶν κρητικῶν κατὰ τὴν δύναμιν καὶ τὸν πλοῦτον. Ἦσαν δὲ ἡναγκασμένοι οἱ Πελοποννήσιοι οὗτοι ἡγεμόνες νὰ περιφρουρῶσι καὶ τὴν ἐξουσίαν των μὲ πολλὴν προσοχὴν, καθὼς πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῶν ἰσχυρῶν τειχῶν, μὲ τὰ ὁποῖα περιέβαλλον τὰς κατοικίας των². Τὰ γιγάντεια ταῦτα κυκλώπεια λεγόμενα τείχη τῆς ἀρχαιοτάτης Ἑλλάδος εἶναι ἀγνωστα εἰς τὴν Κρήτην. Πρὸς δὲ τούτοις οἱ Πελοποννήσιοι ἐκεῖνοι ἡγεμόνες ἔφεραν μαζὶ των ἐκ τοῦ βορρᾶ βόρειον τύπον κατοικίας, ὅπως διαφορετικὸν ἀπὸ τὸν Κρητικόν. Ἡ κατοικία δηλονότι αὕτη σύγκειται οὐσιωδῶς ἀπὸ μίαν κυρίαν ἐπιμήκη αἴθουσαν, τὸ καλούμενον μέγαρον, ἣ ὁποία εἶναι μεμονωμένη, δὲν συνέχεται πρὸς τὰ ἄλλα μέρη τοῦ οἴκου, πανταχόθεν περικλείεται μὲ τοίχους καὶ μόνον ἐκ τῆς μιᾶς στενῆς πλευρᾶς εἶναι προσιτὴ διὰ θύρας· ἐμπροσθεν τῆς θύρας σχηματίζεται πρόθυρον μόνον ἢ διπλοῦν, ἐντὸς δὲ τῆς αἰθούσης εἰς τὸ κέντρον κεῖται ἡ ἑστία καὶ ἐδῶ διημερεύει καὶ δέχεται ὁ ἀναξ καὶ ἡ σύζυγός του τοὺς ξένους. Εἰς τὸ ἀνάκτορον τῆς Τίρυνθος ὑπάρχει καὶ δευτέρα ὁμοία ἀλλὰ μικροτέρα αἴθουσα· ταύτην κακῶς ἐξήγησαν ὡς

χωριστὸν μέγαρον τῶν γυναικῶν, πρέπει δὲ μᾶλλον νὰ θεωρηταί ὡς χωριστὴ κατοικία, προσδιωρισμένη διὰ τὴν οἰκογένειαν τοῦ υἱοῦ ἢ τοῦ γαμβροῦ τοῦ ἀνακτος. Ὁ τύπος οὗτος τῆς κατοικίας τῶν ἀνάκτων, ὅστις διακρίνεται καὶ εἰς τὰ ἐρείπια τῆς Τροίας, εἶναι οὐσιωδῶς ὁ ἴδιος ὅπως καὶ ὁ τῆς χωρικῆς κατοικίας τῶν ἀρχαίων Γερμανῶν, διαφορετικὸς ὅμως διόλου ἀπὸ τὸν κρητικόν. Διετήρησαν ὅμως αὐτὸν οἱ Ἕλληγες καὶ τὸν διακρίνομεν εἰς τὸ καθ' Ὁμηρον ἀνάκτορον, κατόπιν δὲ ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ, τουτέστι τὸν ναόν.

Ἐκτὸς τοῦ τύπου τούτου τῆς τετραπλεύρου κατοικίας εὐρίσκομεν εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ τὰ ἴχνη ἄλλου ἀκόμη ἀρχαιότερου, τοῦ περιφεροῦς. Εἰς τὸν Ὀρχομενὸν διεσώθησαν τοιαῦτα περιφερῆ κτίρια ἐκ τῆς προμυκηναϊκῆς ἐποχῆς.¹ Εἰς δὲ τὸν μυκηναϊκὸν πολιτισμὸν εὐρίσκομεν τὸν περιφερῆ τύπον χρησιμοποιημένον διὰ τὴν κατοικίαν τοῦ νεκροῦ, τουτέστι διὰ τοὺς τάφους.² Ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς χρόνους διασώζεται ἔτι ἡ ἀνάμνησις τοῦ τύπου τούτου τῆς παλαιστάτης ἀρχιτεκτονικῆς³.

Ἄλλ' ὅσον διάφοροι εἶναι αἱ κατοικίαι τῶν Πελοποννησίων

¹ Ὁ τύπος ἐλλειψοειδῶν κτιρίων (ὄχι ἐπομένως ἐντελῶς περιφερῶν) εὐρέθη καὶ εἰς τὰ ἀρχαιότερα στρώματα τοῦ θέρμου τῆς Αἰτωλίας. Ἐὖν δὲ αὐτῶν, ἐντὸς τοῦ ναοῦ καὶ ὑπὸ τὸ στρώμα τοῦ βου αἰῶνος, ἦτο πιθανῶς περιστάσις ἀρχαιότερου τινὸς ναοῦ· τὸ δεύτερον παρὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ ναοῦ τοῦ βου αἰῶνος καὶ πάλιν ἀρχαιότερον αὐτοῦ, ἦτο ἴσως βουλευτήριον· τὸ τρίτον ἔξω τοῦ ναοῦ καὶ πρὸς νότον αὐτοῦ ἦτο βεβαίως ἀπλῆ χωρικὴ κατοικία ἀρχαία· ὁμοίας κατοικίας ἴχνη εὐρέθησαν καὶ μακρὰν τοῦ ναοῦ. Ὁ τύπος οὗτος τῶν ἐλλειψοειδῶν κατοικιῶν εἶναι συνήθης καὶ σήμερον εἰς καλύδας (πλεκτάς, ἐπιχρισμένας μὲ πηλόν) τῆς Αἰτωλίας. Ἐὖν δὲ ἐλλειψοειδῆς σχῆμα εἶναι μικρὰ τροποποίησις τοῦ περιφεροῦς. Σ. Μ.

² Εἶναι οἱ λεγόμενοι θησαυροί, οἱ τάφοι δηλονότι βασιλέων, ὅπως ὁ περίφημος τελείως σωζόμενος τοῦ Ἀτρέως λεγόμενος θησαυρὸς εἰς τὰς Μυκήνας καὶ ἄλλοι ὅμοιοι του ἐκεῖ, καταρρεύσαντες ὅμοις, ἔπειτα ὁ θησαυρὸς τοῦ Μινῶου εἰς τὸν Ὀρχομενὸν καὶ ἄλλοι μικρότεροι ἄλλοῦ. Σ. Μ.

³ Πρὸς τὴν περίφημον θόλον τῆς Ἐπιδαύρου ὁμοίον κτίριον τῶν Δελφῶν εἰς τὴν Μαρμαριά· τὸν ναόν τῆς Ἑστίας εἰς τὴν Ρώμην καὶ τὸ θαυμασιώτατον τῶν ἀρχαίων τοιούτων κτισμάτων, τὸ τελείως σωζόμενον ἀνεφλίτου κάλλους Πάνθειον τῆς Ρώμης. Καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν ἀρχιτεκτονικὴν μετεβιβάσθη ὁ τύπος οὗτος εἰς τὰς στρογγύλας μορφὰς ἐκκλησιῶν, ἀναπτυχθεῖς παραλλήλως τοῦ ἐπιμήκου τύπου τῶν Βασιλικῶν λεγομένων. Σ. Μ.

¹ Ὑποκάτω τοῦ σωζομένου ἀνακτόρου τῆς Τίρυνθος ἀνακάλυψε πέρισι δ κ. Dörpfeld τὰ ἴχνη τοῦ προηγηθέντος αὐτοῦ παλαιότερου. Τοιοῦτοτρόπως καὶ εἰς τὴν Τίρυνθα πρέπει νὰ διακρίνωμεν, ὅπως εἰς τὴν Κνωσόν, δύο ἀλλεπάλληλους περιόδους οἰκοδομίας ἀνακτόρων, ἐπομένως καὶ δύο περιόδους πολιτισμοῦ, τοῦ ὁμηρικοῦ καὶ ἐνός παλαιότερου. Ἴδε «Μελέτης» τεύχος Ἰανουαρίου σελ. 88. Σ. Μ.

² Θαυμασιῶς ὠχυρωμένα ἀνάκτορα σώζονται (ἐρείπια ἐννοεῖται) εἰς τὴν πολὺ ἐκτεταμένην καὶ ὀχυρωτάτην ἀκρόπολιν Γουλᾶς εἰς τὸ ἀνατολικώτατον ἄκρον τῆς Κωπαίδος πολὺ πλησίον τοῦ χωρίου Τοπόλια (ἀρχαίων Κωπῶν). Ἡ ἀκρόπολις αὕτη τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς φυλῆς τῶν Μινυῶν, ἣ ὁποία πρωτεύουσαν εἶχε τὸν Ὀρχομενόν, ἴσως εἶναι ἡ ἀρχαία Ἄρνη. Οἱ Μινυῶι ἀπεξήραναν τὴν Κωπαίδα κατὰ τὴν 6' χιλιετηρίδα πρὸ Χριστοῦ· σώζονται τὰ κολοσσιαῖα προχώματα τὰ πρὸς διευθέτησιν τῆς κοίτης τῶν ρευμάτων τῆς ἀπεράντου πεδιάδος καὶ ἀποξήρασιν ἐπομένως αὐτῆς. Τὰ ἐν λόγῳ ἀνάκτορα τοῦ Γουλᾶ εἶναι ὀχύρωμα λαθυρινθῶδες, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ εἰσερχόμενος ὁ ἐχθρὸς ἠδύνατο ν' ἀπαντήσῃ ἀπελπιστικὴν ἀντίστασιν ἢ καὶ νὰ εὕρῃ ἐκεῖ τὸν ἔλεθρόν του. Ἄλλοι θεωροῦσιν αὐτὰ ὄχι ἀνάκτορα ἀλλὰ στρατῶνα μᾶλλον ὀχυρώτατον. Σ. Μ.

καὶ τῶν Κρητῶν ἀνάκτων, τόσον ἀφ' ἑτέρου συμφωνοῦν πρὸς ἀλλήλας τὰ κατὰ μέρος καλλιτεχνικά μέρη αὐτῶν, ἅτινα καὶ ἐκ τῆς Κρήτης μόνης ἐπήγασαν. Ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα ἔχει ἡ πολλαπλῆ χρῆσις τοῦ κίονος, ὅστις καὶ εἰς τὴν κατόπιν ἑλληνικὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἔμελλε νὰ καταστῇ τὸ κύριον αὐτῆς στοιχεῖον. Τὰ ἀρχαῖα χαλδαϊκὰ βαβυλωνιακὰ κτίρια δὲν γνωρίζουν τὸν κίονα· εἰς τὴν Αἴγυπτον ὅμως εἶναι ἀρχαιοῦθεν γνωστός, ἐντεῦθεν δὲ διεδόθη εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἔτι ἀπωτέρω. Ἀλλὰ καὶ ὁ κρητικὸς πολιτισμὸς ἀναμφιβόλως ἐδανείσθη αὐτὸν ἐκ τῆς Αἰγύπτου, μόνον ὅτι πάλιν ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὄλως διόλου αὐθιπρόστατον μορφήν. Διότι ὁ κρητικὸς κίων δὲν εἶναι λίθινος ἀλλὰ ξύλινος, καὶ ὡς τοιοῦτος ἀφορμᾶται ἐκ τῆς ιδέας τοῦ πασσάλου, ὅστις πρὸς τὰ κάτω γίνεται λεπτότερος. Διὰ τοῦτο καὶ συμπληρῶνεται ὁ ὀργανικὸς κρητικὸς κίων ὀλίγον τι πρὸς τὰ κάτω ἀντὶ πρὸς τὰ ἐπάνω. Ὁ στρογγύλος αὐτοῦ κορμὸς τελευτᾷ πρὸς τὰ ἄνω εἰς τὸ ἐπίκρανον, ὅπερ ὅμως πάλιν εἶναι κατ' ἀρχὴν διαφορετικὸν ἀπὸ τὰς αἰγυπτιακὰς μορφάς του· διότι τὰ μὲν αἰγυπτιακὰ ἐπίκρανα παριστάνουν τι ὠρισμένον, οἷον κάλυκας ἀνθέων, ἀνθὴ ἢ τὴν ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ φοίνικος ἐκφυομένην δέσμη κλάδων, καὶ εἶναι ἐπομένως κατ' αἰγυπτιακὸν τρόπον αὐστηρῶς σχηματοποιημένα, ἂν καὶ χωρὶς τίποτε τὸ φανταστικὸν ὡς ἀκριβῆ ἀπεικονίσματα τῆς πραγματικότητος. Τὸ δὲ μυκηναϊκὸν ἐπίκρανον εἶναι ἀπλοῦν προσκεφάλαιον στρογγύλον συμμαζευόμενον πρὸς τὰ κάτω, δὲν θέλει δὲ καὶ τίποτε νὰ παραστήσῃ, ἀλλ' εἶναι ἀφηρημένη καλλιτεχνικὴ μορφή, σύμβολον ἐκφράζον διὰ τῆς τεκτονικῆς μορφῆς τοῦ προσκεφαλαίου τὴν βαρύνουσαν πίεσιν. Ἰδῶν βλέπομεν πλέον ζωντανὴν τὴν ἀρχὴν τῶν ἑλληνικῶν ἀρχιτεκτονικῶν σχημάτων.

Κορμὸς τῶν κίωνων καὶ ἐπίκρανον ἐκοσμοῦντο συνήθως μὲ πλούσιον χρωματισμόν. Τοιούτων πολυχρῶμων ξυλίνων κίωνων τὴν ἐπὶ λίθου ἀπομίμησιν ἔχομεν ἀκόμη ἐκ τοῦ μετώπου τοῦ μεγάλου θολωτοῦ τάφου τῶν Μυκηναίων, τοῦ καλουμένου θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως. Τῶν κίωνων ἔκαμναν χρῆσιν καὶ διὰ τὸ ἐσωτερικὸν τῶν μεγάλων αἰθουσῶν καὶ διὰ τὰς θύρας καὶ τὰς περὶ τὴν αὐλὴν στοάς. Ἀλλ' ἡ διάταξις αὐτῶν πρὸς σχηματισμὸν περιπτέρου ἠγνοεῖτο ἀκόμη.

Ἐὰν λοιπὸν ἐκ τῶν σωζομένων εἰρηπίων θελήσωμεν ν' ἀνα-

παραστήσωμεν τὸ σύνολον τῶν κρητομυκηναϊκῶν ἀνακτόρων, θὰ σχηματίσωμεν πλουσιωτάτην καὶ ὑπερλάμπρου χρωματισμοῦ εἰκόνα αὐτῶν. Ἀρχίζοντες ἀπὸ τοῦς κίονας καὶ τοῦς τοίχους, ἀπὸ τὰ μέταλλινα καὶ λίθινα ἀγγεῖα τῆς πολυτελείας, καὶ κατερχόμενοι ἕως εἰς τὰ ἀπλοῖκὰ πήλινα δοχεῖα, θὰ εὕρωμεν ὅτι πάντα ταῦτα φέρουν τὸν αὐτὸν θαυμασίως ζωντανὸν στολισμόν. Κάτι τι ἀνάλογον πρὸς αὐτὰ ἔχουν τὰ νεώτερα εὐρωπαϊκὰ ἀνάκτορα τῶν χρόνων τῆς ἀκμῆς τοῦ ρυθμοῦ «ροκοκό», εἰς τὸν ὅποιον ὡσαύτως τὰ πάντα ἀπὸ τῶν τοίχων καὶ ὀροφῶν μέχρι τῆς ταμδακοθήκης καὶ τῶν ἐκ πορσελάνης πλαγγόνων δεικνύουν ἐνιαίαν φαιδρὰν καὶ ζωντανὴν τεχνοτροπίαν. Καὶ ὅπως ὁ ρυθμὸς οὗτος ἐν ἀρχῇ μὲν βεβαίως ἐπήγασεν ἐκ τοῦ ἀτομικοῦ καλλιτεχνικοῦ αἰσθήματος ὀλίγων τινῶν δημιουργικῶν καλλιτεχνῶν, κατόπιν ὅμως κατήντησε γενικὴ τεχνοτροπία παντοειδοῦς χρήσεως καὶ ἀπομιμήσεως πολὺ ἔξω τῶν ὀρίων τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐστίας τῆς, τοιοτοτρόπως συνέβη καὶ μὲ τὸν κρητομυκηναϊκόν. Τὰ κοσμήματα αὐτοῦ, αἱ στρογγύλαι γραμμαῖαι του, αἵτινες ὄλονεν μὲ περισσοτέραν ἐλευθερίαν λυγίζονται, ἢ μεταχειρίσις τοῦ ὀργανικοῦ καὶ τοῦ ἐν κινήσει εὐρισκομένου, τὸ νευρῶδες καὶ ὀρμητικὸν ὄλων τῶν μορφῶν του, πάντα ταῦτα ἐλέγχουν ἀτομικὸν καλλιτεχνικὸν αἶσθημα, τὸ ὅποιον ἀρχῆθεν βεβαίως ἦτο ἴδιον ὀλίγων τινῶν καλλιτεχνῶν, μὲ τὸν καιρὸν ὅμως κατήντησε τεχνοτροπία κατὰ παράδοσιν, κατακτήσασα διὰ μακροῦ χρόνου πολὺ μέρος τοῦ τότε κόσμου.

Παντελῶς ἠλλοιωμένην εἰκόνα δεικνύει ἡ ἀκολουθήσασα αὐτὴν περίοδος τῆς ἑλληνικῆς τέχνης.

Ἡ κρητομυκηναϊκὴ τεχνοτροπία ἐξηφανίσθη διὰ μιᾶς καὶ ἰδοῦ ὅτι ἰστάμεθα ἐνώπιον ὄχι κανονικῆς περαιτέρω ἀναπτύξεως, ἀλλ' ἐνώπιον βιαίας διακοπῆς. Ὁλος ἐκεῖνος ὁ θαυμαστὸς πλοῦτος τῆς μυκηναϊκῆς διακοσμητικῆς ἀπωλέσθη, ἐξηφανίσθη μάλιστα ὀλοσχερῶς, μόλις δὲ παρατηροῦνται κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους μικρὰ τινα καὶ ἀσθενῆ λείψανα αὐτῆς εἰς τὴν ἐστίαν τῆς γεννήσεώς της, εἰς τὴν Κρήτην¹. Πρὸς δὲ τούτοις

¹ Τὰ λεγόμενα γεωμετρικὰ ἀγγεῖα, περὶ τῶν ὁποίων κατωτέρω εἰς τὸ

ἀπωλέσθη καὶ ἐξηφανίσθη παντελῶς ἢ παλαιὰ ἐκείνη ἐπιτηδειότης πρὸς παράστασιν τοῦ ὀργανικοῦ καὶ ζωντανοῦ. Καὶ ὑφίσταται τῶρα μόνον ἐκείνη ἢ κυριαρχήσασα τῆς προμυκηναϊκῆς τέχνης ἰδιοφυΐα, περὶ τῆς ὁποίας πρωτίτερα ἐλάλησαμεν, ἢ τῆς ἀφηρημένης γραμμικῆς παραστάσεως, ἣτις εἶναι συνήθης καὶ πολὺ διαδεδομένη εἰς τοὺς ἀπλοῦς λαοὺς. Ἡ τέχνη αὕτη, καὶ ὅταν θέλη νὰ παραστήσῃ ὀργανικὰ ὄντα, κατορθώνει τοῦτο μόνον ὑπὸ τὴν μορφήν γραμμικοῦ σχήματος.

Ὁ κρητομυκηναϊκὸς πολιτισμὸς κατεστράφη διὰ τῆς βίας καθὼς δηλαδὴ πολὺ ἀργότερα, μετὰ μίαν καὶ ἐπέκεινα χιλιετηρίδα, ὁ ἑλληνικὸς καὶ ρωμαϊκὸς πολιτισμὸς ἐξέπνευσε κατὰ τὴν μεγάλην ἀναστάτωσιν τῆς Εὐρώπης ἐκ τῶν βορειόθεν μεταναστάντων λαῶν, καθὼς τότε σκοτεινοὶ αἰῶνες ἐπῆλθον, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ τέχνη ἢ καλλιὰ ἢ πολὺ μικρὰν σημασίαν εἶχε καὶ πρὸς τίποτε ἄλλο δὲν ἦτο ἱκανὴ παρὰ πρὸς δημιουργίαν ἀψύχων γραμμικῶν μορφωμάτων, τοιοῦτοτρόπως καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους χρόνους εἰς τὴν Ἑλλάδα κατελύθη ὁ ὑπέροχος μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς κατὰ τὴν ἀναστάτωσιν, ἣτις ἐπῆλθεν ἐκ τῆς μεταναστάσεως ἐθνῶν. Αὕτη εἶναι ἡ ὑπὸ τῆς παραδόσεως κληθεῖσα δωρικὴ μετανάστασις, τουτέστι ἡ ἐπὶ αἰῶνας διαρκέσασα μετατόπισις τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν, ἣτις κυρίως ἠκολούθησε τὴν ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον διεύθυνσιν¹ καὶ προεκάλεσε μετατόπισιν καὶ τῶν τέως κατοίκων τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Αἱ τελευταῖαι ἑκατονταετηρίδες τῆς δευτέρας χιλιετηρίδος καὶ αἱ πρῶται τῆς μετ' αὐτὴν μᾶς εἶναι ὅλως διόλου σκοτειναί, ἐπειδὴ ὀλίγιστα λείψανα διέσωσαν εἰς ἡμᾶς. Οἱ αὐτοὶ δηλονότι αἰῶνες, εἰς οὓς ὀφείλεται ἡ θαυμαστὴ δημιουργία τῶν ὀμηρικῶν ἐπῶν τῶν γεννηθέντων μὲν εἰς τὴν παλαιότεραν πατρίδα, ἀλλ' εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν διαμορφωθέντων, οἱ αὐτοὶ λέγομεν αἰῶ-

κείμενον γίνεται λόγος, διέσωσαν ἐνιαχοῦ ἀναμνήσεις τοῦ παλαιότερου μυκηναϊκοῦ διακόσμου.

Σ. Μ.

¹ Ὡς μέρος καὶ αὐτὴ μᾶς πολὺ μεγαλειτέρας κινήσεως ἐθνῶν ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, ἣτις διὰ τῆς Θράκης καὶ τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατήντησεν εἰς τὴν Συρίαν καὶ Αἴγυπτον. Περὶ αὐτῆς μαρτυροῦν τὰ αἰγυπτιακὰ μνημεῖα περὶ τὸ 1200 περίπου πρὸ Χριστοῦ.

Σ. Μ.

νες εἶναι καλλιτεχνικῶς ἀκαρποὶ ἐντελῶς· διὰ τοῦτο ἡ καλλιτεχνία τῆς ἐποχῆς δὲν ἀντιπροσωπεύεται διόλου εἰς τὰ ὀμηρικὰ ἔπη. Ἡ ἀσπίς τοῦ Ἀχιλλέως εἶναι πλάσμα ποιητικῆς φαντασίας, εἰς δὲ τὰ νεώτερα μέρη τοῦ ἔπους τὰ καλλιτεχνικὰ πράγματα προέρχονται πάντοτε ἐκ τῆς ξένης χώρας καὶ δὴ ἐκ τῆς Φοινίκης. Ὁμοίως καὶ τὸ γερμανικὸν ἠρωϊκὸν ἔπος, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχαιότερα μορφή δυστυχῶς ὀλοτέλα σχεδὸν ἀπωλέσθη, ἤκμασεν εἰς χρόνους καλλιτεχνικῶς ἀσήμους.¹ Διὸ πολὺ ἐπλανήθησαν ὅσοι τὸ ὀμηρικὸν ἔπος ἐζήτησαν νὰ ταυτίσουν πρὸς τὸν κρητομυκηναϊκὸν πολιτισμὸν καὶ ὡς γέννημα αὐτοῦ νὰ ἐξηγήσουν. Τοπικῶς καὶ χρονικῶς χωρίζει ταῦτα χάσμα μέγα, μολονότι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ δὲν λείπει κάποια συνάφεια. Χαρακτηριστικὸν δὲ φαινόμενον τῆς νέας ἐποχῆς εἶναι ἡ χρῆσις τοῦ σιδήρου, ὅστις τῶρα ἀντικαθιστᾷ τὸν χαλκὸν ὡς ὕλη πρὸς κατασκευὴν ὄπλων καὶ ἐργαλείων. Τοιοῦτοτρόπως εἰσερχόμεθα πλεόν εἰς τὸν σιδηροῦν αἰῶνα· διότι κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους σίδηρος δὲν ὑπάρχει, μόνον δὲ κατὰ τὰ ἔσχατα αὐτῶν ἐμφανίζεται κατ' ἐξαιρέσιν πολὺ ὀλίγος. Ἐνῶ οἱ ἀγῶνες τῶν νέων τεταραγμένων καὶ ἀγρίων χρόνων ἐπολεμήθησαν μὲ μεγάλα σιδηρᾶ ξίφη καὶ σιδηρᾶς τῶν δοράτων αἰχμᾶς.

Καὶ τὸ εὐρὸ ἐνιαῖον πολιτικὸν σύστημα τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ παραδεχθῶμεν διὰ τοὺς χρόνους τοῦ κρητομυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, συγκατελύθη ὁμοίως. Ἦώρα βλέπομεν ἀντιμετώπους πρὸς ἀλλήλας μικρὰς φυλάς· συγκατεστράφη δὲ καὶ ἡ μεγάλη εἰρηνικὴ ἐπιμιξία, τὸ ἐμπόριον καθόλου καὶ τὸ ἐξαγωγικὸν ἰδιαιτέρως, τὸ ὁποῖον ἦνθησε κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους. Οἱ νέοι χωρικοὶ τῆς Ἑλλάδος ἔβλεπαν κινδύνους μόνον εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ ὀλίγην εὐχαρίστησιν ἠσθάνοντο πρὸς αὐτήν. Ὅτε δὲ ἐπὶ τέλος κατόπιν ἐμορφώθη καὶ ἐγχωρία τις καλλιτεχνικὴ βιομηχανία, αὕτη ἀπέβλεψε μόνον εἰς ἐγχωρίας ἀνάγκας, ἀλλ' ὄχι πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις μακρινῆς ἐξαγωγῆς.

¹ Εἶναι τὸ Niebelungenlied, τὸ ὁποῖον γνωρίζομεν μόνον ἐκ τῆς διατυπώσεώς του εἰς τὴν μέσῃν λεγομένην νοτιογερμανικὴν γλῶσσαν (mittelhochdeutsch) περὶ τὸ 1200 περίπου μετὰ Χριστόν, ἐνῶ αἱ ἀναμνήσεις αὐτοῦ ἀνάγονται εἰς πολὺ παλαιότερους αἰῶνας τῆς εἰδωλολατρικῆς Γερμανίας καὶ τῆς πλουσίας αὐτῆς μυθολογίας.

Σ. Μ.

Ἄλλὰ παρὰ τὴν διαίρεσιν ταύτην τοῦ ἔθνους ὁ χαρακτήρ τῆς τέχνης εἶναι πανταχοῦ ὁ αὐτὸς καὶ τὰ κυριώτερα τῆς γνωρίσματα ἐπανέρχονται πανταχοῦ ὁμοίως. Ὁ μυκηναϊκὸς ρυθμὸς ἀπέθανε βίαιον θάνατον, καταρρεύσας αἰφνιδίως καὶ διὰ μιᾶς ἐξαφανισθεὶς. Ἄλλ' ὅμως κατὰ τοὺς τελευταίους τῆς ὑπάρξεώς του χρόνους ἔτεινεν ἤδη πάρα πολὺ πρὸς τὸν ἀμέσως ἔπειτα ἐπικρατήσαντα τρόπον ἔτεινε δηλαδὴ εἰς μετὰμόρφωσιν γραμμικὴν τῶν κοσμημάτων. Ἐπομένως ἐὰν εἶχεν ἐξακολουθήσει εἰρηνικῶς ζῶν, πιθανῶς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν ἦσαν ἀκόμη ὄριμοι πρὸς παράστασιν τοῦ ὀργανικοῦ, θὰ μετεποιεῖτο εἰς εἶδος τι γραμμικῆς τεχνοτροπίας. Αὕτη δὲ πάλιν θὰ ἐλάμβανε ὅλως διόλου ἄλλην μορφήν παρὰ τὴν μετὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν πραγματικῶς ἐπικρατήσασαν, ἣτις ἐβάσιζετο εἰς τὴν πλήρη ῥῆξιν πρὸς τὴν ἀρχαιοτέραν.

Εἶναι ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικὸν τῆς νέας ἐποχῆς, ὅτι τὰ ζῶα καὶ φανταστικά ὄντα, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν περὶ τῆς συναφείας τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ πρὸς τὴν Αἴγυπτον καὶ Συρίαν, οἱ λέοντες καὶ οἱ γρύπες καὶ αἱ σφίγγες, ἐκλείπουν τῶρα ὅλως διόλου. Ἄντ' αὐτῶν ἔχομεν εὐρωπαϊκὰ ζῶα, μάλιστα δὲ τὸν ἵππον, τὴν δορκάδα, τὸν πελαργόν, τὸν ἐρψιδιόν, τὴν χῆνα. Ἄλλὰ τὸ ὀργανικὸν δύναται ἢ τεχνοτροπία αὕτη νὰ χειρισθῆ μόνον, ἐὰν τὸ ὑποβιάσῃ εἰς ξηρὸν γραμμικὸν σχῆμα, καὶ τοιοῦτοτρόπως μεταχειρίζεται αὐτὸ πλέον ὡς κόσμημα· διὰ τοῦτο τὰ ζῶα παρουσιάζονται συνήθως μόνον κατὰ σειρὰν ὁμοιομόρφως ἐπαναλαμβανόμενα. Τοῦτο χαρακτηρίζει πολὺ τὸ πνεῦμα τῆς τέχνης ταύτης· εἰς τὴν μυκηναϊκὴν τεχνοτροπίαν εἶναι ἀνήκουστον τὸ τοιοῦτον. Τῶρα ὅμως ἢ παράστασις τοῦ ὀργανικοῦ καὶ ζωντανοῦ καθ' ἑαυτὸ δὲν ἔχει πλέον ἀξίαν· πρῶτα πρέπει ν' ἀποκρυσταλλωθῆ εἰς μὸρφωμα ἀνευ ζωῆς, εἰς τύπον κοσμητικόν. Ὁμοίως καὶ ἡ ἀνθρωπίνη μορφή σχηματοποιεῖται κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν τῆς τέχνης καὶ κατὰ προτίμησιν χρησιμοποιεῖται συμμετρικῶς κατὰ σειρὰν.

Ἀπὸ δὲ τὸ κόσμημα ἐκλείπει κάθε ἴχνος γραμμῆς ἐλευθέρας, κινουμένης, παλμικῆς καὶ ἐπομένως ἐνθυμιζούσης τὴν ἀρχὴν τοῦ ὀργανικοῦ. Τὰ πάντα εἶναι «γεωμετρικῶς» γραμμικά, εἴτε γωνιώδη εἴτε περιφερῆ μὲ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ διαβήτου. Τὰς

σπειροειδεῖς, γραμμὰς ἀντικαθιστοῦν συγκεντρικοὶ κύκλοι συνδεόμενοι πρὸς ἀλλήλους δι' ἐφαπτομένων.

Ἡ τεχνοτροπία αὕτη πλουσιώτατα ἀνεπτύχθη κατὰ τὸν ἑνατον αἰῶνα μέχρι τοῦ ὀγδόου, ἀλλ' εἰς τινὰς χώρας, ὡς εἰς τὴν Βοιωτίαν, Ἀττικὴν, τὴν δωρικὴν Θήραν, διήκει μέχρι τοῦ ἑβδόμου. Εὐνόητον ὅμως εἶναι ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ μόνον διακοσμητικὴ τέχνη ὑπῆρξε. Πρὸ παντὸς δὲ διεσώθησαν εἰς ἡμᾶς ζωγραφιστὰ ἀγγεῖα, ἐτι δὲ χαλκᾶ σκεύη καὶ κοσμήματα, προερχόμενα ἐκ τάφων ἢ ἱερῶν, τῶν ὁποῶν τὸ σπουδαιότατον εἶναι ἡ Ἄλτις τῆς Ὀλυμπίας. Τὸ περίφημον τοῦτο ἱερὸν τοῦ Διὸς ἀνήκει εἰς τοὺς μετὰ τὸν μυκηναϊκὸν αἰῶνα χρόνους, καθὼς μαρτυροῦν τὰ εὐρήματα τοῦ κατωτάτου στρώματος¹, ἀντικείμενα ἐκ σιδήρου, ἐργασίας δὲ τοῦ γεωμετρικοῦ τρόπου τοῦ μετὰ τὸν μυκηναϊκὸν αἰῶνα². Ἐκ τῶν εὐρημάτων τῶν ἐντὸς τάφων ἰδιαιτέρας μνείας ἀξία εἶναι τὰ τοῦ Διπύλου Ἀθηνῶν καὶ τὰ τῆς Θήρας. Συνήθεια ἦτο νὰ στήνωνται εἰς τὰ ἱερά ὡς ἀναθήματα τρίποδες μεγάλοι καὶ τούτων ἢ διακόσμησις εἶναι καθαρῶς «γεωμετρικῆ». Πρὸς τοῦτοις ἡγάπων οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι νὰ στολιζωνται μὲ διάφορα ἀγροϊκὰ πῶς χαλκᾶ κοσμήματα· οὕτως ἐσυνειθίζοντο πόρπαι

¹ Ἐν τούτοις ὑπὸ τὸ ἑλληνικὸν τοῦτο στῆμα εὐρέθησαν ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ κ. Dörpfeld καὶ λείψανα πολὺ παλαιότερων στρωμάτων, προμυκηναϊκῶν ἴδε «Μελέτης» τεύχος Ἰανουαρίου ἐ. ἔ. σελ. 39. Σ. Μ.

² Γεωμετρικὰ ὀνομάζομεν καὶ τὰ προμυκηναϊκὰ καὶ τὰ παλαιότερα τούτων νεολιθικά· ἀλλὰ ταῦτα ἐν συνόλῳ ἀποκαλοῦμεν προϊστορικὰ γεωμετρικά. Αὕτη ἢ γεωμετρικὴ τεχνοτροπία δὲν ἔλειψε ποτὲ ἀπὸ τῆν Ἑλλάδα ἀπὸ τῶν παναρχαίων χρόνων μέχρι τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος, καὶ κατ' αὐτοὺς δὲ τοὺς μυκηναϊκοὺς, καθ' οὓς ἦνθησεν ἢ πλουσία μυκηναϊκὴ, ἐσώζετο αὕτη ὡς τέχνη τοῦ λαοῦ. Ἐἰς τὸν τρίτον τάφον τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηναίων βλέπομεν παραπλευρῶς τοῦ μυκηναϊκοῦ ἀγγείου καὶ ἐν τῆς ἐγγχωρίας ἑλληνικῆς τέχνης. Ὁμοίως εἰς τοὺς τάφους τῆς Ἀφίδνης (πλησίον εἰς τὰ Κιοῦρκα τῆς Ἀττικῆς) βλέπει τις τὴν συνύπαρξιν τῆς ὄραίας μυκηναϊκῆς ἀγγειοπλαστικῆς μὲ τὴν κατωτέραν ἐγγχωρίαν. Παρόμοια ἐντελῶς στοιχεῖα τῆς τοιαύτης γεωμετρικῆς ἀγγειογραφίας δύναται τις νὰ παρακολουθήσῃ ἀπὸ τῶν νεολιθικῶν χρόνων διὰ τῶν προμυκηναϊκῶν μέχρι τῶν ἑλληνικῶν γεωμετρικῶν. Ἄλλοτε πεπλανημένως ἐνομιζέτο ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γεωμετρικὴ τεχνοτροπία εἰσήχθη εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ πρῶτον διὰ τῶν κατακτητῶν Δωριέων. Σ. Μ.

[αί κοινῶς λεγόμενα « παραμάνες »] μὲ μεγάλην μεταλλίνην πλάκα, φέρουσιν ἐγχάρακτα παντοειδῆ ἀντικείμενα κατ' ἐκείνον τὸν ἀνευ ζωῆς καλλιτεχνικὸν τρόπον. Ὅλα λοιπὸν ταῦτα τὰ βαρβαρικά χαλκᾶ κοσμήματα ἔχουν στενωτάτην σχέσιν πρὸς τὰ συνειθιζόμενα ἐπιβορειότερον εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅπου ἤνθησεν ὁ ἐκ τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως πλουσίων τοιούτων ἀντικειμένων λεγόμενος πολιτισμὸς τῆς Χάλστατ¹. Ἐὰν μεγάλα πάλιν ὡς « μνημεῖα » ἐπι τῶν τάφων στηνόμενα ἀγγεῖα τῆς Ἀττικῆς² ἔφεραν ὄχι σπανίως παραστάσεις τῆς κηδείας καὶ τοῦ « μοιρολογίου » τῶν νεκρῶν, ἢ χορῶν καὶ μαχῶν ἢ ναυμαχιῶν. Παντελῶς λείπουν μυθολογικὰ πράγματα.

Ἄλλ' ἢ μετὰ τὸν μυκηναϊκὸν αἰῶνα « γεωμετρικῆ » αὕτη τεχνοτροπία δεικνύει πολὺ πλουσίαν ἀνάπτυξιν, συγκρινομένη πρὸς τὰς ἐργασίας τοῦ γραμμικοῦ συστήματος τῶν προμυκηναϊκῶν χρόνων, ἢ καὶ αὐτῶν τῶν μυκηναϊκῶν εἰς ὀπισθοδρομημένας χώρας, ὅπου τὸ ρεῦμα τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ δὲν ἔφθασε. Ἄλλὰ καὶ ἡ τεχνουργία τῶν χαλκῶν καὶ ἡ τῶν πηλίνων ὡσαύτως, τὰ ὅποια πάντα εἶναι διὰ τοῦ τροχοῦ εἰργασμένα καὶ λαμπρὰν γάνωσιν φέρουν — ἐφεύρεσιν ἤδη τοῦ πρωῒμου μυκηναϊκοῦ αἰῶνος, — εἶναι λόγου ἀξία. Πρὸ παντὸς ὁμοῦ ἴδια τῆς τεχνοτροπίας ταύτης εἶναι καλλιτεχνικὰ τινα πλεονεκτήματα. Διότι εἰς αὐτὰ ἐκφράζεται καθ' ὅλην τὴν ἐντέλειάν της

¹ Hallstatt, πόλις τῆς Ἀυστρίας, παρὰ τὴν λίμνην Gmünden, ὅπου ἀφθονον ὑπάρχει τὸ ὄρυκτον ἄλας. Ἐκρέθησαν περὶ τοὺς χιλιούς τάφους, οἵτινες ἔδωκαν πλουσιώτατα εὐρήματα τῆς πρώτης ἐποχῆς τοῦ σιδηροῦ αἰῶνος.
Σ. Μ.

² Τὰ ἀξιοθαύμαστα ταῦτα τεχνουργικῶς διὰ τὸ μέγεθος ἀγγεῖα, τὰ τοῦ Διπύλου λεγόμενα, ἐπλούτισαν κυρίως τὸ Ἑθνικὸν ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον (νοτιανατολικὴ Αἴθουσα). Μία μεγάλη τεχνουργικὴ διαφορά αὐτῶν πρὸς τὰ προϊστορικὰ γεωμετρικὰ (ὅποια π. χ. εἶναι ἐξαιρετικῶς ὠραία καὶ μεγάλα τὰ ἐκ τοῦ προμυκηναϊκοῦ τύμβου Δραχμανίου κατατεθέντα εἰς τὸ νεώδηρον Μουσεῖον τῆς Χαιρωνείας) ἐγκρίεται εἰς τὴν χρῆσιν ὠραίου γανώματος ἐπι τοῦ πηλοῦ τοῦ ἀγγείου, τὸ ὅποion θὰ ἐδιδάχθη ἢ ἐγχωρῆσαι βιομηχανία ἐνωρίς ἤδη ἀπὸ τὴν μυκηναϊκὴν τέχνην, ἂν καὶ ἡ χρῆσις ἐπιχρῆματος μηχανικῶς στιλβωμένου δὲν λείπει καὶ ἀπὸ τὰ προϊστορικά, ὅ δὲ Φουρτβαγγλερ διέκρινεν ὁμάδα προμυκηναϊκῶν ἀγγείων τῶν ἀνασκαφῶν Ὀρχομενοῦ καὶ τῶν περὶ μὲ πρωτόγονόν τι γάνωμα (Urginns), Θαιμὸν καὶ ἀτελὲς ἐννοεῖται ἀκόμη.
Σ. Μ.

καὶ καθ' ὅλον της τὸν πλοῦτον ἢ ἀρχὴν τοῦ ἀφηρημένου γραμμικοῦ συστήματος· μεταδιβάσει μάλιστα αὐτὴν μὲ ἀξιοθαύμαστον συνακαλουθίαν καὶ εἰς τὸ πολὺ δύσκολον ἔδαφος τῆς παραστάσεως μεγάλων ἀνθρωπίνων σκηνῶν. Διὸ καὶ τὰ κάλλιστα εἰς ἡμᾶς διασωθέντα προϊόντα τῆς τοιαύτης τέχνης ἀξιζοῦν νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀριστοτεχνήματα τοῦ εἴδους, εἰς τὰ ὅποια δὲν ἔχομεν νὰ παραθέσωμεν οὐδὲν ὁμοειδὲς τῆς αὐτῆς ἀξίας.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι πᾶν τὸ ζωντανὸν ἐνταῦθα συσφιγεται εἰς τὰ δεσμά τοῦ ἀψύχου σχήματος, μεταδιδαζόμενον ἐκ τοῦ βασιλείου τῶν ὀργανικῶν ὄντων εἰς τὸ ἀποκρυσταλλωμένον μὲν ὄμορφον. Ἄλλὰ τὸ κρυσταλλικὸν τοῦτο παράγει εὐχάριστον ἐντύπωσιν διὰ τοῦ ἰδιάζοντος προσόντος τῆς σαφηνείας περὶ τὴν συγκρότησιν τῆς μορφῆς καὶ τῆς ἀκριβείας τῆς ἐκτελέσεως ἐπι τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς ὁμοιομόρφου κατὰ σειρὰν παραθέσεως ἢ συμμετρικῆς διατάξεως. Οἱ δημιουργοὶ οὗτοι τοῦ τοιούτου ρυθμοῦ εἶχον νοῦν μαθηματικόν, πρόσφορον διὰ τὴν ἀντίληψιν ἀφηρημένων ἐννοιῶν, κατὰ βάθος ἐπομένως ἦσαν διαφορετικοὶ ἀπὸ τοὺς δημιουργοὺς τοῦ κρητομυκηναϊκοῦ ρυθμοῦ.

Ἡ συγκρότησις τῶν σκευῶν καὶ ἀγγείων εἶναι εἰς τὸ ἀναγκαιότατον περιορισμένη, ὥστε οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον περιττεῦον ὑπάρχει. Ἐὰν μέρη εἶναι εὐκρινῆ, σαφῶς καὶ σκληρῶς μεταβαίνοντα εἰς ἄλληλα. Εἰς ἐκάστην γραμμὴν κυριαρχεῖ τὸ πνεῦμα αὐστηρᾶς εὐταξίας.

Τὰ πρωτιτερινὰ ἔργα τοῦ γραμμικοῦ συστήματος φαίνονται ἀγροῖκα καὶ πρωτόγονα ἐν συγκρίσει πρὸς ταῦτα τὰ ἀνωτέρων ἀνάπτυξιν ἐπιδεικνύοντα. Καὶ ὁμοῦ μνημειακὴν τέχνην οἱ αἰῶνες οὗτοι δὲν ἔχουν. Ἐὰν ἀνασκαφέντα ἐρείπια ἀποδεικνύουν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην μνημειακὴ ἀρχιτεκτονικὴ δὲν ὑπῆρξε, ἀλλὰ μόνον ξύλινα καὶ ἐξ ὠμῶν πλίνθων κτισμένα κτίρια, τῶν ὁποίων διὰ τοῦτο καὶ κανὲν ἶχνος δὲν διεσώθη. Ἐὰν κατασκαφέντα ἀνάκτορα τοῦ μυκηναϊκοῦ αἰῶνος δὲν ἀναικοδομήθησαν ἐξ ὄλου δὲ τοῦ μεσοχρονίου διαστήματος μεταξὺ ἐκείνων καὶ τῶν ναῶν τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος ἔχομεν ἶχνη μόνον ἀσημάντων καὶ εὐτελῶν κτισμάτων.

Καὶ πλαστικῆς μνημειακῆς στερεῖται ἡ ἐποχὴ αὕτη. Μόνον μικρὰ στρογγυλοσιώματα μορφῆς κατεσκευάζοντο, ἀνθρώπων

και ζώων, ὡς ἀπλᾶ ἀφιερώματα διὰ τὰ ἱερά. Αἱ κατώτεροι καὶ ἀγροικότεροι μορφᾶι τοῦ εἴδους τούτου εἶναι ἀπαράλλακτοι μετὰ τὰς ἀπαντωμένας εἰς τὴν εὐρείαν περιφέρειαν τοῦ κατὰ τὴν Εὐρώπην λεγομένου πολιτισμοῦ τῆς Χάλστατ. Οἱ ἄνθρωποι εἶναι πάντοτε γυμνοί, ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες. Αὕτη εἶναι ἡ γυμνότης τοῦ ἀφηρημένου γραμμικοῦ συστήματος, διότι ἐδῶ δὲν πρόκειται ν' ἀποδοθῆ τὸ πραγματικὸν φαινόμενον ἀνθρώπου, ἀλλ' ἡ ἔννοια ἄνθρωπος, εἰς τὴν ἔννοιαν δὲ ταύτην δὲν ἀνήκουν τὰ ἐνδύματα.

Διὰ τὴν ἀκολουθοῦσαν ὁμῶς ἀνάπτυξιν τῆς ἑλληνικῆς πλαστικῆς ἡ πρῶτος αὕτη εἰσαγωγή τῆς ἀφηρημένης ιδεώδους γυμνότητος εἶχε μεγίστην σημασίαν.

Περὶ τὸ τέλος δὲ ἤδη τῆς περιόδου ὑπάρχουν καὶ παραστάσεις ἀνθρώπων καὶ ζώων ἐξερχόμενοι πλέον ἐκ τῆς καθολικῆς δηλώσεως τῶν μορφῶν καὶ ζητοῦσαι νὰ καταστήσουν εὐκρινῆ τὴν οὐσιώδη τοῦ σώματος συγκρότησιν ἐκ τῶν εὐπεριγράπτως διακρινομένων μερῶν αὐτοῦ. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον καλλίτερον τῶν λοιπῶν μελῶν ἐπιτυγχάνουν τὰ βραδινὰ σκέλη, ἐνῶ ἡ κοιλία σχηματίζεται κυλινδροειδῶς, ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς αὐτὴν τὸ στήθος ὡς πλατεία ἐπιφάνεια. Ἡ τοιαύτη διατύπωσις ὑπόκειται καὶ εἰς τὰς ἰχνογραφικὰς παραδόσεις τῶν ἀγγείων τοῦ τελείως διαπεπλασμένου τρόπου τοῦ Διπύλου.

Τὸ κράτος τοῦ ἑλληνικοῦ τούτου μετὰ τὸν μυκηναϊκὸν αἰῶνα ἀνθῆσαντος γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ ἐξηπλώθη καὶ εἰς πολὺ μακρινὰς χώρας πρὸς δυσμὰς μὲν διὰ τῶν εἰς Ἰταλίαν ἀποικησάντων Ἑλλήνων μέχρι τῆς Κύμης τὸ πρῶτον καὶ κατόπιν ἔτι περαιτέρω, πρὸς ἀνατολὰς δὲ καὶ τὰ νοτιανατολικά εἰς τὴν Κύπρον, ὅπου μάλιστα βλέπομεν αὐτὸν σφόδρα ἐνεργόν. Ἄλλ' ἀκριβῶς πάλιν ἐκ τούτου τοῦ μέρους ἦλθε νέον ὄλον ἐνισχυόμενον ξένον ρεῦμα, τὸ ὁποῖον κατὰ μικρὸν ἐπέφερε τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ τρόπου ἐκείνου καὶ τὴν γένεσιν ἐνὸς ὅλως διόλου νέου.

Ἀναγκαῖον δηλονότι ἐπακολούθημα ἦτο τῆς μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ ἐπελθούσης γενικῆς ὀπισθοδρομήσεως ἡ εἰσχώρησις εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦ ἀλλοδαποῦ ἐμπορίου. Εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀγορὰν παρουσιάζεται τὴν ὥρην ὁ Φοινῆς ἔμπορος, καὶ τὰ ἀνατολικά ἀντικείμενα κινοῦν τὸν θαυμασμόν

τῶν Ἑλλήνων, ὅπως βλέπομεν εἰς τὰς περιγραφὰς τοῦ διηρηκοῦ ἔπους. Ἄλλὰ καὶ ἡ ἀποίκησις τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἀποτελέσμα εἶχε τὸν συγχρωτισμὸν αὐτῶν πρὸς τὸν ἀνατολικὸν πολιτισμὸν, καὶ δὴ κατὰ πρῶτον πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῶν ἀρχαίων μικρασιατικῶν ἔθνων, ἔπειτα δὲ καὶ πρὸς τὸν ἀσσυριακόν, ὅστις ἀκριβῶς κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα μεγάλως ἐξηπλώθη πρὸς δυσμὰς. Αἱ ἀποικίαι δ' ἐκεῖναι τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἔλαβον κραταιὰν ἀνάπτυξιν, καὶ μάλιστα αἱ ἰωνικάι. Γεωργικαὶ κατ' ἀρχὰς πολιτεῖαι ἐμορφώθησαν εἰς μεγάλα ἔμπορεῖα, καθὼς ἡ Μίλητος πρὸ πάντων, καὶ ἐπεμψαν νέας ἀποικίας εἰς μακρινοὺς τόπους κατ' αὐτὸν ἔτι τὸν ὄγδοον αἰῶνα. Ἄλλὰ τὸ ἐμπόριον ἔφερεν αὐτὰς κατ' ἀνάγκην εἰς ἀμεσώτεραν ὄλον ἐν συνάφειαν πρὸς τὸν ἀνατολικὸν καὶ αἰγυπτιακὸν πολιτισμὸν.

Τοιοτοτρόπως ἦνοιγε πᾶσα πηγὴ, ἐκ τῆς ὁποίας ἠδύνατο νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἰσχυρὸν ρεῦμα ἀνατολικῆς τέχνης. Διὸ κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα εὐρίσκομεν τ' ἀνατολικά ἀντικείμενα μεσάζοντα μόνον μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν καὶ ἀποτόμως ἀντιτιθέμενα πρὸς τὰ ἔργα τοῦ τότε ἰδίως ἐν ἀκμῇ γεωμετρικοῦ ἑλληνικοῦ τρόπου. Ἀξιόλογον παράδειγμα τῆς ἀντιθέσεως ταύτης παρέχουν τὰ ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ὀλυμπίας εὐρήματα διὰ τῶν μεγάλων τριπόδων τοῦ γεωμετρικοῦ τρόπου καὶ τῶν λεβήτων, οἱ ὅποιοι φέρουν κεφαλὰς γρυπῶν καὶ μορφώματα ἀνατρέχοντα εἰς ἀσσυριακὸν πρότυπον παραστάσεως τοῦ ὑπερτάτου θεοῦ Ἀσσοῦρ, ἐνῶ συνάμα τὸ ὑπόθημα ἔχουσι στεφόμενον ὑπὸ ἐπικράνου φοινικικοῦ εἴδους. Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης εἶναι ὅτι καὶ εἰς τὴν Κρήτην, εἰς τὸ Ἰθάϊον ἄντρον τοῦ Διός, εὐρέθησαν ὡς ἀφιερώματα χαλκαὶ ἀσπίδες ἐκ τοῦ ὄγδοῦ περιπέου αἰῶνος, καθαρὰς ἀνατολικῆς ἐργασίας μετὰ παραστάσεις ἀνατολικῶν δαιμόνων. Τοιοῦτόν τι θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ φαντασθῆ κανεὶς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀρχαίας κρητικῆς τέχνης τῆς προηγηθείσης χιλιετηρίδος· διότι τότε εἰργάζοντο πᾶν ἀντικείμενον κατὰ τὴν ἰδίαν τεχνοτροπίαν καὶ τὸ ξένον δὲν ἐπεβάλλετο εἰς κανένα.

Τώρα ὁμῶς εἶναι πολὺ εὐνόητον ὅτι εἰσάγεται πλέον ἡ ἀνατολικὴ τέχνη· διότι ὁ γραμμικὸς ἐκεῖνος γεωμετρικὸς λεγόμενος ρυθμὸς ἦτο τόσο μόνотонος καὶ ἀψυχος, ὥστε δὲν ἦτο δυνα-

τὸν νὰ εὐχαριστῆ τοὺς ἀνθρώπους εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα· εἶχε δὲ συνάμα φθάσει εἰς τοιοῦτον ὕψος ἢ διάπλασις του, ὥστε δὲν εἶχε πλέον νὰ κατορθώσῃ τι περισσότερο. Ὅστις λοιπὸν ἐπεθύμει ἄλλο τι, πλουσιώτερον, ζωντανώτερον, αὐτὸς εἶχεν ἐνώπιόν του τὰ διὰ ποικίλων ὁδῶν ἀφθόνως εἰσρέοντα ἀνατολικά ἀντικείμενα. Καὶ ἐμπρὸς εἰς τὴν ἀνθηρότητα καὶ τὸν πλοῦτον τῆς ἀνατολικῆς τέχνης μὲ τὰ φανταστικά καὶ τὴν φαντασίαν διὰ τοῦτο διεγείροντα πλάσματά της δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ διατηρηθῆ ἢ ἀποκλειστικῆ ἀυστηρότης, ἢ ξηρότης καὶ ἀσκητικῆ σκληρότης τοῦ γεωμετρικοῦ τῶν Ἑλλήνων ῥυθμοῦ· ἦτο ἠναγκασμένη νὰ ὑποχωρήσῃ.

Τοιοῦτοτρόπως λοιπὸν παρατηροῦμεν κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα βιαίαν εἰσβολὴν ἀνατολικὴν ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ἐδάφους. Σχεδὸν μάλιστα ἐγεννήθη τότε ὁ κίνδυνος τῆς καταθλίψεως τῆς ἐλληνικῆς τέχνης ὑπὸ τῆς ξένης. Ἀλλ' ἐδῶ ἐφάνη ἡ δύναμις τῆς ἐλληνικῆς φύσεως. Ἀφοῦ ἔλαβεν ἅπαξ ὤθησιν ἀπὸ τὰς ἀνατολικὰς καλλιτεχνικὰς ιδέας, ἐπεξεργάσθη αὐτὰς καὶ ἐπλασε νέαν ἰδίαν τέχνην, ἣτις τὰ πλεονεκτήματα τῆς ἀνατολικῆς συνήνωσε καὶ συνεχώνευσε πρὸς τὰ προσόντα τῆς εὐκρινείας, ἀυστηρότητος καὶ εὐταξίας τοῦ ἰδικοῦ της «γεωμετρικοῦ» ῥυθμοῦ.

Ὁ ἕβδομος αἰὼν εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς ἀμοιβαίας ἐπενεργείας καὶ συνενώσεως τῶν οἰκοθεν ἑτερογενῶν στοιχείων, ἡ ἐποχὴ τῆς γενέσεως τοῦ αὐθυποστάτου ἐλληνικοῦ ἀρχαῖου ῥυθμοῦ.

Εἶναι δὲ πολὺ ἀξιοπεριεργὸν τὸ θέαμα τοῦ ἀγῶνος τῶν ἀντιθέσεων ἐκεῖνων καὶ τῆς τελικῆς αὐτῶν συγχωνεύσεως. Φυσικὰ τὸ τοιοῦτον συνέβη κατὰ διάφορον τρόπον εἰς τοὺς διαφόρους τόπους. Πλούσιον δὲ ὕλικόν μᾶς παρέχουν σχετικῶς πρὸς τοῦτο αἱ ἀγγειογραφίαι. Διδακτικὰ ὁμῶς εἶναι καὶ τὰ εὐρήματα τῆς ἀπωτάτης Δύσεως (τῆς Ἐτρουρίας καὶ τοῦ Λατρίου), ἣτις τότε διὰ τοῦ ἐμπορίου στενωῶς πρὸς τὴν Ἀνατολήν συνεδέετο. Ἐνταῦθα εὐρέθησαν πολὺ πλούσιοι ἠγεμόνων τάφοι τοῦ ὄγδου ἀκριδῶς καὶ ἐβδόμου αἰῶνος· αὐτοὶ δὲ εἶναι οἱ εἰς τὸ φῶς ἀναδιδάσαντες ὄχι μόνον στοιχεῖα τῆς ἐγχωρίας παλαιοῖταλικῆς τέχνης, προσέτι δὲ καὶ ἄλλα μαρτυροῦντα τὴν ἐπενέργειαν τοῦ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων κομισθέντος ἐλληνικοῦ γεωμετρικοῦ

ῥυθμοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐξ Ἀνατολῶν ἀφθόνως εἰσαχθέντα ἀντικείμενα καὶ τέλος τὰ ἐκ τῆς αὐθυποστάτου ἐπεξεργασίας τῶν ξένων στοιχείων προελθόντα, τὰ ὅποια καὶ τεχνουργικῶς δεικνύουν καταπληκτικὴν ἐγχωρίαν πρόοδον.

Ὅ,τι δὲ τῶρα ἐδημιουργήθη, ἔμεινε πλέον ἀναφαίρετον κτῆμα τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, καὶ ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιον τῆς μεγάλης κλασικῆς τέχνης τῶν Ἑλλήνων.

Πῶς ἐκ τῆς Ἀνατολῆς παρελήφθησαν νέοι τύποι, πῶς αὐθυποστάτως μετεπλάσθησαν οὗτοι καὶ πῶς ἀπέκτησαν διὰ τὸ μέλλον θεμελιώδη σημασίαν τὰ νέα δημιουργήματα, δύναται νὰ γίνῃ σαφὲς ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς διακοσμητικῆς. Ἐν ἄψυχον γεωμετρικὸν κόσμημα μικρὸν κατὰ μικρὸν παραλύει κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα, ἀναζητῆ δὲ πάλιν τὸ αἶσθημα διὰ τὸ ὀργανικὸν καὶ ἐμφυχον καὶ μαζὶ του τὸ αἶσθημα διὰ τὴν ἐλευθέρως παλλομένην καμπύλην. Τώρα προτιμῶνται αἱ ἑλικες καὶ τὰ πλέγματα. Ἀλλὰ πάλιν δὲν γεννᾶται αὐθυπόστατος διακοσμητικὴ ἐξ ὀργανικῶν στοιχείων ἀνάλογος πρὸς τὴν προμυκηναϊκὴν. Ἀπλῶς ἐδανείσθησαν δύο σπουδαιότατα κοσμητικὰ στοιχεῖα ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, τὸ αἰγυπτιακὸν ἄνθος τοῦ λωτοῦ καὶ τὸ λεγόμενον ἀνθέμιον, καὶ ταῦτα κατὰ τὰς ἰδίας ἀνάγκας μετέπλασαν περισσότερο μὲν ἀνεξαρτήτως εἰς τὴν Ἑλλάδα, μὲ περισσότεραν δὲ προσκόλλησιν εἰς τὰ πρότυπα εἰς τὴν Ἰωνίαν. Ἀφοῦ δὲ ὄλην των τὴν προσοχὴν συνεχέντρωσαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν δύο τούτων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐν συνδυασμῷ παρουσιαζομένων στοιχείων, ἐπλασαν δι' αὐτῶν νέαν διακοσμητικὴν ποικιλωτάτης χρήσεως, τῆς ὁποίας τὰ κύρια γνωρίσματα διὰ πάσης τῆς ἀρχαιότητος παρέμειναν ζῶντα καὶ ἐνεργά.

Ἀλλ' ἡ γεὰρ αὕτη διακοσμητικὴ λαμβάνει τῶρα καὶ ἄλλα δάνεια ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν. Πρὸ πάντων εἰσάγει ἐκεῖθεν πάλιν τὰ ζῆα, τὰ ὅποια εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἤδη τέχνην εἶχαν ἀποκτήσει μεγάλην σημασίαν, κατόπιν δὲ εἶχαν ἀποκλεισθῆ ὀλότελα, ἦτοι τοὺς λέοντας καὶ τοὺς πάνθηρας, ἔπειτα δὲ καὶ τὰ πτερωτὰ φανταστικά, γρύπας καὶ σφίγγας καὶ ἄλλα πρὸς τούτοις νέα μορφώματα, τὰ ὅποια οἱ Ἑλληνες μὲ τὴν ζωηράν των φαντασίαν διέπλασαν κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰ ἐξ Ἀνατολῆς ἐκεῖνα παραληφθέντα. Ἀλλ' εἰς πάντα ταῦτα δίδει νέαν πνοὴν

ζωής, και τὰ παραληφθέντα λαμβάνουν ὁμοίως νέαν σημασίαν, ἑλληνικοὶ δὲ μῦθοι συνάπτονται πρὸς αὐτά.

Διότι τοῦτο πρὸ πάντων εἶναι σημαντικὸν γνῶρισμα τῆς νεοπλαστικῆς ἀρχαϊκῆς ἑλληνικῆς τέχνης, ὅτι τολμᾷ νὰ προδῇ εἰς τὴν ἀπεικόνισιν τῶν προσώπων και σκηνῶν τῆς ὠραίας και ἀνεξαντλήτου μυθολογίας, ἣτις ἔζη εἰς τὸν λαὸν και κατὰ μέγα μέρος εὐρήκεν ἐπεξεργασίαν εἰς τὴν ποίησιν. Κατὰ τὸν ἔβδομον λοιπὸν αἰῶνα ἀπαντῶμεν τὰς πρώτας μυθολογικὰς παραστάσεις. Και ὄντως μόνον ὅταν ἤρχισε νὰ παραλύη ὁ νηφάλιος και ἀψυχος γραμμικὸς ρυθμὸς, ὑπεχώρει δὲ πλέον ἢ αὐστηρὰ και τυραννικῆ του ἀρχῆ, τότε μόνον ἠδύναντο τὰ φαιδρὰ παιδία τῆς φαντασίας νὰ ζητήσουν νὰ τοῖς ἐπιτραπῇ ἢ εἴσοδος εἰς τὰς πύλας τῆς εἰκαστικῆς τέχνης. Κατὰ πρῶτον λοιπὸν ἀπαντῶμεν μερικὰς παραστάσεις τῶν παιδικῶν μυθοπλαστιῶν τῆς Ὀδυσσεύς, π. χ. πῶς ὁ Ὀδυσσεὺς τυφλώνει τὸν Κύκλωπα ἢ πῶς κρυμμένος ὑπὸ τὸν παχύμαλλον κριὸν διαφεύγει ἐκ τοῦ σπηλαίου του. Κατόπιν δὲ ἐμφανίζονται ἐννοεῖται ἀμέσως και ἀπερὶ τοῦ Ἡρακλέους διηγήσεις, π. χ. πῶς ὁ ἥρωας καταδιώκει τοὺς Κενταύρους και πῶς συλλαμβάνων τὸν ἄλιον γέροντα ἀναγκάζει αὐτὸν νὰ τῇ ἀποκαλύψῃ τὰ μέλλοντα. Μετὰ ταῦτα ἐμφανίζεται ὁ Περσεὺς καταδιωκόμενος ὑπὸ τῶν εἰδεχθῶν Γοργόνων ἢ θανατῶνων τὴν Μέδουσαν, αἱ Ἄρπυιαι καταδιωκόμεναι ὑπὸ τῶν θεῶν ἀνέμων, ὁ Βελλεροφῶν σκοτῶνων τὴν Χίμαιραν και ἄλλαι διαφόρων θαυμασιῶν φανταστικῶν διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι εὐκρινεῖς δι' ὀλίγων μόνον γραμμῶν ἠδύναντο νὰ παρασταθοῦν. Τοιοῦτοτρόπως ἀρχίζουσι δειλὰ κάπως μετὰ τὰς μυθολογικὰς παραστάσεις και δοκιμαστικῶς μόνον εἰσάγουσι αὐτὰς εἰς τὰ λοιπὰ διακοσμητικὰ στοιχεῖα. Τὸν ἕκτον ὅμως αἰῶνα γοργὸν εἰσβάλλει πλέον ὄλον τὸ μέγα ρεῦμα τῶν μυθολογικῶν εἰκόνων. Ὅλα τὰ λοιπὰ στοιχεῖα τίθενται πλέον ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ και εἰς ὄλα τὰ γένη τῆς εἰκαστικῆς τέχνης βλέπομεν ἐνώπιόν μας δυσεξίτητον πλῆθος μυθολογικῶν παραστάσεων.

Ὁ κόσμος δὲ τῶν εἰκόνων τούτων, ἀνθρωποὶ και ζῶα, δὲν εἶναι πλέον γραμμικὰ σχήματα, ἀλλὰ ταχέως μὲν, ἐπὶ μᾶλλον και μᾶλλον ὅμως τελείως διαγεγραμμένοι και κατὰ τὰ κύρια μέρη εὐκρινῶς διαπεπλασμένοι μορφαί. Και ἐννοεῖ μὲν πᾶς τις,

πῶς ἀφοῦ ἀπαξ ἀπεσύρθησαν οἱ τεχνῖται ἀπὸ τὸ σταθερὸν ἔδαφος τοῦ γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ, εἰς κάμποσους τόπους, π. χ. εἰς τὰς Ἀθήνας, κατ' ἀρχὰς τοῦλάχιστον περιέπεσαν εἰς παιδαριώδη κακοτεχνήματα· ἀλλ' ἀπὸ μερικὰ ἄλλα κέντρα τῆς καλλιτεχνίας ἐξῆλθεν ὁ εὐκρινῆς και ἀσφαλῆς τρόπος τοῦ στερεᾶς ὑποστάσεως ἀρχαϊσμοῦ.

Ὁ ἀρχαϊσμός παραλαμβάνει ὅτι ἄριστον εἶχεν ὁ προηγηθεὶς γεωμετρικὸς ρυθμὸς και ἀναπτύσσει αὐτὸ περαιτέρω. Και τοῦ ἀρχαϊσμοῦ προσὸν εἶναι νὰ ἐξαίρη τὸ οὐσιῶδες και εὐκρινῶς νὰ χωρίζῃ τὰ μέρη· ἀλλ' ἐκεῖ ὅπου ὁ γεωμετρικὸς ρυθμὸς ἀρκεῖται εἰς τὸ νὰ σημάνῃ τι γενικῶς, ὁ ἀρχαϊκὸς εἶδει ὠρισμένως τὴν μερικὴν μορφήν. Πρὸς τούτοις μεγάλως πλουτίζει τὸ πενιχρὸν ἀποταμίευμα ὀριστικῶν τύπων, τὸ ὁποῖον εἶχε διαπλάσσει ὁ γεωμετρικὸς ρυθμὸς· ἀλλὰ και αὐτὸς πάλιν, ὅπως ἐκεῖνος, ζητεῖ μετὰ κάθε τρόπον νὰ ὑπαγάγῃ τὸν κόσμον τῶν φαινομένων εἰς ὀλίγους σχετικῶς ὠρισμένους τύπους. Ὁ ἀρχαϊκὸς ρυθμὸς δὲν ἔχει τίποτε νὰ κάμῃ μετὰ τὸν παιδικῶς ἀφελῆ, εἰς τὴν ὁρμήν του μεγαλοφυῆ τρόπον τοῦ παλαιοῦ κρητομυκηναϊκοῦ, ἀντὶ δέ, ὅπως ἐκεῖνος, εὐτόλμως νὰ δράττεται ἀμέσως και νὰ συγκρατῇ τὴν κίνησιν, ζητεῖ μᾶλλον σχήματα και τύπους, εἰς τοὺς ὁποίους δύναται νὰ στηριχθῇ ἀσφαλῶς, και τοιοῦτοτρόπως περιπίπτει εἰς τὸ κατὰ συνθήκην εἶναι περίφοβος και συνεσταλμένος, προβαίνει μετὰ περισκεψιν βῆμα πρὸς βῆμα, διατηρεῖ τὸ παραδεδομένον και δανείζεται ἀπ' εὐθείας ἀρκετὰ σχήματα ἐκ τῆς πολὺ ὑπερόχου ἀνατολικῆς τέχνης, ἐνῶ ὁ κρητομυκηναϊκὸς ρυθμὸς τοιοῦτόν τι ποτὲ δὲν ἐπραξε· ἀλλ' ἐξ ἄλλου πάλιν εὐθαρσῆς και σφριγηλὸς ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὰ ἀνατολικά του πρότυπα, δοκιμάζων πάντοτε κάτι τι νέον, διὸ και εὐρίσκεται εἰς διαρκῆ μεταβολὴν και πρόδον. Ἐν τούτοις πάντοτε εἶναι πλήρης ἀκραιφνοῦς, θερμοῦ ζήλου και ἐπιμελείας, εὐσυνείδητος, φιλόπονος και μεθοδικός· πάντοτε δὲ αἰσθανόμεθα πόσον ἐνδόμυχος εἶναι ἢ φαιδρότης και ἢ χαρὰ του, ἢ χαρὰ του ἰδίως δι' ὅτι κατήρθησε και μόνος του ἐπεξεργάσθη. Πράγματι εἶναι συγκινητικὸν νὰ θεωρῇ τις ἕνα τοιοῦτον ἔργον ἀρχαϊκῆς τέχνης μετὰ ὄλην του τὴν παιδικὴν σφριγηλότητα, τὸν ἀκραιφνῆ του ζήλον, τὸν σεβασμὸν συνάμα πρὸς τὸ

παραδεδομένον και την εὐθαρσῆ προοδευτικότητά. Τοῦτο ἀποτελεῖ ὑπερφυῆ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν και αἰγυπτιακὴν τέχνην, ἣ ὁποία ἀπεναρκίωθη εἰς τὴν παράδοσίν της· ἐκεῖ αἰσθανόμεθα τὸν πνιγερὸν ἀέρα τοῦ ἐρεβώδους ἐξαναγκασμοῦ, ἐδῶ τὴν δροσερὰν ἀτμόσφαιραν τῆς ἐλευθερίας.

Εἰς τὸν ἐπὶ τῆς σκηναῆς νῦν ἀνερχόμενον ἀρχαῖκόν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν κατοικεῖ ὑπερφυῆς δύναμις. Ἀληθῶς ἐκπλήττεται τις ὅταν ἀναλογισθῆ τί ἐδημιούργησεν ὁ πολιτισμὸς οὗτος, ὄχι μόνον νέαν ἰδικὴν του ἑλληνικὴν τέχνην, ἣτις ἀφωμόλωσε τὰ ἀνατολικά στοιχεῖα, ἀλλὰ και ἄλλα θεμελιώδη σημασίαν ἔχοντα διὰ τὸ μέλλον ἔθνος. Ἀναφέρομεν μόνον τὴν κατά τὸν ὄγδοον αἰῶνα γενικῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα διαδοθεῖσαν γραφήν. Ἡ παλαιὰ κρητικὴ εἶχε παρέλθει πρὸ πολλοῦ ἀνευ ἰχνους· ὥστε και ἐδῶ ἦτον ἀνάγκη νὰ ἀρχίσουν πάλιν ἐκ νέου και δὴ δι' ἀπ' εὐθείας προσκολλησέως εἰς τὴν Ἀνατολήν, λαμβάνοντες ὡς βᾶσιν τὴν φοινικικὴν γραφήν. Ἀλλὰ και ἐδῶ βλέπομεν πάλιν μίαν οὐσιώδη ἰδιότητα τοῦ ἀρχαῖκοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τὴν διάσχισιν δηλονότι εἰς πλῆθος κέντρων ἀτομικῆς ζωῆς. Ἡ γραφή ἔλαβε διὰ τοῦτο ἀμέσως εἰς ἐκάστην τῶν διαφόρων φυλῶν και πολιτειῶν διάφορον μορφήν. Ἄς προσθέσωμεν και μίαν ἄλλην μεγάλην δημιουργίαν, ἣτοι τὸ χρῆμα, τὸ νόμισμα. Ἀληθῶς ἡ ἰδέα ἦτο μεγαλοφυῆς, ἣτις ἐγεννήθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀνατολήν κατά τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ ὄγδου εἰς τὸν ἑβδομον αἰῶνα, τὸ ζυγισμένον τεμάχιον πολυτίμου μετάλλου, τὸ ὁποῖον πρὸ πολλοῦ ἐχρησίμευε διὰ τὰς ἐμπορικὰς συναλλαγὰς, νὰ μεταβληθῆ εἰς νόμισμα διὰ τῆς ἐγγυωμένης τὸ βᾶρος σφραγίδος τοῦ κράτους. Ἀλλὰ και ἐδῶ ἔφερε πάλιν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἡ πολιτικῆς διάσπασις, καθόσον τὸ νόμισμα ἀμέσως ἔγινε διαφορετικὸν εἰς ἐκάστην πολιτείαν και τοιοῦτοτρόπως ἠτοιμάσθη τὸ ἔδαφος πρὸς ἄκραν καλλιτεχνικὴν ποικιλίαν.

Εἰς ὅλα δὲ κατά τὴν ἐποχὴν ταύτην προηγῆθη ἡ ἀνατολικὴ Ἑλλάς, και πρὸ πάντων ἡ Ἰωνία, τῆς ὁποίας ὁ ζωηρότατος και με πλεῖστα χαρίσματα προικισμένος πληθυσμὸς ἔδωκε και εἰς τὸν ἡρωϊκὸν μῦθον τὴν τελειωτικὴν του ἐπικὴν διαμόρφωσιν. Ἐδῶ κατόκησαν τὰ λείψανα τοῦ ἔθνους, ὅπερ ἐδάστασέ ποτε τὸν μυκηναῖκόν πολιτισμὸν, ἐδῶ δὲ εὐρίσκομεν και τοιαυτὰ τινὰ

καλλιτεχνικὰ χαρίσματα, ὁποία ποικιλοτρόπως μᾶς ἐνθυμίζουσι τὰ κρητομυκηναῖκά ἐκεῖνα.

Πᾶν τὸ νέον και πᾶσα ζωοποιὸς δύναμις ἦλθε κατά τὴν ἀρχαῖκὴν ταύτην περίοδον ἐκ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, και κατά πρῶτον ἡ ᾠθησις πρὸς ἀπαλλαγὴν ἐκ τῶν δεσμῶν τοῦ γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ· ἔπειτα δὲ πλῆθος ἄλλο νέων μορφωμάτων. Ἡ ἐπεξεργασία τούτων τῶν ἐκ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος εἰσρευσάντων διαπλαστικῶν στοιχείων ἔδωκε πολλὴν ἐργασίαν εἰς τοὺς Ἑλληνας τῆς μητροπόλεως και τῶν νήσων. Ἀλλ' ἡ σημασία τῆς ἐπεξεργασίας ταύτης δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμηθῆ, διότι αὐτὴ εἶναι ἡ γεννήσασα τὴν κυρίως ἀρχαῖκὴν τέχνην, τὴν ὁποίαν οἱ Μικρασιᾶται Ἴωνες δὲν ἴσχυσαν μόνον νὰ δημιουργήσουν. Διότι ἐκεῖ πέραν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἡ ἐξάρτησις ἐκ τῆς Ἀνατολῆς δὲν ἔπαυσε ποτέ, εὐχαρίστως δὲ ἐγίνοντο ἀποδεκτὰ τὰ ποτελέσματα τῆς ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι περισσότερον αὐτοπροστάτου ἐπεξεργασίας. Τοιοῦτοτρόπως ἐνίωρις ἤδη ἀλληλεπιδρῶσι στενῶς ἡ μικρασιατικὴ ἀποικιακὴ και ἡ μητρόπολις Ἑλλάς και ἀμοιβαίως συμπληροῦνται. Ἀλλ' ὅσον και ἂν θαυμάζωμεν τὴν ἰσχυρὰν παρόρμησιν, ἣτις ἐδόθη ἐξ Ἰωνίας, και τὰ μεγάλα πνευματιστικὰ χαρίσματα τῶν Ἰόνων, ὀρθὸν ὅμως εἶναι νὰ μὴ ὑπερτιμῶμεν ταῦτα και νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ κυρίως δημιουργὸς αὐτοπροστάτου πλάσεως δύναμις κατόκησε μᾶλλον εἰς τὰς νήσους και εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τοιοῦτοτρόπως ἀναμφισβήτητον ἀπόδειξιν τῆς καλλιτεχνικῆς σημασίας ταύτης τῆς περιφέρειας παρέχει ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ δωρικοῦ ρυθμοῦ. Εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν εὐρίσκομεν αὐστηρὸν χωρισμὸν μεταξὺ τῆς ἀντιπέρας Ἑλλάδος και τῆς ἐνταῦθα· ἐνῆ εἰς τὰς εἰκαστικὰς τέχνας ἀπαντῶμεν ἀμοιβαίαν εἰσορῆν τῶν στοιχείων μεταξὺ τοῦ ἐνὸς και τοῦ ἄλλου μέρους και πληρεστέραν συγχώνευσιν τοῦ νηφαλίου και αὐστηροῦ δωρικοῦ τρόπου πρὸς τὸν πλούσιον, εὐφάνταστον ἄμα και ὀλοζώντανον ἰωνικόν.

Ἀπὸ τῆς καταλύσεως τοῦ μυκηναῖκοῦ πολιτισμοῦ μέχρι τοῦ ἀρξαμένου πλέον ἑβδομοῦ αἰῶνος ἀγνώστος ἔμεινεν εἰς τὴν Ἑλλάδα πᾶσα μνημειακὴ τέχνη. Μόλις δὲ τώρα, διὰ τῆς καθολικῆς ἐθνικῆς προόδου, διὰ τῆς στενῆς πρὸς τὴν Αἴγυπτον και τὴν Ἀνατολήν ἐπιμιξίας, διὰ τοῦ ἐμπορίου και τῆς ἐπικου-

νωνίας, τοῦ πλούτου καὶ τῆς ἰσχύος, ἐδόθησαν οἱ ὄροι πρὸς παραγωγὴν μνημειακῆς τέχνης. Ἄλλ' ὄχι ὀλίγον πρὸς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ ἐμφάνισις ἰσχυρῶν τινῶν ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι εἰς τὰς σπουδαιότητας καὶ πλουσιωτάτας πόλεις ἔλαβον τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν εἰς τὰς χεῖρας, τῶν τυράννων ἐννοοῦμεν, οἵτινες εἰς ταύτην ἀκριβῶς τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ἤκμασαν. Οὗτοι εἶχον τὴν φλογερὰν φιλοδοξίαν νὰ μιμηθοῦν τοὺς δυνάστας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἀνεγείροντες ἐπιβλητικὰ ἀγάλματα καὶ ναοὺς μεγάλους. Ἄλλ' εἰς τὰ φιλόδοξα ταῦτα ἔργα συναγωνίστριαι εἰς τὸ μέσον ἦλθον τάχιστα καὶ αἱ ἐλεύθεραι πολιτεῖαι. Οἱ Κυψελίδαι τῆς Κορίνθου (τῶν ὁποίων ἡ ἀρχὴ κατελύθη ἤδη τὸ 581) ἀφιέρωσαν εἰς τὴν Ὀλυμπίαν κολοσσιαίαν χρυσῆν τοῦ Διὸς εἰκόνα πρότυπον· ἀλλὰ καὶ ἡ πολιτεία τῶν Ναξίων, διὰ ν' ἀναφέρωμεν ἓν μόνον παράδειγμα, ἔστησεν εἰς τὴν Δῆλον κολοσσιαῖον μαρμάρινον ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνος. Πόσον ὁμως εἰς τὰ τοιαῦτα ὤθησιν ἔδιδεν ἡ Ἀνατολὴ διὰ τοῦ παραδείγματός της, μαρτυρεῖ ἡ Κύπρος, ὅπου ὑπὸ τὴν ἀμεσον ἐκείθεν ἐπιρροὴν ἀνεπτύχθη ἡ μνημειακὴ στρογγυλοσώματος πλαστικὴ καὶ ἐνωρὶς καὶ πλουσίως, ἀν καὶ αὕτη δὲν ἀπέκτησεν ἰδίαν καλλιτεχνικὴν σημασίαν.

Ἡ ἀνέγερσις ἀγαλμάτων φυσικοῦ καὶ ὑπερφυσικοῦ μεγέθους δὲν ἦτο διὰ τὸν ἀπλοῦν ἄνθρωπον τῆς πρώτης ἀρχαιότητος τόσον φυσικὸν πρᾶγμα, ὅπως ἡμεῖς συνειθίσσαμεν νὰ νομίζωμεν. Ὁ τόσον πλουσίως ἀγαπυχθεὶς κρητομυκηναϊκὸς πολιτισμὸς, ὑπὸ τὸν ὅποιον διεμορφώθη ὑπέροχος μνημειακὴ ἀρχιτεκτονικὴ, ἀπέστη τοῦ τοιούτου ἐγχειρήματος. Πρὸς τούτοις πρέπει νὰ σκεφθῶμεν, ὅτι καὶ ἡ ἀσσυριακὴ τέχνη πολὺ ὀλίγον ἐφήρμοσε τὴν στρογγυλοσώματον πλαστικὴν ἐν μέτρῳ μεγάλῳ. Ἡ Αἴγυπτος μόνον εἶναι ἡ παλαιὰ πατρίς τῆς ἀγαλματοποιίας καὶ τὸ ὀρμητήριον τῆς διαδόσεως αὐτῆς εἰς τοὺς τόπους, ὅπου ἔφθανεν ἡ αἰγυπτιακὴ ἐπιρροή. Διὰ τοῦτο φαίνεται παράξενον καὶ χρήζει ἐξηγήσεως, πῶς ὁ κρητομυκηναϊκὸς πολιτισμὸς, μολονδὶ τόσον στενὰς σχέσεις εἶχε πρὸς τὴν Αἴγυπτον, ἡ δὲ Αὐλὴ ἰσχυρῶν δυναστῶν παρεῖχε καὶ τὸ κατάλληλον ἔδαφος, ὁμως ἔδειξε τελείαν ἀδιαφορίαν πρὸς τὴν μνημειακὴν ἀγαλματοποιίαν. Ἄλλ' ἀπὸ τὴν παλαιοκρητικὴν ἐκείνην τέχνην ἔλειπεν ἐντελῶς τὸ

πνεῦμα τῆς ἡρεμίας καὶ τοῦ περιορισμοῦ, τὸ ὅποιον ἀπαιτεῖ ἡ μνημειακὴ πλαστικὴ. Αὕτη ἔτεινε πρὸς τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ζωῆς, τῆς κινήσεως, τῆς ἐνεργείας. Ἐπειδὴ δὲ τὰ μνημειακὰ αἰγυπτιακὰ ἀγάλματα θὰ τῆς ἐφάνησαν χωρὶς ψυχὴν καὶ ζωὴν, δὲν ἠσθάνθη καμμίαν ἔλξιν πρὸς ἀπομίμησιν των· ἀλλὰ καὶ δὲν ἦτο βεβαίως ἱκανὴ ἐξ ἰδίας ὀρμῆς διὰ μιᾶς νὰ δημιουργήσῃ μεγάλα ἀγάλματα με φυσικὴν κίνησιν, νὰ κατορθώσῃ δηλαδὴ ὅ,τι ἀργότερα ἡ ἑλληνικὴ τέχνη ἐπέτυχεν μετ' ἐπίμονον μακρὰν ἐργασίαν. Τοῦτο ἦτο πρᾶγμα ἀδύνατον· καὶ διὰ τοῦτο ἐγκατέλειπε κάθε ἰδέαν μνημειακῆς ἀγαλματοποιίας.

Ὅτι δὲ καὶ ἡ ἀκολουθήσασα ἐποχὴ τῆς ὀπισθοδρομήσεως τοῦ πολιτισμοῦ ἠγνόησεν αὐτήν, δὲν χρήζει ἐξηγήσεως. Αἱ συνθήκαι τῆς γενέσεως παρουσιάσθησαν καὶ πάλιν, ὅτε ἀνεβλάστησεν ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς. Τώρα ἠδύνατο πλέον ἡ Αἴγυπτος νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον· τὸ δὲ ὑπὸ τὸν γεωμετρικὸν ρυθμὸν παιδαγωγηθὲν καλλιτεχνικὸν αἶσθημα δὲν ἐξεφόθει πλέον ἢ ψυχρὰ ἡρεμία τῶν ζωϊκῶν καὶ ἀνθρωπίνων μορφῶν τῶν μνημείων τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ μᾶλλον εἴλκυεν αὐτό. ἠσθάνοντο τώρα ποῖαν ἐπιβολὴν καὶ ποῖον μεγαλεῖον εἶχεν αὕτη. Πραγματικῶς ἴσα-ἴσα εἰς τὴν πρωϊμωτάτην μνημειακὴν πλαστικὴν τῆς Ἑλλάδος βλέπομεν ποῖαν σημασίαν λαμβάνουν τὰ κολοσσιακὰ ἀγάλματα· διότι τὸ μέγεθος ἀκριβῶς τῶν αἰγυπτιακῶν ἀγαλμάτων ἐπροξένει ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν καὶ πρὸς μίμησιν ἐξήγειρε.

Ὅπως εἰς τὴν Αἴγυπτον, τοιοῦτοτρόπως καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ μνημειακὴ πλαστικὴ ὑπηρέτησε κατ' ἀρχὰς μόνον τὰ ἱερὰ τῶν θεῶν, ὅπου τὰ ἀγάλματα ἐστήνοντο ὡς ἀφιερύματα, καὶ τὰ ἱερὰ τῶν ἀποθανόντων, τοὺς τάφους δηλαδὴ, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀνηγείροντο ὡς μνημεῖα. Ἄλλ' αὕτη ἡ χρῆσις ἦτο ἡ σπανιωτέρα, συνηθεστέρα δὲ ἡ ἄλλη. Τῶν ἱερῶν τὰ ἀγάλματα ἦσαν ἀφιερύματα, ἐνῆ δὲ αὐτὰς τὰς πρὸς λατρείαν τῶν θεῶν εἰκόνας ἐχρησιμοποιήθη ἡ μνημειακὴ πλαστικὴ σχετικῶς βραδύτερον, ἐπειδὴ ἤρκουν διὰ τὴν λατρείαν ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη τὰ ἀρχαῖα σύμβολα τῆς θεότητος ἢ τὰ μικρὰ ἀρχαῖα εἰδῶλα. Διὰ τοῦτο ὑπῆρχον ἱερὰ ἄνευ λατρευτικοῦ ἀγάλματος ἢ με μικρὸν μόνον εἰς ἀπέριτον ναῖδιον κείμενον, ἐνῆ τὸ ἱερὸν ἐν γένει ἐκόσμου

πολυάριθμα ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον γινόμενα μνημειακὰ ἀναθηματικά ἀγάλματα. Τοῦτο παρατηρεῖται πρὸ πάντων εἰς τὴν Κύπρον, ὅπου κατὰ τὸν ἑβδομον αἰῶνα μέχρι τοῦ ἕκτου τὰ ἱερὰ ἐκαλύπτοντο ὑπὸ δάσους ἀναθηματικῶν ἀγαλμάτων ποικίλου μεγέθους, ναοὶ ὅμως δὲν ὑπῆρχαν ἀκόμη ἢ ἦσαν ὅλως πενιχροί.

Τὰ παλαιὰ εἶδωλα, τὰ ὁποῖα καὶ εἰς τοὺς κατόπιν χρόνους ἐτιμῶντο ὡς ἀγιώτατα, ἦσαν ὅλα σχετικῶς μικρά, καὶ διὰ τοῦτο ἦρχει δι' αὐτὰ μικρὸν ναΐδιον. Πολλὰ μάλιστα ἱερὰ καὶ μέχρις ὑστέρων χρόνων εἰς τοῦτο ἠρκέσθησαν. Ἄλλ' εἰς τοὺς διασημότερους τόπους δὲν περιωρίσθησαν εἰς αὐτὰ, πρὸ πάντων δὲ ἐκεῖ ὅπου ἐπρόκειτο τὰ πάντα ν' ἀνεγερθῶσιν ἐκ βάρρων, καθὼς εἰς τὰς ἀποικιακὰς πόλεις, ἠκολούθησαν τὰς ὑπαγορεύσεις τῶν νέων ἀφυπνιζομένων ἀναγκῶν πρὸς δημιουργίαν μνημειακῆς τέχνης.

Ἔπεται συνέχεια

Γ Ε Ω Ρ Γ Ι Κ Α Ζ Η Τ Η Μ Α Τ Α

Η ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ ΤΩΝ ΑΓΡΑΝΑΠΑΥΣΕΩΝ

Μία τῶν κυριωτέρων αἰτιῶν τῆς πενιχρότητος τῶν ἐκ τῆς γεωργίας προϊόντων τῶν παρ' ἡμῖν γεωργῶν εἶναι ἡ μονομερῆς ἐπιδίωξις διὰ τῆς καλλιεργείας τῆς γῆς γεωργικῶν προϊόντων, σιτηρῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὀλίγων ὀσπρίων κλπ. ἄνευ συγχρόνου παραγωγῆς καὶ κτηνοτροφικῶν προϊόντων ἐν καταλλήλῳ συνδυασμῷ μετὰ τῶν γεωργικῶν τοιούτων. Ἡ γεωργία ἄνευ ἀναλόγου κτηνοτροφίας διεξαγομένη, τουτέστιν ἄνευ καλλιεργείας ἐπαρκῶν φυτῶν προωρισμένων διὰ τὴν διατροφήν κτηνῶν ἐπὶ σκοπῷ παραγωγῆς ζῆλων ἐργατικῶν, κρεατοπαραγωγῶν, γαλακτοπαραγωγῶν, ἔριοπαραγωγῶν, ἴσοπαραγωγῶν κλ. καταλήγει εἰς μείωσιν τῆς παραγωγικῆς δυνάμεως τοῦ ἐδάφους καὶ εἰς ἐσοδείας προϊόντων γεωργικῶν σὺν τῇ χρόνῳ πτωχοτέρας, διότι οἱ ἄγροί, μὴ ὑπαρχούσης τότε ἐπαρκοῦς ζωϊκῆς κόπρου, ἐξαντλοῦνται ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος καὶ ἀποδίδουν ὀλιγώτερα.

Ἡ ἔλλειψις κτηνοτροφικῆς παραγωγῆς φέρει μείωσιν καὶ τῆς κυρίως γεωργικῆς παραγωγῆς, ἐπὶ πλέον δὲ ἀποστερεῖ τοὺς γεωργοὺς τῶν ἐκ τῆς κτηνοτροφίας προσόδων, διότι δὲν γνωρίζουν οἱ γεωργοὶ παρ' ἡμῖν ὅτι ἡ κτηνοτροφία εἶναι βιομηχανία, ἐν ἣ διὰ τῶν ζωϊκῶν μηχανῶν τὰ φυτικά προϊόντα, ἥτοι αἱ πρῶται τῆς γεωργίας ὕλαι μετατρέπονται εἰς ζωϊκὰ προϊόντα μεγαλύτερας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀξίας ἢ τὰ φυτικά προϊόντα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐκεῖνα παράγονται. Ἡ παραγωγή ὑπὸ τῶν γεωργῶν γεωργικῶν προϊόντων ἄνευ συγχρόνου παραγωγῆς καὶ κτηνοτροφικῶν τοιούτων ἀναλόγων χαρακτηρίζει τοὺς πρωτογενεῖς γεωργοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, μεταξὺ τῶν ὁποίων δυστυχῶς καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἡ σύγχρονος δὲ παραγωγή ὑπὸ τῶν γεωργῶν γεωργικῶν καὶ κτηνοτροφικῶν συνάμα προϊόντων ἐν

καταλλήλιω συνδυασμῷ χαρακτηρίζει πάντας τοὺς μᾶλλον προηγμένους γεωργοὺς τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Οἱ δεῦτεροι εἶνε ἀσυγκρίτως εὐπορώτεροι τῶν πρώτων. Οὕτω βλέπει τις ἐν Δανίᾳ λ. χ. μικροὺς γεωργοὺς ἔχοντας πρόσδοτον ἔτησίαν 2 - 3 χιλιάδων δραχμῶν ἐκ τῆς καλλιεργείας ἐν καταλλήλιω συνδυασμῷ μετὰ κτηνοτροφίας 20 - 30 μόνων στρεμμάτων ἀγρῶν, ἐν ᾧ οἱ ἐν Ἑλλάδι γεωργοὶ κεκτημένοι λ. χ. 100 στρέμματα ἀγρῶν δὲν ἀποκομίζουσιν ἐξ αὐτῶν οὐδὲ 100 δραχμὰς ἀκαθάριστον πρόσδοτον, διότι διεξάγουσιν τὸ ἔργον τῆς γεωργίας ἀνευ κτηνοτροφίας ἢ μετ' ἐλαχίστης καὶ ἀσημάντου τοιαύτης. Μὴ δυνάμενοι δὲ ἕνεκα ἀνεπαρκείας κτηνῶν, ἐπομένως καὶ ζωϊκῆς κόπρου, νὰ λιπαίνουσιν τοὺς ἀγρούς, δὲν δύνανται νὰ σπείρουν κατ' ἔτος εἰμὴ τὸ ἡμισυ μέρος τῶν ἀγρῶν τῶν, εἰς πολλὰ δὲ μέρη καὶ τὸ τρίτον μόνον αὐτῶν, τὸ δὲ ἄλλο ἡμισυ ἢ καὶ τὰ δύο τρίτα τοῦ κτήματος ἀφήνουν ἀνευ σπορᾶς τουτέστιν ὑπὸ ἀγρανάπασιν.

Ὁ ἀγρὸς μὴ λιπαινόμενος, ἐὰν δὲν εἶναι ἐκ φύσεως πολὺ γόνιμος, δὲν δύνανται νὰ παρέχῃ κατ' ἔτος ἐπαρκῆς ποσὸν τροφῆς εἰς τὰ ἐπ' αὐτοῦ σπειρόμενα φυτά. Ὡς ἐκ τούτου ἀνάγκη νὰ σπείρεται ἀπαξ μόνον κατὰ διετίαν ἢ κατὰ τριετίαν, ἵνα τὸ ποσὸν τῶν ὀλίγων θρεπτικῶν στοιχείων, ὅσα δύνανται νὰ παράσχη διὰ τῆς βαθμιαίας διαλύσεως, ὁ μὴ λιπαινόμενος ἀγρὸς κατὰ τὸ διάστημα δύο ἢ τριῶν ἐτῶν, ἐπαρκέσουν διὰ μίαν μόνον ἐσοδεῖαν. Γῆ τις λ. χ. περιέχουσα ἐκ φύσεως ὀλιγώτερον τοῦ 1 ἐπὶ τοῖς 1000 ἄζωτον ἢ ὕπερ τὸ αὐτὸ χῶμα περιέχον εἰς χιλίας αὐτοῦ ὀκτάδας ὀλιγώτερον τῆς 1 ὀκτᾶς ἄζωτου, δὲν δύνανται συνήθως νὰ παράσχη πρὸς παραγωγὴν 100 ὀκτάδων σίτου ἐξ ἑνὸς στρέμματος περὶ τὰς 3 ὀκτάδας ἄζωτου, ὅσας ἀπαιτεῖ τὸ ποσὸν αὐτὸ τοῦ σίτου ἵνα παραχθῇ, ἀλλὰ παρέχει μόνον 1 λ. χ. ὀκτᾶν κατὰ στρέμμα καὶ κατ' ἔτος ἢ 2 μόνον ὀκτάδας ἄζωτου. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ σπείρωμεν τὸν σίτον ἐπὶ τοῦ ἀγροῦ αὐτοῦ ἀπαξ κατὰ διετίαν ἢ τριετίαν, ἵνα κατὰ τὸ μακρὸν αὐτὸ διάστημα κατορθωθῇ νὰ συγκεντρωθῇ εἰς τὴν γῆν ποσὸν ἄζωτου ἀφομοιωσίμου (διὰ τῆς ἀποσυνθέσεως τῶν ἐντὸς τῆς γῆς ὀργανικῶν οὐσιῶν) τόσων ὀκτάδων, ὅσαι ἀπαιτοῦνται διὰ μίαν ἱκανοποιητικὴν εἰσοδεῖαν σίτου.

Ἀνάλογον συμβαίνει καὶ διὰ τὰ ἄλλα θρεπτικὰ στοιχεία τοῦ

σίτου, ἦτοι τὸ φωσφορικὸν ὀξύ, τὸ κάλι κλπ. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναμένωμεν εἰς τὰς περιπτώσεις τῶν ἀγρανάπασεων ἐπὶ δύο καὶ τρεῖς ἔτη ἵνα ἐν τῇ μεταξὺ διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ἀέρος, τῆς θερμότητος καὶ τῆς ὑγρασίας σχηματίσῃ ὁ ἀγρὸς καὶ συγκεντρώσῃ διαλυτὸν φωσφορικὸν ὀξύ καὶ κάλι εἰς ποσὸν ἐπαρκῆς διὰ μίαν ἱκανοποιητικὴν ἐσοδεῖαν σίτου. Ἄν τὸ ἔδαφος ἦτο ἐκ φύσεως πολὺ γόνιμον, ἠδύνατο κατ' ἔτος νὰ παρέχῃ εἰς τὰ φυτὰ ποσὰ ἄζωτου, φωσφορικοῦ ὀξέος, κάλιος κλπ. ὅσα ἀπαιτοῦνται διὰ μίαν καλὴν εἰσοδεῖαν σίτου καὶ ἄλλων φυτῶν. Ἦτοτε θὰ ἠδυνάμεθα κατ' ἔτος νὰ σπείρωμεν τὸν αὐτὸν ἀγρὸν, ἀνευ ἀγρανάπασεως.

* *

Ἡ ἀγρανάπασις, ἣτις κυρίως δὲν πλουτίζει τὸν ἀγρὸν εἰς στοιχεῖα θρέψεως τῶν φυτῶν, ἀλλὰ μόνον δίδει εἰς τὴν γῆν καιρὸν, ἵνα τὰ ἐντὸς αὐτῆς ἐκ φύσεως προϋπάρχοντα στοιχεῖα μετατρέψῃ ἀπὸ ἀδιαλύτων εἰς διαλυτὰ (ἀφομοιώσιμα), δὲν προλαμβάνει βεβαίως τὴν ἐξάντλησιν τῶν ἀγρῶν, ἀλλὰ μόνον ἐπιβραδύνει ταύτην. Ἄντι νὰ ἀφαιρῶμεν κατ' ἔτος μέρος τῶν στοιχείων αὐτῆς, ὡς συμβαίνει διὰ τῆς κατ' ἔτος σπορᾶς καὶ συγκομιδῆς, ἀφαιροῦμεν ἐκ τῶν ὑπὸ ἀγρανάπασιν ἀγρῶν τὸ μέρος τοῦτο τῶν στοιχείων ἀπαξ μόνον κατὰ διετίαν ἢ τριετίαν. Ἀλλὰ πάντως ἡ ἀφαίρεσις γίνεται, ἐπομένως καὶ ἡ ἐξάντλησις τῆς γονιμότητος ἐξακολουθεῖ νὰ λαμβάνῃ πάντοτε χώραν προϊόντος τοῦ χρόνου. Ἐπὶ πλέον ἔχει ἡ ἀγρανάπασις τὸ σοβαρὸν μειονέκτημα νὰ μὴ ἐπιτρέπη νὰ λαμβάνωμεν ἐκ τῆς αὐτῆς γῆς καρποὺς εἰμὴ ἀπαξ κατὰ διετίαν ἢ τριετίαν, τουτέστι μόνον τὸ ἡμισυ ἢ τὸ τρίτον τῶν ἀγρῶν ἡμῶν κατ' ἔτος ἐκμεταλλεῦμεθα καὶ ὅχι τὸ ὅλον. Οὕτω λ. χ. οἱ ἀγρόται τῆς Ἀττικῆς—μὴ συμπεριλαμβανομένων τῶν πέριξ τῶν Ἀθηνῶν κηπουρῶν τῶν καλλιεργούντων τῇ βοήθειᾳ ἀφθόνων λιπασμάτων κατ' ἔντασιν περὶ τὰ 300 στρέμματα ἀγρῶν ἕκαστος—δὲν σπείρουν καὶ δὲν θερίζουσιν κατ' ἔτος εἰμὴ τὸ ἡμισυ καὶ πολλάκις τὸ τρίτον μέρος τῶν ἀγρῶν αὐτῶν, ἦτοι 100 ἢ 150 στρέμματα μόνον, ἀφήνοντες τὰ ἄλλα 200 ἢ 150 στρέμματα ἀνευ σπορᾶς τινος ὑπὸ ἀγρανάπασιν, ἦτοι διὰ πενιχρὰν φυσικὴν βοσκήν καὶ δι' ὀργώματα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἢ ἐξάντλησις τῶν ἀγρῶν ἀνευ λιπασμάτων

καλλιεργουμένων δὲν προλαμβάνεται, καθὼς εἶπαμεν, διὰ τῶν ἀγροναπαύσεων, ἀλλὰ καίτοι κατὰ μακρότερα χρονικά διαστήματα πάλιν ἐπέρχεται, οἱ ἀγροὶ τῆς Ἀττικῆς, καίτοι ἀπαξ κατὰ διετίαν ἢ τριετίαν σπείρονται καὶ θερίζονται, δὲν ἀποδίδουν περισσότερο τῶν 50 κατὰ μέσον ὀκάδων σίτου τὸ στρέμμα ἐπὶ καλῆς ἐσοδείας. Ὁ γεωργὸς τῆς Ἀττικῆς ἔχει ἐπομένως κατ' ἔτος ἐκ 300 ὄλων στρεμμάτων ἀγρῶν, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν 10 περιῶπου ὀκάδων σπόρου κατὰ στρέμμα 4 χιλιάδας μέχρι 6 χιλ. ὀκάδων σίτου ($100 \times 40 = 4000$ ἢ $150 \times 40 = 6000$), διότι σπείρει οὗτος κατ' ἔτος μόνον 100 ἢ 150 στρέμματα, ἀφῆνων τὰ ἄλλα ὑπὸ ἀγροναπαύσεων.

Χάρις εἰς τὸ πρωτογενὲς αὐτὸ σύστημα παράγει, τοῦ καιροῦ εὐνοοῦντος, ἐκ 300 ὄλων στρεμμάτων ποσὸν σίτου ἀναλογοῦν πρὸς $13 \frac{1}{2}$ μέχρις 20 μόνον ὀκάδων κατ' ἔτος καὶ κατὰ στρέμμα, ἀξίας πρὸς 40 τὸ πολὺ λεπτά κατ' ὀκάδων $5 \frac{1}{2}$ μέχρι 8 δραχμᾶς κατ' ἔτος καὶ κατὰ στρέμμα. Ἐκ τοῦ ποσοῦ αὐτοῦ δεόν νὰ ἀφαιρέσωμεν τὰς δαπάνας ἐνοικίου τοῦ ἀγροῦ, τόκου καὶ φθορᾶς τοῦ κεφαλαίου τῶν ἐργατικῶν κτηνῶν, τῶν ἐργαλείων καὶ τῶν σχετικῶν κτιρίων, τῶν δαπανῶν τῆς συντηρήσεως τῶν κτηνῶν, τὰ ὅποια δὲν τρέφονται μόνον δι' ἀχύρου, τὸν φόρον τῶν ἀροτριῶντων κτηνῶν, τὰ θεριστικὰ καὶ τὰ ἀλωνιστικὰ ἐξοδα, ὅσα πληρώνει ὁ γεωργὸς χάριν βοηθητικῆς ἐργασίας εἰς ἄλλους, καὶ θὰ ἴδωμεν τί ἀπομένει ὡς ἀμοιβὴ διὰ τὴν ἐργασίαν τοῦ γεωργοῦ. Σχεδὸν τίποτε καὶ καταντᾷ ἢ ἐργασία αὐτὴ εἰς ματαιοπονίαν, εἰς ἰχρὴ καὶ εἰς δυστυχίαν, ἐξ ἧς ὁ γεωργὸς τῆς Ἀττικῆς ἀνακουφίζεται μόνον διὰ τῆς ἐπι πλέον καλλιεργείας ἀμπέλων καὶ ἐλαιῶν, εἰς τινὰ δὲ πλησιόχωρα τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐκ μερικῆς κηπουρικῆς (ὡς ἐν Μενιδίῳ), ἐξ ἀγωγίων κάρρων εἰς τὰς Ἀθήνας κλπ. Ἡ γεωργία ὅμως αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν εἶνε εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐργασία μὴ δυναμένη νὰ διατηρήσῃ οὐδὲ τὸν ἰδιοκτῆτην 300 ὄλων στρεμμάτων ἀγρῶν.

***

Ἀνάλογα δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ καὶ ἐπὶ τῶν πλείστων τῆς Ἑλλάδος ἐπαρχιῶν μετὰ μικρῶν ἐπι ἐλαττον ἢ ἐπι πλέον διαφορῶν εἰς τὰς ἐσοδείας τῶν ἀγρῶν. Ὅταν δὲ τοιαύτη εἶναι

ἢ οἰκονομικὴ θέσις τοῦ γεωργοῦ τοῦ κεκτημένου 200 καὶ 300 στρέμματα ἀγρῶν δύναται τις νὰ φαντασθῇ ὅποια εἶναι ὅταν πρόκειται περὶ ἐκτάσεως κτημάτων πολὺ μικροτέρων 50 λ. χ. ἢ 100 στρεμμάτων ἀγρῶν κατὰ τὸ σύστημα τῶν ἀγροναπαύσεων καλλιεργουμένων, ἔστι καὶ ἂν πολὺ τῶν ἀγρῶν τούτων ἀποδίδουν κάτι περισσότερο ἢ οἱ ἀγροὶ τῆς Ἀττικῆς. Καὶ αὐτὸ μὲν εἶναι τὸ ἐπικρατοῦν δυστυχῶς παρ' ἡμῖν πρωτογενὲς τῆς γεωργίας σύστημα τῶν ἀγροναπαύσεων, τὸ ὅποιον κατ' ἀνάγκην εἶναι ἀνεκτὸν μόνον εἰς περιπτώσεις ἀραιότητος γεωργικοῦ πληθυσμοῦ ὡς ἐν Θεσσαλίᾳ, ἢ ὅπου ὑπάρχει ἔλλειψις κεφαλαίων καὶ γνώσεων καὶ ἐκτάσεως ἀγρῶν. Τὸ δὲ προοδευτικὸν σύστημα τὸ ἐπιβαλλόμενον εἰς πάσας τὰς ἄλλας περιπτώσεις, εἰς τὸ ὅποιον πρέπει νὰ εἰσέλθῃ βαθμηδὸν ἢ γεωργία παρ' ἡμῖν, ἐφ' ὅσον ὁ γεωργικὸς πληθυσμὸς πυκνοῦται, συνίσταται εἰς τὴν καλλιέργειαν ἐναλλάξ μετὰ σιτηρῶν καὶ ἄλλων φυτῶν, ὄσπριων, βιομηχανικῶν καὶ πρωτίστως ζωοτροφικῶν φυτῶν, σπειρομένων ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν ἀγρῶν, ὅσους ἀφήνομεν δι' ἀγροναπαύσεων, καταργουμένην ὅπως κατηγορήθη πανταχοῦ τῶν πολιτισμένων ἐθνῶν. Ἦτοτε ἀντὶ νὰ ἀφήνωμεν κατ' ἔτος ἄνευ σπορᾶς τινος, δηλαδὴ ἀνεκμετάλλευτον τὸ ἡμισυ ἢ καὶ πλέον τῶν ἀγρῶν, θὰ ἔχωμεν καὶ ἐξ αὐτῶν πρόσδοτον ἀξιόλογον ζωοτροφικῶν ἰδίως φυτῶν. Διὰ τούτων δὲ θὰ ἀναπτύξωμεν γεωργικὴν κτηνοτροφίαν, ἀνάλογον παραγωγὴν λ. χ. ἵππων, ἡμιόνων, ὄνων, μόσχων, βοῶν, χοίρων, ἀρνῶν, γάλακτος, ἀγελάδων καὶ προβάτων, ὀρνιθοείδῃ κλπ. ἀναλόγως τῶν ἐκασταχοῦ ἰδιαιτέρων περιστάσεων ἐδάφους, κλίματος, οἰκονομικῆς καταστάσεως, ὄρων καταναλώσεως κλπ.

***

Τὰ ζωοτροφικὰ ταῦτα φυτά, διὰ τῶν ὁποίων δυνάμεθα νὰ καλύψωμεν πάντας τοὺς μέχρι τοῦδε ὑπὸ ἀγροναπαύσεων ἐγκαταλειπομένους ἀγρούς, δεόν κατὰ τὸ πλεῖστον νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν τάξιν τῶν ὄσπριων, καθὼς οἱ κύαμοι, οἱ λάθυροι, τὰ ζωοτροφικὰ πῖσα, ὁ βῆκος, ἡ ῥόβη, ἡ ὄνοβρυχίς, ἡ κοινὴ καὶ ἡ ἰσπανικὴ (Sulla), τὰ λούπινα κλπ., μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἐκεῖνα, ὅσα ἕκαστος τόπος καλλίτερον ἐπιδέχεται. Τὰ ὄσπριώδη ταῦτα φυτά, τὰ μὲν παρέχουν κατὰ στρέμμα 50 μέχρις 150 ὀκάδων

καρπῶν καὶ ἀναλόγου ἀχύρου διὰ τὰ κτήνη, τὰ δὲ 200—400 ὀκάδας σανοῦ, ἤτοι χόρτου ξηροῦ διὰ τῆς ἀποξηράσεως στελέχους φύλλων καὶ καρπῶν ἁώρων, ἀφ' οὗ τὰ φυτὰ ταῦτα θερισθῶν πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν χλωρὰ, πρὸ τῆς ὠριμάνσεως δηλαδὴ τοῦ καρποῦ, ξηραίνόμενα καὶ ἐναποθηκευόμενα. Σχεδὸν πάντα δύνανται νὰ χρησιμεύσουν ὡς τροφή τῶν κτηνῶν καὶ ἐν χλωρῇ καταστάσει καὶ τέλος τὰ πλεῖστα μετὰ τὴν συγκομιδὴν ἀφήνουν εἰς τὸν ἀγρὸν ὑπολείμματά τινα διὰ βοσκὴν. Ἔχουν δὲ τὴν ἐξόχως εὐεργετικὴν ἰδιότητα νὰ λιπαίνουν τὰ φυτὰ ταῦτα τὸν ἀγρὸν καὶ νὰ καθιστοῦν αὐτὸν γονιμώτερον ὑπὸ ἔποψιν ἀζώτου, διότι λαμβάνουν τὸ στοιχεῖον τοῦτο δωρεὰν ἐκ τῆς ἀτμοσφαιρᾶς δι' εἰδικῶν μικροβίων σχηματιζομένων εἰς ἰδιαίτερα φύματα ἀναπτυσσόμενα εἰς τὰς ῥίζας αὐτῶν.

Ἐπομένως τὰ σιτηρὰ σπειρόμενα ἐπὶ ἀγροῦ, ὁ ὁποῖος τὸ προηγούμενον ἔτος περιείχεν ὄσπριωδῆ, ὄχι μόνον εὐρίσκουν τὸν ἀγρὸν αὐτὸν καθαρὸν ἀπὸ ἀγρίων χόρτων, ἀλλὰ καὶ γονιμώτερον ἢ πρὶν ὑπὸ ἔποψιν ἀζώτου. Οὕτως ἀναπτύσσονται καλλίτερον ἢ ἐπὶ ὀργώματος ἀγραναπαυομένου ἑδάφους, ὑπὸ ἓνα ὅμως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπαραίτητον ὄρον, νὰ σπείρεται μετὰ τῶν ὄσπριωδῶν φυτῶν εἰς τὸ ἑδάφος μίγμα λιπαντικὸν ἐκ 30-40 ὀκάδων ὑπερφωσφορικοῦ ἀσβεστίου καὶ 10-20 ὀκάδων θειικοῦ καλλίου κατὰ στρέμμα. Τὸ λιπαντικὸν τοῦτο μίγμα σπείρεται εἰς τὸν ἀγρὸν καθ' ἣν ἡμέραν καὶ ὁ σπόρος τῶν ὄσπριων καὶ σκεπάζεται διὰ τῆς αὐτῆς ἀρόσεως, ἣ ὁποία καλύπτει καὶ τὸν σπόρον.

Ἐκάστη ὀκτὴ ὑπερφωσφορικοῦ ἀσβεστίου, περιέχοντος 16-18 τοῖς 100 φωσφορικοῦ ὀξὺ διαλυτὸν εἰς ὕδωρ, τιμᾶται εἰς τὰς Ἀθήνας περὶ τὰ 12 λεπτά, καὶ ἑκάστη ὀκτὴ θειικοῦ καλλίου περιέχοντος 45-50 τοῖς 100 κάλεως περὶ τὰ 35 λεπτά. Ἐν συνόλῳ ἢ ὡς ἄνω λιπανσις στοιχίζει 8 μέχρι 12 δραχμῶν κατὰ στρέμμα. Φέρει ὅμως ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὄχι μόνον πλεόνασμα κατὰ 30-40 περίπου ὀκάδων καρπῶν ὄσπριων ἢ κατὰ 100 ὀκάδας σανοῦ ὄσπριωδους. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ δεύτερον ἔτος αὐξάνει συνήθως τὴν ἔσοδον τῶν σιτηρῶν κατὰ 30 τοῦλάχιστον ὀκάδας καρπῶν κατὰ στρέμμα. Ἐπομένως ἡ δαπάνη τοῦ λιπάσματος αὐτοῦ ἀποδίδεται συνήθως διὰ τοῦ πλεονάσματος τῆς ἔσο-

δείας τῶν δύο ἔτων μετὰ τόκου ὄχι μικροτέρου τῶν 50 μέχρι 100 ἐπὶ τοῖς 100.

***

Ὁ γεωργὸς ὁ κατορθόνων τῆ βοήθειᾳ χημικῶν λιπασμάτων νὰ ἐφαρμόζη τὸ ἀνωτέρω σύστημα τῆς ἀντικαταστάσεως τῶν ἀγραναπαύσεων δι' ὄσπριωδῶν φυτῶν σπειρομένων ἐπὶ τῶν ἀγρῶν ἐν ἔτος πρὸ τῶν σιτηρῶν, τουτέστιν ὁ σπείρων τὸ ἡμισυ τοῦ κτήματος δι' ὄσπριωδῶν φυτῶν καὶ τὸ ἄλλο ἡμισυ διὰ σιτηρῶν καὶ τὰνάπαλιν κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος, θὰ ἔχη ὄχι μόνον καὶ παραγωγὴν σιτηρῶν ἀνωτέραν κατὰ ποσὸν καὶ ποιὸν ἐκ τοῦ αὐτοῦ κτήματος, ἀλλὰ καὶ ἀφθονίαν τροφῶν δι' ἀνάπτυξιν ἀναλόγου ἀγροτικῆς κτηνοτροφίας. Διὰ ταύτης θὰ ἔχη ἀφεύκτως ἐκ τοῦ αὐτοῦ κτήματος διπλασίαν τοῦλάχιστον πρόσοδον, πρὸς δὲ καὶ κόπρον ἀρκετὴν διὰ μέρος τῶν ἀγρῶν του. Οὕτω θὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ στάδιον τῆς ποθουμένης καὶ μάτην ἐπιδιωκομένης εὐημερίας καὶ ὁ ἀγροτικὸς λαὸς τῆς Ἑλλάδος.

Ἀλλὰ ποῦ θὰ εὕρη ἄρά γε κεφάλαια ὁ γεωργικὸς λαὸς διὰ κτήνη, διὰ χημικὰ λιπάσματα, διὰ σπόρους ὄσπριωδῶν; Ἐγὼ θέλω νὰ κατέχουν καλῶς οἱ ἡμέτεροι γεωργοὶ τὴν γνώσιν τοιοῦτου συστήματος προοδευτικοῦ καὶ δύνανται τότε νὰ ἐξοικονομήσουν βαθμηδὸν τὸ κεφάλαιον τῆς ἐφαρμογῆς του, ὅπως αἱ 100 καὶ πλέον χιλιάδες τῶν ἀγροτῶν μας κατώρθωσαν νὰ ἐξοικονομήσουν κεφάλαιον τοῦλάχιστον 60 ἑκατομμυρίων φράγκων διὰ τὰ ἔξοδα τῆς μεταναστεύσεώς των εἰς τὴν Ἀμερικὴν.

ΣΠΥΡ. ΚΑΣΙΩΤΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ ΠΕΡΙ
ΓΑΛΑΚΤΟΣ

Μεταξύ τῶν πολλῶν ἐπιστημονικῶν συνεδρίων, ὅσα συνεκροτήθησαν κατὰ τὸ παρελθὸν φθινόπωρον εἰς διάφορα τῆς Εὐρώπης κέντρα, πρέπει ἰδιαίτερος νὰ ἀναφέρωμεν τὴν συνέλευσιν τῶν Γερμανῶν φυσιοδιφῶν καὶ λατρῶν, ἡ ὁποία συνήλθεν εἰς Δρέσδην, ἀπὸ τῆς 15ης μέχρι τῆς 21ης Σεπτεμβρίου, καὶ τὸ διεθνὲς συνέδριον τῆς Ὑγιεινῆς καὶ δημογραφίας, τὸ ὁποῖον συνεκροτήθη εἰς Βερολίνον ἀπὸ τῆς 23ης μέχρι τῆς 29ης Σεπτεμβρίου.

Εἰς μὲν τὴν πρώτην οἱ συνελθόντες ἐπιστήμονες, ὅλοι Γερμανοὶ δὲν ὑπερέβησαν τοὺς 1.300, εἰς δὲ τὸ δεύτερον προσήλθαν ἔξ ὄλων τῶν μερῶν τῆς ὑψηλίου περὶ τὰς 4.000 καὶ τὸ σημειώσεως ἄξιον εἶναι, ὅτι αὐτὴν τὴν φορὰν ὅλοι ἐπέδειξαν ἀκαταπόνητον προθυμίαν εἰς τὸ νὰ παρακολουθήσουν μὲ προσοχὴν καὶ ἐνδιαφέρον τὰς ἐργασίας τοῦ συνεδρίου καὶ νὰ λάβουν μέρος εἰς τὰς σχετικὰς συζητήσεις περὶ τῶν ὑπὸ μελέτην θεμάτων, ἔξ ὧν σταχυολογοῦμεν ἑνταῦθα ὀλίγα τινά, ἄξια γενικωτέρου τινὸς ἐνδιαφέροντος.

Καὶ ἐν πρώτοις εἰς τὴν Δρέσδην ἀνεκινήθη, μεταξὺ ἄλλων, καὶ τὸ ζήτημα τοῦ ὑγιεινοῦ τοῦ γάλακτος. Εἰς τὴν Γερμανίαν παράγονται ἔτησίως 19.000.000.000 λίτρ. γάλακτος ἀγελαδίνου, ἀξίας 2.000.000.000 φράγκων, παράγονται δὲ προσέτι καὶ 60.000.000 λίτρ. αἰγείου γάλακτος ἀξίας 100.000.000 φράγκων. Τὸ πλεῖστον εἶναι ὅτι, ἐνῶ ἡ ἀγοραία τιμὴ ὄλων τῶν ἄλλων τροφίμων ὑψώθη σημαντικῶς, ἡ ἀξία τοῦ γάλακτος ἔμεινε σχετικῶς ἀμετάβλητος καὶ θὰ ἦτο βέβαια ἀδύνατον νὰ συμβῆ τὸ τοιοῦτον, ἐὰν εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ εἰς τὴν βιομηχανίαν τοῦ γάλακτος δὲν ἐχώρουν παντοειδεῖς νοθεύσεις εἰς βάρος τοῦ βαλλαντίου καὶ τῆς ὑγείας τῶν καταναλωτῶν. Ἐσκέφθησαν λοιπόν, πρὸς ἄρσιν ἢ τοῦλάχιστον μετρίασιν τοῦ κακοῦ τούτου, νὰ εὑρουν τρόπον ὥστε νὰ ἐπιτραπῇ σχετικὴ τις ἀβξή-

σις τῆς τιμῆς τοῦ γάλακτος χάριν ἐκείνων τῶν παραγωγῶν, οἱ ὅποιοι θὰ κατέβαλλον περισσοτέραν ἐπιμέλειαν εἰς τὴν παραγωγὴν καλλιτέρου γάλακτος καὶ οἱ ὅποιοι θὰ ὑπεβάλλοντο συνεπῶς εἰς περισσοτέρας δαπάνας.

Ἄλλοτε, ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν, ἐπεκράτει ἡ γνώμη, ὅτι τὸ ἀγελαδίνον γάλα, διὰ καταλλήλου ἀραιώσεως μὲ νερόν, ἢμπορεῖ νὰ διορθωθῇ καὶ ν' ἀποβῆ ὅμοιον καὶ ἰσοδύναμον μὲ τὸ γάλα τῆς μητρός, ἀλλὰ ἡ γνώμη αὕτη ἀπεδείχθη σήμερον ἀβάσιμος καὶ ἐσφαλμένη. Ἴτιποτε δὲν ἢμπορεῖ ν' ἀναπληρῶσθαι τὸ μητρικὸν γάλα. Ἐγίναν δὲ προσέτι καὶ πλείσται ἄλλαι ἀναλύσεις ὑγιῶς γάλακτος ὑγιῶν ἀγελάδων καὶ ἀπεδείχθη ἔξ αὐτῶν ὅτι καὶ εἰς τὸ γάλα τοῦτο ὑπάρχουν πλείσται ὅσαι διαφοραὶ καὶ ποικιλίαι ὡς πρὸς τὰ διάφορα κατὰ φύσιν συστατικά του, ὥστε καὶ ἐὰν ἀκόμη παραδεχθῶμεν ἓνα γενικὸν καὶ ὁμοιόμορφον κανόνα ἀραιώσεως, πάλιν θὰ ἔχωμεν πάντοτε γάλα διάφορον τὴν σύνθεσιν καὶ τὸ ποιόν, ἀναλόγως μὲ τὸ ἄτομον ἐκάστης ἀγελάδος.

Ἄλλοτε ἐφρόνουν ἐπίσης, ὅτι μὲ τὸν βρασμὸν ἠδύνατο ν' ἀποστειρώσουν τὸ γάλα καὶ νὰ τὸ καταστήσουν κατάλληλον διὰ τὴν θρέψιν τῶν βρεφῶν, ἐν ᾧ σήμερον ἀπεδείχθη καὶ αὕτη ἡ μέθοδος βλαβερὰ καὶ εἰς τὸ γάλα καὶ εἰς τὴν ὑγείαν τῶν δι' αὐτοῦ τρεφομένων παιδίων. Ὁ Μπέριγκ ἀπέδειξεν, ὅτι ὅσοι μόσχοι τρέφονται μὲ τοιοῦτο γάλα ἀποβαίνουν ἀσθενικοὶ καὶ ἄθλιοι. Διότι ἀπαλλάττει μὲν ὁ βρασμὸς τὸ γάλα τῶν πλείστων παθογόνων βακτηριδίων, ἀλλὰ καταστρέφει συγχρόνως καὶ τὰ καλὰ συστατικά του. Ἐκαίμαν πειράματα χωνεύσεως καὶ εἶδαν ὅτι τὰ 11% τῶν λευκιμάτων μένου ἀχώνευτα· ἔλαβαν κατόπιν γάλα καὶ τὸ ἔβρασαν μέχρις 100° Κ μόνον ἐπὶ μίαν στιγμὴν καὶ εἶδαν κατόπιν, ὅτι ἔμειναν ἀχώνευτα τὰ 18% τῶν λευκιμάτων τοῦ τοιοῦτου γάλακτος· ὁσάκις δὲ ἀνέβρασαν τὸ γάλα δύο φορὰς ἐπὶ μίαν μόνον στιγμὴν, παρέτήρησαν ὅτι ἔμειναν ἀχώνευτα τὰ 30% τῶν λευκιμάτων τοῦ τοιοῦτου γάλακτος. Πρέπει δὲ νὰ σημειωθῇ προσέτι ὅτι μὲ τὸν βρασμὸν ὀλιγοστεύει, ἐν γένει, καὶ τὸ ποσὸν τοῦ ἐν τῷ γάλακτι λευκώματος καὶ κατέρχεται ἀπὸ 0,4% εἰς 0,1%. Ἄφ' ἑτέρου τὸ ἀβραστὸν γάλα ἀναστέλλει τὸν πολλαπλασια-

σμών των βακτηριδίων της χολέρας και του τύφου και παρατηρήθη ότι τα διάφορα είδη του άδράστου γάλακτος αναπτύσσουν διαφόρους βακτηριοκτόνους ένεργείας, αί όποιοι όμως πάντοτε καταστρέφονται εύθως ώς τó γάλα θερμανθῆ μέχρι 60° K.

Άλλ' εάν τó γάλα εκτεθῆ εἰς τó ψύχος και ἡ περι αὐτό θερμοκρασία κατέλθῃ ἔστω και μέχρι 170° ὑπό τó μηδέν, πάλιν δέν θά καταστραφῆ ἡ βακτηριοκτόνος του δύναμις. Άρα διά νά μείνῃ τó γάλα άμετάβλητον και διά νά μή χάσῃ τās ιδιότητας εκείνας, ἔνεκα τῶν όποίων δικαίως θεωρεῖται ἡ καταλληλοτέρα τροφή τῶν βρεφῶν, απαιτεῖται νά μή βράσῃ, ἀλλά νά κρυώσῃ πολύ. Διά πολλῶν μικροσκοπικῶν πειραμάτων ἀπεδείχθη ότι τó γάλα, τó όποιον πρώτον ἐπάγωσε και κατόπιν ἔλυσε, μένει άμετάβλητον και αναλλοίωτον ἐπὶ τέσσαρας ἑβδομάδας. Μόλις δέ μετά παρέλευσιν του χρόνου τούτου αρχίζει νά κατακάθῃται εἰς τόν πυθμένα του δοχείου ἡ ἐντός αὐτοῦ τυρίνη. Συνεπῶς τó άποψυγέν γάλα δύναται νά διατηρηθῆ ἀδιάφθορον ἐπὶ δύο ἑβδομάδας με τήν μεγαλειότεραν εύκολίαν. Πρέπει δέ νά προτιμῶνται τὰ ἐξοχικά βουστάσια και ὄχι τὰ ἐντός τῶν πόλεων και συμφέρει μάλιστα νά γίνῃ παραδεκτόν τó άμερικανικόν σύστημα μεταφοράς του γάλακτος ἀπό τῆς ἐξοχῆς εἰς τās πόλεις, κατὰ τó όποιον τó γάλα ἐξαποστέλλεται εἰς μεγάλας ἀποστάσεις άπεψυγμένον, εἴτε ἐντός δοχείων περιβαλλομένων ὑπό τεμαχίων πάγου, εἴτε δι' ιδιαιτέρων και καταλλήλως διεσκευασμένων παγοφόρων άμαξῶν.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΥΓΙΕΙΝΗ Σπουδαῖον κεφάλαιον τῆς κοινωνικῆς υγιεινῆς ἀποτελεῖ και ἡ ἐξεύρεσις τῶν μέτρων εκείνων, τὰ όποια εἶναι κατάλληλα νά ἐμποδίσουν και νά θεραπεύσουν τήν ἐξάντλησιν τῶν σωματικῶν δυνάμεων ὡς ἐκ τῆς ὑπερμέτρου ἐπαγγελματικῆς ἐργασίας. Εάν ἡ ἐργασία ἀποθῆ ὑπερβολική, ἡ εάν περιορισθῆ ἡ εἰσαγωγή του ὀξυγόνου εἰς τόν ὀργανισμόν, θ' αὐξήσῃ κατ' ἀνάγκην ἡ ἐξαγωγή του άνθρακικοῦ ὀξέος και θά ὑπερβῆ τήν εἰσαγωγήν του ὀξυγόνου. Τότε σχηματίζονται ἐντός του σώματος οὐσίαι δηλητηριώδεις ἐξάντλητικαί, αἱ όποιοι κάμνουν τόν σφυγμόν και τήν ἀναπνοήν ταχυτέραν. Άλλ' ἐπὶ τῆς ἐξάντλητικῆς ἐνεργείας τῆς ἐργασίας μεγάλην ἐπίδρασιν ἐξασκεῖ ὄχι μόνον ἡ ὑπερβολική ἐργασία και

ιδιοσυγκρασία ἐνός ἐκάστου, ἡ διαίτά του και ἡ θρέψις, ἡ ρύθμισις τῆς ἐργασίας του και ἡ στάσις του σώματος, ὁ βαθμός τῆς άσκήσεώς του και ὅλαι αἱ ἄλλαι περιστάσεις αἱ σχετικαί πρὸς πᾶσαν ἐργασίαν, ἀλλά και ἡ ψυχική μας διάθεσις. Μᾶς διδάσκει δέ προσέτι ἡ πείρα ότι, όταν κατὰ τήν ἐργασίαν ὀλιγοστεύῃ ἡ χρῆσις οἰνοπνευματωδῶν ποτῶν, αὐξάνει σπουδαίως και ἡ σωματικῆ ἀντοχή και τó ὕλικόν κέρδος τῶν ἐργατῶν. Οὐδέν ἦττον ὅμως πάντοτε πρέπει ἡ ρύθμισις τῆς ἐργασίας νά βαλῆ παραλλήλως με τήν ἱκανότητα του ἐργαζομένου. Αὐτῆ δέ ἡ ρύθμισις εἰς τὰ μηχανικά ἐργαστάσια ἐξαρτᾶται ὄχι μόνον ἀπό τήν θέλησιν του ἐργάτου, ἀλλ' ἐν μέρει και ἀπό τήν ρύθμισιν τῆς κινήσεως τῆς μηχανῆς. Ἐνεκα τῶν διαφόρων τεχνικῶν προόδων ἡ ἐργασία ἀποβαίνει ὀσημέραι μᾶλλον περίπλοκος και αἱ μηχαναί κινοῦνται ταχύτερον, ἠῦξησαν ἐπομένως αἱ απαιτήσεις τῆς νεωτέρας βιομηχανίας ὡς πρὸς τήν προσοχήν και τήν σωματικῆν ἀντοχήν του ἐργάτου. Και αὐτός εἶναι ὁ κυριώτερος λόγος, διά τόν όποιον παντοῦ ζητοῦν νά περιορίσουν τās ὥρας τῆς ἐργασίας ἐν τοῖς ἐργαστασίοις και δῆ νά ἐπιφέρουν ἄρμονίαν μεταξύ τῶν σωματικῶν δυνάμεων του ἐργάτου και τῆς παρ' αὐτῶν απαιτουμένης ἐργασίας, ἐπιμένουν δέ ἀπό τινος, και δικαίως, νά ἐπιβληθῆ διαρκῆς ἰατρικὸς ἔλεγχος εἰς ὅλα τὰ βιομηχανικά ἐργαστάσια.

Ο ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΣΚΕΨΕΩΣ Ὁ ἐν Ἄμστελοδάμῳ ἐπιστήμων de Vries φρονεῖ ότι ἐγγίζει πλέον ἡ ὥρα, κατὰ τήν όποίαν με τās κεκτημένας ἤδη ανατομικάς και φυσιολογικάς γνώσεις μας θά δυνάμεθα νά κατανοήσωμεν τήν οὐσίαν τῆς σκέψεως. Ὑπεισάγων δέ τήν ψυχολογίαν εἰς τήν φυσιολογίαν, πειρᾶται, στηριζόμενος εἰς ἰχνογραφικά τινα σχεδιάσματα τῆς ἰδίας του ἐπινοήσεως, νά μᾶς χειραγωγῆσῃ εἰς τήν κατανόησιν ὅλου του μηχανισμοῦ τῆς διανοητικῆς ἐργασίας. Άλλ' εἶναι ζήτημα, αν θά κατορθώσῃ με τήν περίεργον ταύτην μέθοδον νά πείσῃ τοὺς αντίθετον γνώμην ἔχοντας και νά τοὺς κάμῃ νά παραδεχθοῦν τοιαύτην κοσμικῆν θεωρίαν. Φαίνεται ότι και αὐτός δέν διαφεύγει τόν πειρασμόν του νά συγχέῃ ἄδασανίστως τοὺς φυσιολογικοὺς με τοὺς ψυχικοὺς βρους. Τό βέβαιον εἶναι ότι καθαρῶς μηχανικά αἷτια οὐδέποτε

θα επαρκέσουν εις τὴν ἐξήγησιν τῶν ἐκδηλώσεων τῆς ζωῆς καὶ ὅτι αἱ κατὰ χῶρον ἀναλογίαι καὶ σχέσεις μεταξὺ ἠλεκτρικοῦ ρεύματος καὶ χημικῶν μεταβολῶν οὐδέποτε θὰ δυνηθοῦν νὰ συνταυτισθοῦν καὶ νὰ θεωρηθοῦν ὅτι εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ μὲ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν συνείδησιν περὶ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς πραγματικότητος ἑνὸς ἀντικειμένου. Αὐτὸ τὸ χάσμα, τὴν ἀβυσσον αὐτὴν, ἣ ὅποια μᾶς χωρίζει καὶ θὰ μᾶς χωρίζῃ αἰωνίως ἀπὸ τὴν ὀρθὴν κατανόησιν τοῦ θεμελιώδους τούτου ζητήματος, δὲν δύναται βεβαίως νὰ γεφυρώσῃ καὶ ἡ νέα αὐτὴ θεωρία τοῦ de Vries.

Ἐν Χαλκηδόνι.

Θ. Χ. ΦΛΩΡΑΣ

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΕΛΛΑΣ

Διὰ Β. Διατάγματος κατηρτίσθη ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας Ἑποπτικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Προτύπου Σκοπευτικῆς Σχολῆς, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν κ. κ. Σ. Στάη, Ἰ. Ἀθανασάκη, Π. Σκουζέ, Π. Πρωτοπαπαδάκη, Ἀ. Μεταξᾶ, Φ. Γεωργαντᾶ καὶ Γ. Δροσίνη. Ἔργον τῆς Ἐπιτροπῆς εἶναι νὰ παρασκευάζῃ τὰς ὁδηγίας καὶ τοὺς κανονισμοὺς τοὺς διέποντας τὴν τε Πρότυπον Σκοπευτικὴν Σχολὴν καὶ πᾶσαν τοιαύτην, νὰ καταρτίξῃ τὸ πρόγραμμα τῆς ἀσκήσεως τῶν μαθητῶν, νὰ μεριμνᾷ περὶ τῆς προμηθείας ὀπλῶν, βολίδων, στόχων κλπ. ἐκ τοῦ ἐν τῇ προϋπολογισμῷ τοῦ Κράτους ἀναγεγραμμένου ποσοῦ καὶ νὰ υποδεικνύῃ πᾶν μέτρον συντελεστικὸν εἰς τὴν ἀποτελεσματικωτέραν καλλιέργειαν τοῦ μαθήματος τῆς Σκοπευτικῆς. Ἡ Ἐπιτροπὴ ἐξέλεξε πρόεδρον αὐτῆς τὸν κ. Στάην καὶ γραμματεὰ τὸν κ. Δροσίνην.

— Ἐδημοσιεύθη ἡ προκήρυξις τῆς μειοδοτικῆς δημοπρασίας διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς Σεβαστοπούλειου Ἐργατικῆς Σχολῆς. Ἡ δαπάνη προϋπολογίζεται εἰς 75 χιλιάδας δραχμῶν. Ἐπιβάλλεται εἰς τὸν ἐργολάβον ἡ ἐναρξίς τοῦ ἔργου τὸ βραδύτερον τὴν 10 Ἀπριλίου καὶ ἡ ἐντὸς ἑξ μηνῶν ἀποπεράτωσις. Ἡ Σχολὴ θὰ ἰδρυθῇ ἐπὶ εὐρυτάτου γηπέδου θωρηθέντος ὑπὸ τοῦ Δήμου Ἀθηναίων καὶ κειμένου μεταξὺ τῶν λεωφόρων Κηφισιάς καὶ Ἀλεξάνδρας. Τὸ σχέδιον τοῦ κτιρίου, κατὰ τὸ πρότυπον τῆς εἰς τὸ Creil τῆς Γαλλίας ὁμοίας σχολῆς, ἔχει σχῆμα [ ] καὶ ἀποτελεῖται ἐξ ἰσογείου, εἰς τὴν μίαν μόνον πλευρὰν ὑπάρχουν καὶ ὑπόγεια χρησιμοποιούμενα διὰ λουτρὰ τῶν μαθητῶν κατὰ τὸ ἐν Σουηδία

σύστημα. Ἐπίσης ἐδημοσιεύθη καὶ ἡ προκήρυξις τοῦ διαγωνισμοῦ διὰ τὸν διορισμὸν διευθυντοῦ τῆς Σχολῆς, συμφώνως πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ ἀειμνήστου Ἰδρυτοῦ. Ὁ διορισθησόμενος κατὰ τὸ μέχρις ἀποπερατώσεως τοῦ κτιρίου διάστημα θὰ ἀποσταλῇ εἰς ἀναλόγους σχολὰς τῆς Ἑσπερίας διὰ νὰ ἀσκηθῇ πρακτικῶς εἰς τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν λειτουργίαν τῆς Ἐργατικῆς Σχολῆς.

— Τὴν 28 Φεβρουαρίου συνήλθαν τὰ μέλη τοῦ «Ὀἴκου τῶν Ὑφλῶν» εἰς τὴν πρώτην ἐτησίαν συνέλευσιν. Κατὰ τὴν συνέλευσιν ταύτην ἀνεγνώσθη ἡ λογοδοσία τῆς Ἐφορείας καὶ ὑπεβλήθη ἡ ἐκθεσίς τῶν ἐλεγκτῶν. Κατόπιν ἐξητάσθησαν οἱ ἑξ τρόφιμοι τῆς Σχολῆς ὑπὸ τῆς διευθυντρίας Δ.δ.σ. Εἰρήνης Λασκαρίδου εἰς ὅσα ὑπὸ ταύτης ἐδιδάχθησαν.

— Τὴν 13 Φεβρουαρίου ἐωρτάσθη ὑπὸ κύκλου λογίων εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Συλλόγου «Παρνασσοῦ» ἡ εἰκοσιπενταετηρὶς τοῦ διηγηματογράφου κ. Α. Παπαδιαμάντη. Κατὰ τὴν ἐορτὴν ταύτην ὑμνήθησαν ἐγκωμιάσαντες καὶ χαρακτηρίσαντες τὸν συγγραφέα οἱ κ. κ. Δ. Κακλαμάνης, Π. Νιρβάνης καὶ Α. Προδελέγγιος.

ΑΓΓΛΙΑ

Τὴν 12 Ἰανουαρίου 1908 ἐωρτάσθη εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἡ ὀγδοηκονταετηρὶς τοῦ διασῆμου μυθιστοριογράφου Γεωργίου Μερσεδίθ. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ δὲν εἶναι γνωστὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' οὔτε καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν εἶναι πολὺ διαδεδομένα τὰ ἔργα του ἕνεκα τοῦ ἕρους τοῦ συγγραφέως, βαθέος καὶ δυσνοήτου, ὅπως εἶναι καὶ τὸ ἕφος τοῦ μεγάλου Ἀγγλοῦ ποιητοῦ Βράουνιγκ. Τὸ ἔργον τοῦ Μερσεδίθ ἐκτιμᾶται καὶ θαυμάζεται ἰδίως ὑπὸ τῶν λογίων τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ἀμερικῆς.

—Τὸ πρῶτον διεθνὲς συνέδριον «Ἠθικῆς καὶ Κοινωνικῆς Ἀγωγῆς» θὰ συνέλθῃ τὸν προσεχῆ Σεπτέμβριον εἰς τὸ Λονδίνον.

ΑΜΕΡΙΚΗ

Τὸ πλουσιώτερον πανεπιστήμιον τῆς Ἀμερικῆς εἶναι τὸ τοῦ Harvard εἰς τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας. Ἡ κίνησή του εἰσφέρει εἰς 100 ἑκατομμύρια δολλαρίων, ἡ δὲ ἀκίνητος 50 ἑκατομμύρια.

—Ἐπιτροπὴ ἐπιστημόνων, διορισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Γεωργίας τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν, ἐμελέτησε τὰ διάφορα μέσα, τὰ ὅποια μεταχειρίζονται οἱ παραγωγοὶ πρὸς διατήρησιν τροφίμων ἢ ποτῶν καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῶν μέσων αὐτῶν ἐπὶ τῆς υγείας. Ἡ ἐπιτροπὴ ἀπεφάνθη, μετὰ μακρᾶς καὶ ἐπισταμένης ἐρεύνης, ὅτι πολλὰ τῶν μέσων τούτων εἶναι ἐπικίνδυνα διὰ τοὺς καταναλωτὰς καὶ ἐπρότεινε τὴν ἀπαγόρευσιν τῶν. «Ὅ,τι ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρει ἡμᾶς εἶναι ἡ γνώμη τῆς ἐπιτροπῆς περὶ τοῦ καπνίσματος τῶν βαρελιῶν οἴνου διὰ θεοῦ τὴν μέθοδον ταύτην κρίνουν οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἐπιτροπὴν ἐπιφανεῖς ἐπιστήμονες ὀλεθρίαν διὰ τὸν οἶνον.

ΑΥΣΤΡΙΑ

Αἱ ἐφημερίδες τῆς Βιέννης ἀναγγέλλουν τὴν εὑρεσιν εἰκοσιν ἀνεκδότων ἐπιστολῶν τοῦ Βεστώθεν καὶ τεσσαράκοντα ἐπτὰ ἀνεκδότων ἐπιστολῶν μουσικῶν αὐτογράφων. Αἱ ἐπιστολαὶ χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ 1816 μέχρι τοῦ 1823.

ΓΑΛΛΙΑ

Ἡ «Γενικὴ Ἐκδοτικὴ Ἐταιρεία», διὰ τὴν ἐνθαρρύνει τοὺς νέους καὶ ἀγνώστους πεζογράφους καὶ ποιητὰς, ἐπροκήρυξε διαγωνισμὸν, εἰς τὸν ὅποιον εἶναι δεκτὰ τὰ χειρόγραφα ἐκείνων, ὅσοι δὲν ἔχουν ἐκδόσθαι ἀκόμη κανέν βιβλίον Ἐπιτροπὴ ἐκ διακεκριμένων λογίων θὰ κρίνῃ τὰ ὑποβαλλόμενα καὶ ὅσα

θεωρεῖ ἄξια δημοσιεύσεως θὰ ἐκδίδονται εἰς σειράν, ἡ ὅποια θὰ φέρῃ τὴν ἐπιγραφὴν: *Premier Livre*.

—Ἡ Πάπισσα Ἰωάννα, τὸ γνωστὸν ἔργον τοῦ Ἐμμανουὴλ Ροῦδου, ἐξεδόθη ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ ἐκδότου Fasquelle κατὰ μετάφρασιν Alfred Jaggy καὶ Ἰωάννου Σάλτα.

—Κατὰ τὰς νεωτάτας παρατηρήσεις τοῦ Ἀστεροσκοπεῖου τῶν Παρισίων ὁ ἥλιος εἶναι περισσότερο ἀπομεμακρυσμένος ἀπὸ τὴν γῆν ἢ ὅσον ὑπελογίζετο μέχρι τοῦδε· δηλαδή ἡ ἀπόστασις αὐτῆ δὲν εἶναι 148.500.000 χιλιομέτρων, ἀλλὰ 149.471.000. Εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἐφθασαν κατόπιν 2.600 παρατηρήσεων διὰ τοῦ τηλεσκοπίου καὶ 11.000 παρατηρήσεων φωτογραφικῶν. Ἡ ἐξακρίβωσις τῆς ἀποστάσεως διευκολύνθη διὰ τῆς ἐν ἔτει 1898 ἀνακαλύψεως τοῦ μικροτάτου πλανήτου Ἐρως ὑπὸ τοῦ ἀστεροσκοπίου τοῦ Βερολίνου.

ΓΕΡΜΑΝΙΑ

—Εἰς τὸ Ἀμβούργον παρεστάθη εὐχαίτως τὸ Ὄρουσκόπιον τῶν ἀστέρων μελόδραμα, τοῦ ὁποῦ τοῦ κείμενον καὶ ἡ μουσικὴ ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Σειγφρείδου Βάγνερ, υἱοῦ τοῦ μεγάλου μουσουργοῦ. Ἡ ἐπιτυχία του ἦτο μετρία.

—Ἡ ἀτμοπλοῖα Ἀμβούργου-Ἀμερικῆς ἐνοικιάσασα τὸ μέγα θέατρον τοῦ Ἀμβούργου τὰς Κυριακὰς ἔδωκε σειράν ἀπογευματινῶν παραστάσεων δωρεάν διὰ τοὺς ὑπαλλήλους τῆς. Ἐπραξε δὲ τοῦτο ὄχι μόνον πρὸς τέρψιν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῶν ζυθοπωλείων καὶ ἄλλων φθοροποιῶν καὶ δαπανηρῶν κέντρων διασκεδάσεων.

ΙΤΑΛΙΑ

Ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 62 ἐτῶν ὁ γνωστότατος καὶ δημοτικώτατος συγγραφεὺς Ἐδμόνδος δὲ Ἀμίτσης. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων του μετεφράσθησαν εἰς τὴν γλῶσσάν μας «Ἡ Κωνσταντινούπολις», ὑπὸ τοῦ Δ. Βερναρδάκη καὶ «Ἡ Καρδία»,

ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Σακελλαροπούλου. Ἀπάνθισμα ἐκ τῶν στρατιωτικῶν του διηγημάτων, κατὰ μετάφρασιν τοῦ κ. Χ. Ἀννίνου, περιλήφθη εἰς τὴν σειράν τῶν Ὁφελίμων Βιβλίων ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ὁ Στρατιώτης», τοῦ ὁποῦ ἐξεδόθησαν τρεῖς ἐκδόσεις εἰς 18.500 ἀντίτυπα. Ἀπεσκαμέναι σελίδες ἔργου τοῦ δὲ Ἀμίτση μετεφράσθησαν πλεῖστα, ἰδίως εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἔστια».

ΡΩΣΙΑ

Μετὰ πολλῆς ἀνυπομονησίας ἀναμένεται τὸ ἀγγελθὲν σύγγραμμα τῆς Κομήσεως Τολστόϊ, συζύγου τοῦ μεγάλου συγγραφέως, ἐπιγραφόμενον

«Αἱ σχέσεις μου μετὰ τοῦ Τολστόϊ καὶ ἡ συγγραφικὴ του δράσις».

ΣΟΥΗΔΙΑ

Ἡ πρωτοβουλία τῆς Σουηδικῆς Χειροτεχνικῆς Ἐταιρείας ὀργανοῦται διὰ τὸ θέρος τοῦ 1909 ἐκθεσις ἀποκλειστικῆς Σουηδικῆς περιλαμβάνουσα ἔργα τῆς χειροτεχνίας. Ἡ ἐκθεσις ἐτέθη ἀπὸ τοῦδε ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Βασιλέως Γουσταύου. Ὑπὲρ αὐτῆς ἐψήφισεν 100.000 κορώνας τὸ Κράτος καὶ 50.000 ἡ πόλις τῆς Στοκχόλμης, ἐξησφαλίσθη δὲ δι' ἰδιωτικῶν ἐγγράφων τὸ κεφάλαιον 500.000 κορωνῶν.

ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΡΙΟΝ

ΕΞΕΝΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Ἀγγλικά:

Contemporary Review (Λονδίνον Μάρτιος).—Ὁ γερμανὸς ταγματάρχης Heyderbeck ἐπαινεῖ τὴν σημερινὴν δριμύνησιν τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ. Τὰ διδάγματα τοῦ Νοτιοαφρικανικοῦ πολέμου καὶ τοῦ Ρωσο-ιαπωνικοῦ ἐχρησιμοποιήθησαν δεόντως ἰδίως ὑπὸ τοῦ νῦν ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν Haldane.—Κατὰ ἀνώτατον ἀρθρογράφον ὑπερβολικὰ εἶναι τὰ ὑπὸ τινῶν γραφόμενα περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ γερμανικοῦ στόλου. Κατὰ τὸ 1920, εἰάν πραγματοποιηθῇ τὸ πρόγραμμα τοῦ Γουλιέλμου, ἡ Γερμανία θὰ φθάσῃ εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς ναυτικῆς ἀκμῆς τῆς, ἀλλὰ καὶ τότε θὰ εἶναι τρίτη δύναμις κατὰ θάλασσαν.

National Review (Λονδίνον, Φεβρουάριος).—Τὸν J. Delafone ἀνησχεῖ τὸ φάσμα τῆς Γερμανίας. Τὸ πρόβλημα τοῦ Μαρόκου παρουσιάζεται ὡς δίλημμα: Ἄν ἡ Ἀγγλία δὲν συντρέψῃ τὴν Γερμανίαν, ἡ Γερ-

μανία θὰ τὴν καταβροχθίσῃ.—Τὸ μέλλον τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν δὲν εἶναι ρόδιον κατὰ τὸν J. Hill. Ἐάν δὲν ληφθῇ ἀγκαίρως πρόνοια, μεθ' ὄλην τὴν φαινομένην ἀγροτικὴν ἀκμὴν τῶν, εἶναι καταδικασμέναι εἰς μέλλοντα λιμόν.

Westminster Review (Λονδίνον, Φεβρουάριος).—Περὶ τῆς ἡθικῆς βελτιώσεως τῆς Ἀγγλίας γράφει ὁ G. Holden Pike δεικνύεται αἰσιόδοξος, στηριζόμενος ἐπὶ τῶν ἐγκληματολογικῶν στατιστικῶν.—Ὁ Ignotus δυσμενῶς κρίνει τοὺς δικηγόρους καὶ ἐν γένει τοὺς νομικοὺς. Ἐναντιοῦνται συνήθως εἰς πᾶσαν μεταρρύθμισιν καὶ εἶναι φίλοι τῶν ἀναβολῶν, τῆς πολυλογίας καὶ παντὸς ὅ,τι χρησιμεύει εἰς τὴν ἐξασκήσιν τοῦ ἐπαγγέλματος τῶν. Τὸ ἀρθρον χαρακτηρίζει πολλὴν δητικότητα καὶ ἕφος εὐτράπελον.

East and West (Βομβόνη, Ἰανουάριος).—Ἀληθῶς Νέας Ἰνδίας ἐδημιούργησεν ὡς ἀντιβασιλεὺς ὁ λόρδος Κοῦρζον, λέγει ὁ H. C. Keene.—Δὲν εἶναι ἀξία καταφρονήσεως ἡ σύγχρονος περσικὴ λογοτεχνία κατὰ

τόν Κ. Μ. Jhaveri. Ούτε ἡ δημοσιογραφία εἶναι ἀνάξια λόγου εἰς τὸ κράτος τοῦ Σάχου. Εἰς τὴν Γεχεράνην καὶ εἰς ἄλλας μεγάλας πόλεις ἐκδίδονται 50-60 δημοσιογραφικὰ ὄργανα, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ σατυρικά. Αἱ μεταφράσεις εὐρωπαϊκῶν μυθιστορημάτων εἶναι συνηθέσταται· ἰδίως τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς Δουμά προσελκύουν πολλοὺς ἀναγνώστας.

Ἀμερικανικά :

Review of Reviews (Ν. Ὑόρκη, Φεβρουάριος). — Ἐπιτείνεται δλονὴν ἡ κλίσις πρὸς τὸν ἀλήτην βλον καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ πληγὴν διὰ τὰς ἠνωμένας Πολιτείας κατὰ τὸν F. Bjorkmans. Εὐτυχῶς ἡ Ἀστυνομία κατενόησε τὸν ἀπειλούμενον κίνδυνον καὶ ἐπελήφθη τοῦ ἔργου της. — Ὁ G. W. Harris πλέκει τὸ ἐγκώμιον τοῦ ἀγγλοῦ συγγραφέως Μέρεδιθ ἐπὶ τῷ πανηγυρισμῷ της 80ετηρίδος του. — Ἡ Ἀλάσκα δὲν εἶναι πλέον γῶρα ἀγνωστος καὶ μυστηριώδης. Ὁ A. du Ruy περιγράφει τὴν ἐντὸς δεκαετίας ἐπιτελεσθεῖσαν ἐκεῖ καταπληκτικὴν πρόδοον.

Γαλλικά :

Correspondant (Παρίσιοι, 10 Φεβρουαρίου). — Ἄρθρον τοῦ ἀντισηματάρχου Rousset περὶ της διοικήσεως τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων κατὰ τὸ 1870 ἐπὶ τῇ βάσει γερμανικῶν πηγῶν. — Ἀνεκδότοι ἐπιστολαὶ τοῦ Σατωβριάνδου. (25 Φεβρουαρίου). — Ὁ Ναπολεὼν εἰς τὴν Ἰσπανίαν 1808-1809, ἀξιανάγνωστοι ἱστορικαὶ σελίδες.

Grande Revue (10 Φεβρουαρίου). — Ὁ γερουσιαστὴς Ch. Humbert ἐξετάζει πόθεν ἡ ἀρχὴ της ἀντιστρατιωτικῆς ἰδέας, ἡ ὁποία προσελκύει ὄχι ὀλίγους ὁπαδοὺς εἰς τὴν Γαλλίαν ἰδίως. — Ἡ ἐξέγερσις τοῦ Ὑολάμι εἰς τὴν Περσίαν καὶ τὸ Μαρῶκον ἀνησυχεῖ τὸν A. Duchêne. (25 Φεβρουαρίου). Ὁ Ἰταλὸς βουλευτὴς καὶ πρόφην ὑπουργὸς F. Martini ἀναπτύσσει τὰ περὶ θρησκευτικῆς παιδείσεως ἐν Ἰταλίᾳ.

Mercure de France (Παρίσιοι, 16 Φεβρουαρίου). — Ὁ Ἄνδρέας Σενιέρ δημοσιογράφος, ὑπὸ Ch. Méré — (1 Μαρτίου). Ὁ J. Sageret ἐξαιρεῖ τὴν ὑπέροχον ἐπιστημονικὴν ἀξίαν τοῦ νέου ἀκαδημαϊκοῦ Πουγκαρέ.

Nouvelle Revue (Παρίσιοι, 15 Φεβρουαρίου). — Ἐπιτείνει ἡ ἀνάγκη της ἀναδασώσεως κατὰ τὸν E. Payen (1 Μαρτίου). Ὁ Ph. Regnier ἐπὶ τῇ βάσει τελευταίων ἱστορικῶν ἐρευνῶν τῶν Γερμανῶν καὶ ἄλλων πηγῶν πραγματεύεται περὶ της Οἰκογενείας τοῦ Ἀβραάμ.

Revue des Deux Mondes (Παρίσιοι, 15 Φεβρουαρίου). — Μελέτη τοῦ M. Chavillon: Ὁ Ρῶσιν καὶ ἡ ζωὴ. Ὁ γράφων τονίζει ἰδιαίτερος τὴν ἐπίδρασιν της Βενετίας ἐπὶ τοῦ μεγάλου Ἀγγλοῦ αἰσθητικοῦ. — (1 Μαρτίου). Φερδινάνδος Βρυνειέ, πρῶτον ἄρθρον τοῦ U. Girard, ἀπεικονίζον τὴν ἀρχὴν τοῦ σταδίου τοῦ διασήμου κριτικοῦ. — Ἡ οἰκογενειακὴ κατάστασις της Γερμανίας κατὰ τὸ 1908 διδαι ἀφορμὴν εἰς πραγματείαν τοῦ R. Georges-Lévy. Κατὰ τὸν γράφοντα δὲν πρόκειται περὶ κρίσεως οἰκονομικῆς, ἀλλὰ περὶ μεταβατικῆς καταστάσεως, ἧτις θὰ εἶναι προσωρινή.

Revue de Paris (Παρίσιοι, 15 Φεβρουαρίου). — Ἀρχὴ της δημοσιεύσεως τοῦ γνωστοῦ ἔργου τοῦ Φλομπέρ Tentation de Saint Antoine ἐξ ἀνεκδότου χειρογράφου διαφέροντος τοῦ ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ συγγραφέως. — Κατὰ τὸν A. Chevillon ἀν ἡρωτάτο ἡ γνώμη τοῦ λογίου κοινοῦ της Ἀγγλίας δὲν θὰ ἀπενέμετο εἰς τὸν Κίπλιγκ τὸ βραβεῖον Νόμπελ ὑπὸ της Σουηδικῆς Ἀκαδημίας, ἀλλ' εἰς τὸν Μέρεδιθ. — (1 Μαρτίου). Ἡ μετεωρολογία κατὰ τὸν L. Houlléviqne ἀρχίζει νὰ λαμβάνη ὅσιν μεταξύ τῶν ἐπιστημῶν, ὄχι μόνον διὰ τὴν χρησιμότητά της, ἀλλὰ καὶ διότι ἐπεδόθη εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν αἰτίων καὶ τῶν νόμων τῶν ἀτμοσφαιρικῶν μεταβολῶν.

Revue du Mois (Παρίσιοι, 10 Μαρτίου). — Συνοπτικὴ ἀπεικόνισις τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου τοῦ λόρδου Κελβίν ἐσχάτως ἀποθανόντος

ὑπὸ M. Brillouin. Ἡ διδασκαλία του καὶ αἱ ἀνακαλύψεις του τὸν εἶχαν καταστήσει δημοφιλῆ, κατὰ τὰς διαλέξεις του συνωθεῖτο πάντοτε πλῆθος ἀκροατῶν, διότι ἐθελγεν ἡ χάρις τοῦ λόγου του καὶ συνεκράτου τὴν προσοχὴν τὰ θαυμάσια πειράματά του. — Ὁ P. Van Tieghem ἀναπτύσσει τὰς περὶ της Φιλοσοφικῆς ποιήσεως τοῦ Σουλὺ Προυδὼμ ἰδέας του.

La Science au XXe siècle (Παρίσιοι, 15 Φεβρουαρίου). — Ἡ βιομηχανία τοῦ καουτσούκ λαμβάνει τεραστίας διαστάσεις, κατὰ τὸν A. Bouchonnet, ἰδίως ἐνεκα της διαδόσεως τῶν αὐτοκινήτων.

Revue Politique et Parlementaire (Παρίσιοι, 10 Φεβρουαρίου). — Ἄρθρον τοῦ P. Durich περὶ εὐθύνης εἰς τὰ ἐξ ἀφορμῆς τῶν αὐτοκινήτων δυστυχήματα.

Γερμανικά :

Deutsche Rundschau (Βερολίνον, Μάρτιος). — Εἶναι μακρὰν ἀκόμη ὁ κίνδυνος κίνδυνος. Τοῦτο ὑποστηρίζει ὁ στρατηγὸς Von der Goltz. Ὅπως δὴποτε ἡ λευκὴ φυλὴ πρέπει νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ὁ κόσμος δλόκληρος δὲν ἀνήκει εἰς αὐτήν, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ τὸν μοιρασθῇ με τοὺς κίτρινους. Τὸ διδάγμα τοῦτο ἔχομεν ἐκ τοῦ Ρωσοῦλωνικοῦ πολέμου.

Ἰταλικά :

Nuova Antologia (Ρώμη, 15 Ἰανουαρίου). — Ἐἴμεθα εὐτυχέστεροι τῶν προγόνων μας; ἐρωτᾷ ὁ καθηγητὴς A. Logia. Θὰ ἴμεθα, ἀποκρίνεται, ἐάν ἡ κοινωνία ἐγνώριζε νὰ ἀφελθῇ ἐκ τῶν κατακτῆσεων της ἐπιστήμης, ὡς καὶ ἐκ τῶν διδασμάτων της ἠθικῆς, της πολιτικῆς οἰκονομίας καὶ της κοινωνιολογίας. Ἦδ μυστικὸν της ὀλικῆς εὐδαιμονίας πηγάζει ἐκ της ἠθικῆς εὐτυχίας. — Ἱστορικὴ πραγματεία περὶ τοῦ γοροῦ κατὰ τὸν III^ο καὶ IV^ο αἰῶνα.

Rassegna Nazionale (Φλωρεντία, Ἰανουάριος). — Ὁ στρατηγὸς Genova di Revel ἐπαινεῖ τὸν Βα-

σιλέα της Ἰταλίας διὰ τὸ ἐνεργὸν μέρος, τὸ ὁποῖον λαμβάνει ὑπὲρ τοῦ Συνδέσμου κατὰ της μονομαχίας.

Rivista Pedagogica (Ρώμη, Ἰανουάριος καὶ Φεβρουάριος). — Πλήν ἄλλων τὸ νέον τοῦτο μηνιαῖον περιοδικὸν περιέχει καὶ πραγματείαν περὶ της Μέσης Ἑκπαιδεύσεως ἐν Ἑλβετίᾳ ὑπὸ A. Leclère γαλλιστί.

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Νέος Ἑλληνομνήμων (Ἀθήναι, 31 Δεκεμβρίου 1907). — Ἐἰκόνες Ἰωάννου Η' τοῦ Παλιολόγου καὶ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωσήφ ὑπὸ Σ. Λάμπρου. Ἀξιόλογος συμβολὴ εἰς τὴν εἰκονολογίαν τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκράτορων, της ὁποίας τὴν παρασκευὴν καὶ ἐκδοσιν ἐνέκρινε τὸ ἐν Ἀθήναις Ἴον Ἀρχαιολογικὸν Συνέδριον τοῦ 1905. — Ὁ Κωνσταντῖνος Παλιολόγος ὡς αὐτοκράτορας. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἐξετάζων ὁ Σ. Λάμπρος καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ τελευταῖος Ἑλληναὐτοκράτωρ εἶχε συζητήσῃ μετὰ της Θεοδώρας Ἰόκκου καὶ της Αἰκατερίνης Γατελοῦζου, ἀλλ' ἀπέθανεν ἄτεκνος.

Παιδαγωγικὸν Δελτίον (Ἀθήναι, Ἰόμ. Β', τεύχος 4). Ὁ Κ. Ρωμαῖος ἐξ ἀφορμῆς της περιφήμου κύλικος τοῦ Δουρίδος περιγράφει τὸ ἀρχαῖον σχολεῖον, δηλαδὴ τὸ Ἀθηναῖκόν σχολεῖον κατὰ τὸν 15^ο αἰῶνα π. Χ. — Ἡ Διαλογικὴ μορφή ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν μυθηματικῶν ὑπὸ Κ. Ν. Λαμπίρη.

Ἀθήναι (Ἀθήναι, Μάρτιος). — Τὸ μηνιαῖον τοῦτο παράρτημα, τὸ ὁποῖον ἀπὸ πενταμηνίας ἐκδίδει ἡ ἡμιώνυμος καθημερινὴ ἑφημερίς περιέχει πολλὰ ἐνδιαφέροντα ἀναγνώσματα. Ἄξια ἰδιαίτερας μνείας Ἰεννηθῆτιω φῶς ὑπὸ Γ. Ν. Χατζιδάκι, Ἰγμὰ καὶ προσβάδισμα ἐν τῇ ὑπαλληλικῇ ἱεραρχίᾳ, ὑπὸ Χρ. Παλαμά, ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία τοῦ Γουκευδίδου, ὑπὸ Παντιᾶ Μ. Καράλη.

Παναθήναια (Ἀθήναι, 28 Φεβρουαρίου). — Περὶ τοῦ μεγάλου φιλέλλητος Ἀθηναίου Γκιὺς καὶ τῶν υἱῶν του, ἰδίως τοῦ Πέτρου Ἀθηναίου Γκιὺς ἱστορικὸν ση-

μείωμα τοῦ Σ. Δὲ Βιάζη. Ἐν παρεκβάσει ὁ γράφων ὑποστηρίζει τὴν γνησιότητα τοῦ γνωστοῦ ἄσματος τῆς «Ἐανθούλας», τὸ ὁποῖον ὑπό τινων θεωρεῖται ὡς μὴ ἀνήκον εἰς τὸν Σολωμόν. — Αἱ πρόοδοι τῆς ἀεροναυτικῆς, ὑπὸ Σ. Κρύγερ. Τὸ ἄρθρον, ἀφεὶ ἐξιστορεῖ τὰς γενομένας εἰς ἄλλας χώρας προόδους, καταλήγει μὲ τὴν παρότρυνσιν περὶ ἰδρύσεως ἀεροναυτικοῦ συλλόγου καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ μὲ τὴν εὐχὴν νὰ ὑψωθῇ ταχέως τὸ πρῶτον Ἑλληνικὸν Ἀερόστατον εἰς τὸν οὐρανόν.

Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος (Ἀλεξάνδρεια, Ἰανουάριος). — Τὸ περιοδικόν τοῦτο ἐκδιδόμενον κατὰ μῆνα ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου σκοπὸν ἔχει ἰδίως «τὴν ἐξέτασιν καὶ ὑπεράσπισιν τοῦ δικαίου τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους». Τὸ πρῶτον τεῦχος περιέχει *Ἐκκλησιαστικὴν Ἐπιθεώρησιν τοῦ 1907*, ὑπὸ Γρ. Παπαμιχαήλ. — Ἱστορικὴν μελέτην περὶ Παρθενίου Ἀλεξανδρείας καὶ Εὐγενίου Ἰωαννοῦλι ὑπὸ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως καὶ ἄλλα ποικίλα.

Ἐρευνα (Ὁξφόρδη, Ἰανουάριος). — *Γενικαὶ ἀρχαὶ ἐθνικῆς πορείας.* Ὡς βάσιν ὁ γράφων διευθυντῆς καὶ ἐκδότης Π. Δρακούλης θεωρεῖ τὴν «μεταμόρφωσιν τοῦ ἥθους μας διὰ τῆς ὀργανώσεως ἀρμοδίου συστήματος ἀνατροφῆς καὶ παιδείας». — *Ἡ ζωικότης καὶ ἡ πρακτικὴ ἀξία τοῦ Χριστιανισμοῦ*, ὁμιλία τοῦ αὐτοῦ γενομένη ἐν Ἀθήναις κατ' Αὐγουστον τοῦ 1906.

Νέα Ζωὴ (Ἀλεξάνδρεια, Φεβρουάριος). — Ἐν ποίημα τοῦ Ἰωάν. Γρυπάρη *Ἀντέρωτες*. — Συνέχεια τοῦ διηγήματος τοῦ Α. Παπαδιαμάντη *Τὰ ἔρημα ἀερογιάλια*. — Ἐκ τριῶν μικρῶν διηγημάτων τοῦ Ι. Βλαχογιάννη, ἐπιγραφόμενον *Μικρόκοσμοι*, τὸ πρῶτον «Μυγδαλιές» ἔχει πολλὴν χάριν καὶ ἀφέλειαν.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

1856 - 1906 Geschichte der Blindenanstalt zu Illzach. — Mühlhausen r.E. sowie Kongressvorträge und Abhandlungen über das Blindenwesen. Von M. Kühn. [Καὶ μόνον τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως, τοῦ ἀκαταπονήτου τούτου τῆς τυφλολογίας ἐργάτου, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλονται αἱ πλείσται πεντακοσμίως παραδεδογμένα ἐφευρέσεις μέσων διδασκαλίας τῶν τυφλῶν, εἶναι ἐγγύησις περὶ τῆς μεγάλης σπουδαιότητος τοῦ ἔργου του. Ἐξεδόθη ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς πεντηκονταετηρίδος τῆς Σχολῆς Τυφλῶν τοῦ Ἰλλζαχ, τὴν ὁποῖαν ὁ συγγραφεὺς διευθύνει ἀπὸ εἰκοσιεπταετίας. Περιλαμβάνει δὲ πλὴν ἄλλων, καὶ ἐρεῦνας ἐπιστημονικᾶς ἐπὶ τῆς ὁξύτητος τῶν αἰσθήσεων τῶν τυφλῶν σχετικῶς πρὸς τοὺς βλέποντας. Εἰς τὸ τέλος τοῦ πολυτελοῦς καὶ εἰκονογραφημένου βιβλίου δημοσιεύεται καὶ ἡ Ἑλληνικὴ μετάφρασις τῆς Διδασκάλου Εἰρήνης Λασκαρίδου «Περὶ τῆς Φυσιολογίας τῶν Τυφλῶν» πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς διαδόσεως νέων δεδοκιμασμένων θεωριῶν καὶ μεταξὺ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀγνοούντων τὴν Γερμανικὴν. Εἰς τὸν καθηγητὴν Μ. Kühn πολλὰς χάριτας ὀφείλει καὶ ἡ Ἑλλάς, διότι ἔχει μόνον ἐδώρησεν εἰς τὸ Ἐκπαιδευτικὸν Μουσεῖον τοῦ Συλλόγου πρὸς Διάδοσιν Ὀφελίμων Βιβλίων δλόκληρον συλλογὴν τυφλολογικῶν ὀργάνων διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ ὑπεκίνησε διὰ τούτων τὴν ἰδέαν ἰδρύσεως ἐν Ἑλλάδι Σχολῆς Τυφλῶν· τέλος δὲ μετέδωκεν εἰς τὴν μαθητρίαν του Διδασκάλου Εἰρήνην Λασκαρίδου, τὴν ὀργανώσαν καὶ διευθύνουσαν τὴν ἐν Καλλιθέᾳ Σχολὴν τοῦ Οἴκου Τυφλῶν, τὰς βαθείας περὶ παιδείας καὶ ἀγωγῆς τῶν τυφλῶν γνώσεις του. Χ.]